TEMMUZ-2025

KENT GÜNDEMİ ARAŞTIRMALARI

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

TARIMSAL HİZMETLER DAİRESİ BAŞKANLIĞI

İstanbul Planlama Ajansı

Eşikte Çiftçilik:
İstanbul Çeperinde Tarımsal Üretim

Yayın Yönetimi ve İdari Koordinasyon
İstanbul Planlama Ajansı

İçerik Sorumluları
Özge Tekçe Demirkol

Hazırlayan
Dr. Caner Murat Doğançayır, Dr. İrfan Emre Kovankaya, Özge Tekçe Demirkol

Katkı Sunanlar
Prof. Dr. Aliye Ahu Gülümser, Prof. Dr. Jean François Pérouse, Doç. Dr. Ebru Seçkin, Ali Ekber Yıldırım; Azat Fırat Çimen, Ece Nur Akman, Nuri Cem Ceylan; İBB Tarımsal Hizmetler Dairesi Başkanlığı: Mehmet Özgen, Ahmet Keskin, Ali Murat Erdem, Esra Doğan, Barış Hamdi Karakullukçu, Özgür Şen, Ramazan Göktaş, Vahit Özkardaş; Beykoz Belediyesi Tarımsal Hizmetler Müdürlüğü: Sadullah Tonka; Silivri Belediyesi Tarımsal Hizmetler Müdürlüğü: Aslı Uçman; Çatalca Belediyesi Tarımsal Hizmetler Müdürlüğü: Elif Berber; Büyükçekmece Belediyesi Tarımsal Hizmetler Müdürlüğü: Gözde Göçmen Öztürk, Hanife Berna Şahin, İlhami Solhan

Redaksiyon
Ali Servet Etkin

Tasarım Konsepti ve Yayın Kimliği
İPA İletişim Şefliği

Fotoğraflar
Araştırma sahası kapsamında araştırma ekibi tarafından çekilmiştir.

Temmuz 2025

ISBN: 978-625-96827-3-0
İstanbul Planlama Ajansı yayınıdır.

İÇİNDEKİLER

YÖNETİCİ ÖZETİ 1
GİRİŞ 4
YÖNTEM 5
KIR-KENT İLİŞKİSİNİN DEĞİŞEN ÇERÇEVESİ 7
İSTANBUL KIRSALININ DÖNÜŞEN SOSYO-MEKANSAL DİNAMİKLERİ 10
Yasal ve Mekânsal Görünmezlik 11
Mekânsal Müdahalenin Hedefi Olarak Kırsal 13
BAĞLAMI ANLAMAK: TÜRKİYE VE İSTANBUL'DA TARIM 16
Küresel ve Ulusal Bağlamda Türkiye'de Tarım 16
İstanbul'da Tarım 22
İlçelere Göre Tarımsal Profiller 25
Bitkisel Ürün Deseni 28
Hayvansal Ürün Deseni 34
İSTANBUL'UN ÇEPERİNDE ÇİFTÇİLİK: ÜRETİCİLER, PAZARLAR VE KISITLAR 37
İstanbul Kırsalında Üretici Profilleri, Üretim Bilgisi ve Pazarlama Kanalları 37
Üretici Profilleri 37
Üretim Bilgisi 39
Pazarlama Kanalları: Aracının Baskısından Doğrudan Satışın Gücüne 42
Geleneksel Toptan Satış 42
Yerel Üretici Pazarları ve Ekolojik Pazarlar 43
Tarladan Alış, Doğrudan Satış Kanalları 45
Kooperatifler Eliyle Katma Değerli Ürün Üretimi ve Satışı 45
Tarımsal Üretimde Ekonomik Mekânsal ve Demografik Kısıtlar 48
Hesaplanabilen Maliyet Baskısı 49
Hesaplanamayan Maliyet Baskısı 53
Öngörülemeyen veya Planlı Mekânsal Baskı 55
Demografik Baskı 61
ÇİFTÇİLİĞİ TEŞVİK EDEN VE ÜRETİME KET VURAN KAMUSAL MEKANİZMALAR 66
İşleyen Mekanizmalar 66
Aksayan Mekanizmalar 77
SONUÇ 83

YÖNETİCİ ÖZETİ

İstanbul metropolünde, kırsal olanın yalnızca mekânsal değil; yönetsel, ekonomik ve toplumsal açılardan da nasıl tanımlandığı giderek daha karmaşık hale gelmektedir. Tarımsal üretimin sürdüğü alanların önemli bir kısmı, artık hukuken köy statüsünü yitirmiş mahalleler olarak anılmakta ve klasik kır-kent ayrımlarını geçersiz kılan kentsel dinamikler yoğunlaşmaktadır. İstanbul'un kırsal alanlarında yaşanan dönüşüm iki temel dinamik tarafından şekillenmiştir. Bunlardan ilki, 2004, 2008 ve nihai olarak 2012 yılında yürürlüğe giren idari değişiklikler silsilesidir. 2012'deki sonuncu değişiklikle ("Bütünşehir Yasası" olarak bilinen 6360 sayılı On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun) köyler mahalleye dönüştürülmüş, yönetsel ölçekte kırsal alanlar hukuken kent haline getirilmiş; böylece, kırsalın hem yasal hem de istatistiksel görünürlüğü ortadan kalkmıştır.

İkinci dinamik ise 3. Köprü, İstanbul Havalimanı ve Kanal İstanbul gibi mega projelerin, kentin kuzeyinde yer alan tarımsal ve ormanlık alanlara doğru sınırlarını genişletmesidir. 2016'da tamamlanan Üçüncü Köprü ve 2017'de açılan Kuzey Marmara Otoyolu, kuzeydeki ekosistemleri madencilik, enerji, turizm ve sanayi faaliyetlerine açarken; Üçüncü Havalimanı projesiyle birlikte 4.380 hektar orman, 166 hektar tarım ve 379 hektar mera alanı tahrip edilmiştir. Aynı zamanda, Kanal İstanbul'un etkisiyle İstanbul'un tarım alanlarının %18'ine denk gelen 13.600 hektarlık alanın yok olacağı öngörülmekte; güzergahındaki 440 adet mera, yaylak ve kışlaktan 418'inin mera vasfı kaldırılarak toplam 1.300 hektarlık mera alanı kaybedildiği bilinmektedir. Dolayısıyla bu projelerin, kırsal dokuyu mekânsal olarak parçaladığını ve üretim alanlarını büyük altyapı yatırımlarının gölgesinde görünmez hale getirdiğini, sosyal, fiziksel ve ekolojik yapıyı geri dönülmez bir tahribata sürüklediğini söylemek mümkündür.

- Kanal İstanbul ve Yenişehir projesiyle yok olacak tarım alanları İstanbul'un tüm tarım alanlarının %18'ine denk gelmekte. Bu alan ise 20.000 futbol sahası büyüklüğündedir.

- İstanbul'daki manda varlığının %27'sini barındıran Arnavutköy, Kanal İstanbul Projesi sebebiyle mera kaybı açısından en riskli alan olarak öne çıkmaktadır.

Bu bağlamda hazırlanan "*Eşikte Çiftçilik: İstanbul Çeperinde Tarımsal Üretim*" başlıklı bu araştırma, İstanbul'un her geçen gün görünürlüğünü yitiren kırsal üretim alanlarını, üreticileri, üretim biçimlerini, satış kanallarını ve üretim kısıtlarına dair hikâyelerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma, kırsalda süregelen üretim pratiklerini yalnızca ekonomik bir faaliyet olarak değil, aynı zamanda kültürel süreklilik, toprağa bağlılık ve yerel çeşitliliğin korunması açısından stratejik bir alan olarak değerlendirmektedir.

Araştırma kapsamında 14–30 Haziran 2025 tarihleri arasında İstanbul'un yedi farklı ilçesinde (Büyükçekmece, Çatalca, Silivri, Eyüpsultan, Sarıyer, Beykoz ve Şile) toplam 24 mahallede 31 üreticiyle yüz yüze, 1 üreticiyle de çevrimiçi olmak üzere toplam 32 yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. İstanbul'un kırsal ilçelerinde sürdürülen tarımsal üretim faaliyetlerinin tarihsel arka planı ile güncel pratiklerini anlamaya dönük bu kapsamlı saha araştırması, araştırmanın özgünlüğünü ve sahaya dayalı katkısını ortaya koymaktadır. Saha analizleri, uzman görüşleri, kurum görüşleri ve mevcut durum analizleri ile derinleştirilen araştırma, Kır-Kent İlişkisinin Değişen Çerçevesi; İstanbul Kırsalında Dönüşen Mekansal Dinamikler; Bağlamı Anlamak: Türkiye ve İstanbul'da Tarım, İstanbul'un Çeperinde Çiftçilik: Üreticiler, Pazarlar ve Kısıtlar, İstanbul'da Tarımı Şekillendiren Kamusal Mekanizmalar olmak üzere 4 ana bölümden oluşmaktadır.

Araştırma kapsamında öne çıkan bulgular şu şekildedir:

- İstanbul'daki bitkisel ürün deseni incelendiğinde,öne çıkan ürünlerin Türkiye genelindeki üretim eğilimleriyle paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır. İstanbul kırsalındaki ürün deseni, klasik tarla ve bahçe tarımından katma değeri yüksek, özel ürünlere doğru genişleyen bir çeşitlilik göstermektedir.

  İstanbul'da ürün pazarının genişliği dolayısıyla geleneksel üretimin yanı sıra, bilinçli tüketiciye ve özel pazarlara hitap eden yeni ürünler ve deneysel üretimler de yapılmaktadır. **İstanbul'un 2. sırada olduğu keten lifi, 11. sırada olduğu salep ve 13. sırada göründüğü adaçayı ürünleri Şile'de üretilmekte**dir. İstanbul'daki talebin genişliği dolayısıyla üreticilerin yaptıkları denemelerde öne çıkan ürünlerden birisi de bu tıbbi aromatik bitkilerdir. İstanbul kırsalında klasik sebzelerin yanı sıra **aronya** yetiştirilmesi, **çilek** üretimine yönelmesi veya farklı marul çeşitlerinin üretilmesi, katma değerli ürün arayışı eğilimine örnek teşkil etmektedir. Meyve üretimi açısından bakıldığında, Türkiye'deki elma, armut, erik gibi genel ürün deseninden farklılaşan ürün olarak **İstanbul'da en çok üretilen meyve fındıktır**.

  İstanbul'un hayvansal üretim istatistiklerine bakıldığında 2004 yılından bu yana hayvan sayılarında bir yükseliş göze çarpmaktadır. **İstanbul, kuzeydeki sulak alanları ve mevcut pazar olanakları sebebiyle manda üretiminde Türkiye'de üçüncü sırada yer almakta**dır.

- İstanbul kırsalında tarımsal üretim yapanlar yalnızca **geleneksel çiftçiler** değildir; tarıma geri dönen **genç profesyoneller**, kariyer değişikliğiyle tarıma yönelen **beyaz yakalı girişimciler** ve Anadolu'dan göç ederek kentin çeperinde kiralık arazilerde üretim yapan **göçmen çiftçiler** de bu çeşitliliği oluşturmaktadır.

  İstanbul'un büyük ve çeşitli tüketici pazarı, üreticilere temel olarak **toptan satış, yerel üretici pazarları, doğrudan tarladan satış ve kooperatif aracılığıyla satış** gibi satış kanalları sağlamaktadır; her kanal farklı üretici profilleri için özgün fırsatlar ve zorluklar barındırmaktadır. İBB'nin kurduğu Kadıköy ve Beşiktaş üretici pazarları, üreticiler için bir dönüm noktası olmuş; **aracıları ortadan kaldırarak doğrudan tüketiciyle temas kurma** ve ürünleri gerçek değerinde satma imkânı sağlamıştır. Görüşmelerde bu pazarların olmasması durumunda birçok üreticinin üretimi bırakmış olabileceği vurgulanmıştır. **"Gel-al" ve "kendin topla"** gibi modellerle üreticiler doğrudan satış yaparak lojistik maliyetlerinden kaçınmakta ve kırsal yaşam deneyimini tüketiciye sunmaktadır. Bu modeller, **agro-turizmin İstanbul kırsalında potansiyel taşıdığı**nı göstermektedir. Kooperatifler, özellikle küçük ölçekli üreticiler için hem üretimi sürdürebilir kılmakta hem de pazarlama ve markalaşma süreçlerinde destek sunmaktadır. Görüşmeciler arasında yer alan Şile Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Kooperatifi bu modelin başarılı örneklerindendir. Üretici kooperatifleri, bireysel üretimin pazara erişim sorununu aşmak için ölçeği genişletmekte, yerel markalar oluşturmakta ve toplu satış kanallarına erişim sağlamaktadır. Bu sayede **lojistik ve teknik kapasite güçlendirilmekte, markalaşma teşvikte önemli bir rol oynamakta**dır.

- **Girdi maliyetleri kırsalda üretimin sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir**. İstanbul kırsalında çiftçilik yapan haneler, üretim süreçlerinde başta mazot, gübre, yem, sulama ekipmanları ve işçilik olmak üzere, maliyet kalemlerindeki sürekli artış nedeniyle üretimden çekilme eğilimi göstermektedir. Özellikle küçük ölçekli üreticiler, iş gücü ve diğer maddi girdilerdeki fiyat artışları nedeniyle maliyetlerini karşılayamaz hale gelmektedir. Bu durum, üretim ölçeğini küçültmeye veya yalnızca aile emeğiyle sürdürülebilecek düzeye çekmeye neden olmaktadır. Ayrıca tarımsal üretimin ölçeklenmesi halinde ihtiyaç duyulan dış iş gücünün yetersizliği ve yüksek maliyeti de üretimi sürdürülemez kılmaktadır.

  İklim krizinin etkileri, doğa kaynaklı belirsizlikler ve yapısal güvencesizlik, kırsal üretimi sürdürülemez hale getiren etmenlerin başında gelmektedir. Tarımsal üretimin doğaya sıkı bağlı yapısı, üreticileri öngörülemeyen risklerle baş başa bırakmaktadır. İstanbul kırsalında, iklim krizinin etkileri net biçimde hissedilmekte; kuraklık, don, kırağı ve aşırı yağış

gibi doğal olaylar, üretim takvimlerini ve ürün verimini olumsuz etkilemektedir. Bununla birlikte zararlılarla mücadelede de iklimsel değişkenliğe bağlı olarak öngörülemeyen yeni tehditler ortaya çıkmaktadır. Tüm bu faktörler, çiftçilik faaliyetlerini sadece maddi açıdan değil, aynı zamanda sosyal güvence bakımından da belirsiz bir alana sürüklemektedir. Özellikle emeklilik hakkı, ürün sigortası ve afet tazminatlarına erişim konularında tarım sektörüne yönelik yapısal güvencesizlik, kırsal üretimin sürekliliğini tehdit eden başlıca unsurlar arasında yer almaktadır.

- Kırsal alanlar mekânsal baskı altında **üretim dışı amaçlara yönelmeye zorlamakta**; mekansal baskıların artması kırsal yerleşimi sosyal, fiziksel ve ekolojik olarak derinden etkilemektedir. İstanbul kırsalında üreticiler yalnızca doğal değil, aynı zamanda mekânsal baskılarla da karşı karşıyadır. Mega projelerin, ulaşım arterlerinin ve yeni imar planlarının tarım alanlarını dönüştürücü etkisi; köyleri yapılaşma beklentisinin hedefi haline getirmektedir. Özellikle tarım dışı kullanımlara yönelik yatırım eğilimi, tarım arazilerinin spekülatif değer kazanmasına ve üreticilerin toprağını elden çıkarma eğiliminin artmasına yol açmaktadır. Ayrıca, kırsal alanlarda yaygınlaşan karavan parkları ve konteyner ev gibi yapılar, üreticilerin kendi arazilerinde mevzuata takılmasıyla kıyaslandığında, adaletsizlik algısını derinleştirmektedir. Köylerin mahalle statüsüne geçirilmesiyle birlikte, üreticiler yeni sabit maliyetlerle (elektrik, su, vergi vb.) karşı karşıya kalmakta, bu da üretim maliyetlerini daha da artırmaktadır. Mekânsal baskıların yaygınlaşması, kırsal yerleşimlerde sadece fiziksel değil, aynı zamanda toplumsal bir dönüşümü de tetiklemektedir.

- Gençlerin kırsaldan kopuşu, **tarımsal üretimin geleceğinin belirsizleşmesine sebep olmakta**dır. İstanbul kırsalında üretimin devamlılığı, genç kuşakların kırsalda kalma eğilimiyle doğrudan ilişkilidir. Ancak mevcut koşullarda çiftçilik, gençler için ekonomik olarak cazip ve toplumsal olarak prestijli bir uğraş olarak görülmemektedir. Emek yoğun çalışma temposuna karşılık gelir dengesizliği, üretimin kolektif modellerle desteklenmemesi ve sosyal güvencelerin yetersizliği, genç kuşakların tarımdan uzaklaşmasına neden olmaktadır. Öte yandan, emekli bireyler kırsalda ikinci bir yaşam kurma eğilimi göstermekte, bu da kırsal demografinin yaş ortalamasını yükseltmektedir. Üretici hanelerde gözlenen kuşaklar arası kopuş, tarımsal bilgi aktarımını sekteye uğratmakta; tarımsal alanların mülkiyet devriyle el değiştirmesi, kırsalda üretim yerine yaşam kurmaya odaklı bir nüfus yapısını beraberinde getirmektedir.

- İstanbul'da alım garantili tarımsal üretimi teşvik eden kamusal mekanizmalar, çiftçilerin piyasa koşullarına karşı kırılganlığını azaltarak üretimin sürekliliğini sağlamada kritik bir rol oynamaktadır. İstanbul'da yerel yönetimlerin kırsal üreticilere yönelik geliştirdiği üretici pazarları ve sanal satış platformları, küçük çiftçilerin aracısız satış yapabilmesini hedefleyerek, tarımsal üretimin sürdürülebilirliğine ve kırsal ekonominin güçlendirilmesine kamusal bir zemin sunmaktadır.

- Kredi ve hibe gibi kamu desteklerinin çoğu zaman belirli ön koşullara bağlanması, küçük ölçekli üreticileri dışlamakta ve üretim faaliyetlerini sınırlandırmaktadır. Sistemsiz, denetimsiz ve süreklilikten yoksun uygulamalar ise teşvik etmekten çok üretimi kısıtlayıcı rol oynamaktadır. Bu durum, tarımsal üretimin gelişimini doğrudan engellemekte ve sürdürülebilirliği zorlaştırmaktadır. Kamusal tarım desteklerinin sürekliliği, yalnızca kurumsal kapasiteye değil; aynı zamanda siyasal istikrar, yönetsel devamlılık ve yerel örgütlenmenin kurumsallaşma düzeyine de bağlıdır. Üreticiler arası güven eksikliği, dayanışmaya dayalı ortaklaşa çözümleri engellerken yereli özdenetim mekanizmalarından mahrum bırakmakta, kısaca çiftçi örgütlüğünü temel alan bir kamusal alanın gelişimine ket vurmaktadır.

GİRİŞ

Türkiye'nin en küçük yüz ölçümüne sahip vilayetlerinden birindeki, ülkenin en büyük nüfusa sahip metropolünün yanı başındaki ziraatin göz ardı edilebilir bir sektör olduğu genel kabul olabilir. Zira, İstanbul bitmeyen inşa faaliyetiyle genişlemekte, ülkenin dört bir yanından kentin sebze ve meyve hallerine gıda akmaktadır. İl sınırları içinde kalan tarım arazilerinin sunabileceği mahsulün 16 milyon insanı beslemeye yetmeyeceği de ortadadır. Ancak, tarımsal faaliyeti ve kır coğrafyasını İstanbul idari sınırlarının, kentin nüfus artışının, imar hareketlerinin öngörülmesi zor projeksiyonlarının ötesinde düşünmek gerekmektedir.

İstanbul'un etki alanındaki kır-kent ilişkileri, benzer tüm dünya metropollerinin yaşadığı gerilimlere sahne olmaktadır. Burada, tarım arazileriyle yeni konut alanlarının, İstanbul köylerinin yerleşik sakinleriyle kent merkezlerinden kıra göç edenlerin, çiftçilerle turistlerin ve tarım dışı sektörlerde emek harcayanların yan yana yaşadığı bir kır-kent arayüzü söz konusudur. Kır-kent arayüzünde tarımsal faaliyetin, çiftçiliğin ve kırsal karakterin varlığı ekonomik getiri kadar bölgenin ekolojik ve toplumsal dengeleri için de önem kazanmaktadır. Kır-kent arayüzündeki hassas dengenin nereye evirileceği, kent sakinleri ve yöneticilerinin İstanbul kırsalı, tarımı ve çiftçisini göz ardı edilemez bir unsur olarak görüp görmediği ile ilgilidir.

Merkezi ve yerel iktidarların yasal-yönetsel düzenlemeleri, planlama kararları, sermaye gruplarının yatırım tercihleri arayüzün dengesini spekülatif kentsel gelişmeden yana bozmaktadır. 10 yıldan uzun bir süredir İstanbul kırsal yerleşimleri, idari olarak köy değil ilçe belediyelerinin ve büyükşehir belediyesinin genel hizmetlerini sağlaması gerektiği mahalleler olarak tanımlanmaktadır. Kentin ve bölgenin ulusal ve uluslararası lojistik koridorlarının güzergahı, metropoliten alandaki imalat ve inşaat faaliyetinin ihtiyacını karşılayacak madencilik ve enerji sektörlerinin şekillendirdiği bir saha haline dönüşmektedir.

Tüm bunların yanında İstanbul'da tarımsal faaliyet sürmekte; İstanbul ülkenin tarımsal mahsulü kadar çeperindeki mahsulünü de tüketmekte ve ihraç etmektedir. Kimi bitkisel ürünleri kuzeyindeki vadilerde çiftçilerin bahçelerinde üretmenin uzak bölgelerden getirmeye yeğ tutulduğu örnekler mevcuttur. En küçük yüzölçümüne sahip vilayetlerden birinde hayvancılık en özgün örneklerinden birini sürdürmekte, neredeyse hiçbir bölgede yetişmeyen aromatik bitkilerin İstanbul'un orman köylerinde toplanıp işlendiği tesisler kurulmaktadır. Detaylı incelendiğinde İstanbul metropoliten arayüzü, ilçeden ilçeye, kuzeyinden güneyine, üretici tipinden pazarlama biçimine kadar çeşitlenen bir tarımsal sektöre, çiftçiliğe ve kırsal yaşama ev sahipliği yapmaktadır. Öte yandan, kamu bir özne olarak İstanbul tarımında inisiyatif almakta, yerel yönetimler küçük üreticilerin tarlasını inşaat şirketlerinin tasarrufuna bırakmaması için ciddi gayret içindedir.

"Eşikte Çiftçilik: İstanbul Çeperinde Tarimsal Üretim" başlıklı bu araştırma, ilgili kent sakinlerine, yetkililere, araştırmacılara ve sivil toplum temsilcilerine İstanbul'un kırsal ve kentsel alanının birbirinin içine geçtiği bir bölgede tarım ve çiftçiliğin toplumsal ve mekânsal profillerinden güncel bir kesit sunmayı amaçlamıştır. İstanbul'daki tarımsal üreticilerin ve yerel yönetimlerin ilgili birimlerinde çalışanların ve uzmanların görüşlerine başvurarak metropolün çeperinde süren çiftçiliğin farklı biçimlerini, yetişen mahsullerin piyasada hangi kanallardan dolaşıma girdiğini, tarımı kısıtlayan ekonomik, mekânsal ve toplumsal eğilimleri ve artılar ve eksileriyle kamu politikalarının rolünü incelemektedir. Kır-kent arayüzündeki meseleler İstanbul'un ekolojik kriz, gıdaya erişim, imalat sanayinin dönüşümü, tehdit altındaki ortak doğal ve kültürel miras gibi genelleşmiş meselelerinin de bir izdüşümüdür. Bu arayüzdeki meselelerin İstanbul'un toplumsal ve doğal yapısı için yeni bir denge bularak çözülmesi sivil, akademik ve kamusal çabaların çoğalmasını gerektirmektedir.

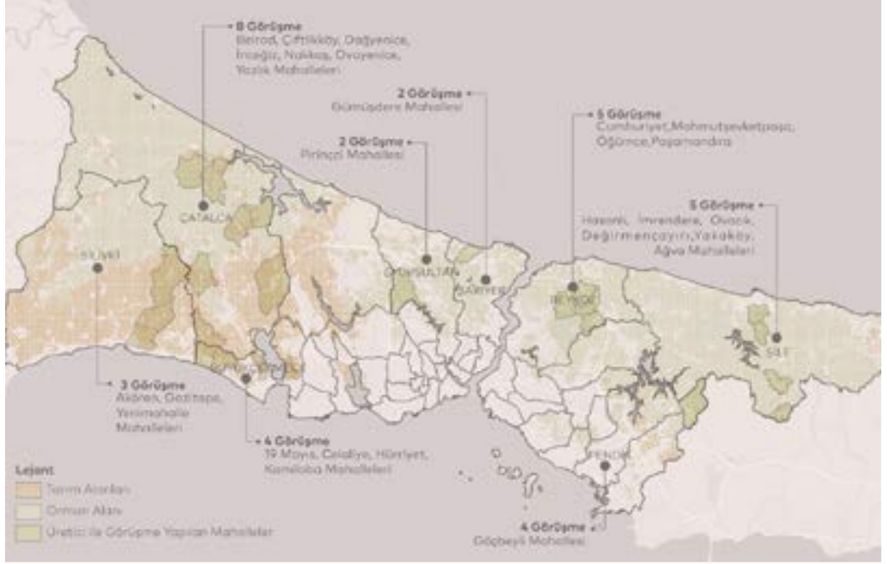
KENT GÜNDEMİ ARAŞTIRMALARI / TEMMUZ 2025

YÖNTEM

"Eşikte Çiftçilik: İstanbul Çeperinde Tarimsal Üretim" başlıklı bu araştırma İstanbul'un her geçen gün görünürlüğünü yitiren, yalnızca mega projelerle tekrar hatırlanan kent çeperindeki özgün üretim örneklerine ve gıda zincirinin görünmeyen hikayelerine odaklanmaktadır. Araştırma, megakent İstanbul'un kırsal alanlarında süregelen üretim pratiklerini yalnızca bir geçim mücadelesi olarak değil, aynı zamanda kültürel bir süreklilik, toprağa bağlılık ve yerel çeşitliliğin yeniden doğuşu olarak ele almaktadır.

Rapor kapsamında, 14–30 Haziran tarihleri arasında Büyükçekmece, Çatalca, Silivri, Eyüpsultan, Sarıyer, Beykoz ve Şile ilçelerinde yer alan toplam 24 mahallede 31 kişiyle yüz yüze saha görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Buna ek olarak, 1 görüşme de 4 Temmuz tarihinde telekonferans yoluyla yapılmıştır. Görüşmecilerle iletişime geçerken cinsiyet dağılımı gözetilmiştir; görüşmecilerin 18'i erkek, 14'ü kadındır. Görüşmecilerden 7'sine üç farklı İlçe Tarım Müdürlüğü aracılığıyla, 22'sine İstanbul Büyükşehir Belediyesi Tarımsal Hizmetler Daire Başkanlığı aracılığıyla, 3'üne ise diğer üreticilerin yönlendirmeleriyle ulaşılmıştır. Görüşmeciler; İstanbul'un bitkisel deseninde öne çıkan meyve, sebze, aromatik bitkiler, tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerle, hayvancılıkta yine İstanbul'da öne çıkan ve katma değerli üretim potansiyeli taşıyan mandacılık, süt ürünleri ve arıcılık gibi farklı üretim alanlarında faaliyet gösteren üreticilerden oluşmaktadır. İstanbul'daki çiftçilerle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakatlar aracılığıyla, metropolün kırsalında sürdürülen tarımsal üretim faaliyetlerinin tarihsel ve gündelik nitelikleri ile bu niteliklerin ortaklaştığı ve farklılaştığı yönler ortaya konulmaktadır.

Harita 1. Görüşme Yapılan Üreticilerin Üretim Yaptıkları Kırsal Nitelikli Yerleşimler

Kaynak: Araştırma kapsamında hazırlanmıştır.

Araştırma kapsamında çiftçi ve üreticilerle gerçekleştirilen görüşmelerde, katılımcıların yaş, eğitim durumu ve doğum yeri gibi temel demografik özelliklerinin yanı sıra, ne zamandan beri tarımsal üretim faaliyetinde bulundukları ve bu süreçte hangi ürünleri yetiştirdikleri incelenmiştir. Ürettikleri mahsulleri kime ve hangi yollarla pazarladıkları, üretim sürecinde karşılaştıkları başlıca zorluklar, geleceğe dönük üretim planları ve şimdiye dek kamu kurumlarından sağladıkları tarımsal desteklere ilişkin veriler derlenmiştir. Bununla birlikte, İstanbul'un kent ve ilçe merkezleriyle kurulan ilişkilerin niteliği ile üreticilerin yaşadığı yerleşimlerin köy statüsünden mahalleye dönüşmesinin üretim pratikleri üzerindeki etkileri de görüşmelerin önemli başlıklarını oluşturmuştur. Ancak, çalışmanın zamansal ve mekânsal kısıtları araştırmanın kapsamını sınırlamayı gerektirmiştir. Örneğin görüşmelerde kadın üreticilere kırsalda kadın olarak üretim yapmanın özgün zorluklarına ilişkin sorular yöneltilmemiş olması, çalışmanın önemli bir sınırlılığı olarak değerlendirilmelidir. Yine kendi toprağında çalışan küçük üreticiler ve kiralık tarlada bir girişim olarak üretime başlayan üreticiler gibi profillerle görüşülmüş yani kendi işinin sahibi çiftçilerle araştırma kapsamı sınırlanmıştır. Bu tercihle İstanbul köylerinde yaşayan tarım işçilerinin gözünden metropol çeperindeki üretimin meseleleri kapsam dışında kalmıştır. Gelecekteki bu ve benzeri çalışmalar kırsal alanda toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin üretim süreçlerine nasıl yansıdığına dair incelemelerle derinleştirilmelidir.

Yarı yapılandırılmış görüşmeler kapsamında çiftçilere ve üreticilere sağlanan tarımsal desteklere ilişkin bilgilerin yanı sıra, tarımsal faaliyetlere yönelik yerel yönetimlerin sunduğu kurumsal destek mekanizmaları da araştırma kapsamına alınmıştır. Bu mekanizmaların yerel yönetimler tarafından nasıl değerlendirildiğine dair bilgilere ise raporda, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Tarımsal Hizmetler Daire Başkanlığı'ndan alınan kurum görüşleri aracılığıyla yer verilmektedir.

Nitel araştırma yöntemine ek olarak İPA tarafından aylık olarak CATI yöntemiyle hazırlanan İstanbul Barometresi'ndeki sorulara yer verilmiştir. İstanbul Barometresi Haziran 2025 Raporu, 26 Haziran-3 Temmuz 2025 tarihleri arasında 750 İstanbul sakini ile telefon üzerinden görüşülerek hazırlanmıştır. Bu araştırma, İstanbul kırsalında tarımsal üretimin görünmeyen özneleri olan çiftçiler, kadın emeği, küçük üreticiler ve yerel kooperatiflerin deneyimlerini merkeze alarak, tarımsal üretimin kent sakinleri nazarındaki yeri ve potansiyelini ortaya koymaktadır.

Kamuda yetkili uzman görüşleri, akademik görüşler, nitel ve nicel saha araştırma bulguları gibi farklı veri çeşitleriyle İstanbul kırsalında tarımsal üretim faaliyeti ve çiftçiliğin mevcut durumu sergilenmiştir. Araştırmanın; kent sakinlerinin, sivil toplumun ve kamu yetkililerinin kentsel baskı, yapılaşma ve toprağın metalaşması gibi süreçlere rağmen tarımsal üretim pratiklerini sürdüren kırsal aktörlerle kır-kent ilişkilerini hangi yönde geliştirebileceğine dönük bulgular sunması amaçlanmıştır.

KIR-KENT İLİŞKİSİNİN DEĞİŞEN ÇERÇEVESİ

İstanbul'un kırsal bölgelerinde devam eden tarımsal üretim pratikleri ele alınırken, kır-kent ayrımına ve bu ayrımın dönüşen niteliğine kavramsal düzeyde yer verilmesi gerekmektedir. Zira İstanbul gibi metropoliten bir kentte, kırsal olanın sadece mekânsal değil, yönetsel, ekonomik ve toplumsal olarak da nasıl tanımlandığı giderek daha karmaşık hale gelmektedir. Tarımsal üretimin sürdüğü alanların büyük bölümü artık kırsal yerleşim statüsünü hukuken yitirmiş mahalleler içinde yer almakta; bu durum, üretim biçimlerinin ve kırsal pratiklerin analizinde klasik kır-kent ayrımlarının yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu nedenle, kır ve kent arasındaki sınırların bulanıklaştığı, geçişken ve melez mekânların ortaya çıktığı güncel bağlamda, tarımsal üretimi anlamlandırmak için kır-kent arayüzüne dair kuramsal tartışmaların dikkate alınması önem arz etmektedir.

Geleneksel coğrafya ve sosyoloji literatürü, kır ve kenti birbirinden net çizgilerle ayıran bir dizi ölçüt üzerine kurulmuştur. Bu ayrımlar, nüfus, ekonomi ve sosyo-kültürel yapı olmak üzere üç eksende temellenmektedir. Nüfus yoğunluğu, bu ayrımın en temel göstergesi olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'de idari olarak 2.000 ve üzeri nüfuslu yerlerin belde, 10.000 ve üzeri nüfuslu yerlerin ise ilçe olarak kabul edilmesi bu yaklaşıma bir örnektir.

Ekonomik temel açısından kır, tarım ve hayvancılıkla özdeşleşirken; kent, sanayi ve hizmet sektörlerinin merkezi olarak görülmüştür. Sosyo-kültürel olarak ise kırsal yaşam, yüz yüze ilişkilerin hakim olduğu, dayanışmacı ve homojen bir topluluk yapısıyla (*gemeinschaft*) tanımlanırken; kentsel yaşam, bireysel ve anonim ilişkilerin öne çıktığı heterojen bir yapıyla (*gesellschaft*) karakterize edilmiştir. Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren küreselleşme, teknolojik gelişmeler ve ulaşım ağlarının yaygınlaşması gibi etkenler bu net ayrımları giderek bulanıklaştırmıştır. Artık bir yerleşimin idari statüsü veya nüfus büyüklüğü, o yerin sosyo-ekonomik karakterini güvenilir bir şekilde yansıtmamaktadır.[1] İdari olarak kırsal kabul edilen ancak yoğun nüfusa sahip bir bölge kentsel özellikler gösterebilirken; daha az nüfuslu bir bölge de kentsel bir yaşam tarzını benimseyebilmektedir. Dolayısıyla, kır ve kenti tanımlarken artık yalnızca nüfus değil; aynı zamanda ekonomik ve siyasal etkenler, mekânsal özellikler ve metropoliten alanlara olan mesafe/ulaşılabilirlik gibi çok daha karmaşık değişkenler göz önünde bulundurulmaktadır.

Kır-kent sürekliliği kavramı, ikiliğin aşıldığını göstermekle birlikte, bu iki farklı sistemin birbiriyle temas ettiği, etkileşime girdiği ve en yoğun çatışmaların yaşandığı alanları tam olarak açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu noktada, "kırsal-kentsel çeper" (*rural-urban fringe/periphery*) ya da daha dinamik bir ifadeyle "arayüz" (*interface*) kavramı devreye girmektedir.[2] Arayüz, kentsel ve kırsal kullanımların iç içe geçtiği, sınırların belirsizleştiği ve bir arada kalmışlık durumunun hakim olduğu, son derece devingen ve karmaşık bir coğrafyayı ifade etmektedir.[3] Bu alanlar, kentsel büyümenin en ön cephesidir ve bu nedenle hem büyük fırsatları hem de büyük tehditleri barındırmaktadır.

---

[1] Öğdül, H. G. (2010). Urban and rural definitions in regional context: A case study on Turkey. European Planning Studies, 18(9), 1519–1541. Erişim tarihi: 1.07.2025, https://doi.org/10.1080/09654313.2010.492589.

[2] Nilsson, K., Pauleit, S., Bell, S., Aalbers, C., ve Nielsen, T. (Eds) (2013) Peri-urban Futures: Scenarios and Models for Land Use Change in Europe. Berlin: Springer-Verlag. Erişim tarihi: 1.07.2025, https://doi.org/10.1007/978-3-642-30529-0.
ve Lichter, D. T., & Ziliak, J. P. (2017). The Rural-Urban Interface: New Patterns of Spatial Interdependence and Inequality in America. Annals of the American Academy of Political and Social Science, 672(1), 6–25. Erişim tarihi: 1.07.2025, https://doi.org/10.1177/0002716217714180.

[3] Levent, T. (2018). Kent ve kır arasında bir arayüz olarak kırsal-kentsel çeper. In 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 41. Kolokyumu: Planlamada Kırsal Alanlar ve Bölge (pp. 636–654). Selçuk Üniversitesi Erişim tarihi: 1.07.2025, .
https://www.researchgate.net/publication/364117166_Kent_ve_Kir_Arasinda_Bir_Arayuz_Olarak_Kirsal-Kentsel_Ceper.

Bu arayüz bölgelerinin belli başlı özelliklerine bakıldığında, öncelikle **melez arazi kullanımı** göze çarpmaktadır. Bu bölgelerde, geleneksel tarım parsellerinin yanında yeni inşa edilmiş konut siteleri, büyük ölçekli altyapı projeleri (havalimanları, otoyollar, lojistik merkezleri), sanayi ve depolama tesisleri ve korunması gereken doğal alanlar (ormanlar, su havzaları) kaotik bir mozaik oluşturur. İkinci bir özellikse **sosyal ve demografik heterojenliktir**. Bu bölgeler, nesillerdir orada yaşayan yerli kırsal nüfus ile kentten daha sakin bir yaşam arayışıyla gelen yeni orta ve üst sınıf sakinleri veya daha ucuz barınma imkanları arayan düşük gelirli grupları bir arada barındırır. Bu durum, homojen bir topluluk yapısından ziyade, farklı yaşam tarzları ve beklentilere sahip, sosyal olarak katmanlı bir demografi yaratır. Diğer bir temel özellik ise **ekolojik kırılganlıktır**.[4] Kentlerin çeperleri, genellikle metropollerin akciğerleri ve su kaynakları olarak işlev gören ormanlar, sulak alanlar, verimli tarım toprakları ve zengin biyoçeşitlilik gibi en kritik ekolojik varlıkları barındırır. Bu nedenle, kentsel yayılmanın baskısına en açık ve ekolojik olarak en kırılgan bölgelerdir. Son olarak bu bölgelerin bir özelliği de bu alanlarda karşılaşılan **planlama boşluğudur**. Kırsal-kentsel arayüz, genellikle geleneksel planlama yaklaşımlarınca ihmal edilen bir alandır. Ne tam olarak kırsal (ve tarım/doğa koruma yasalarıyla korunan) ne de tam olarak kentsel (ve bütüncül bir imar planına sahip) olarak görüldüğü için, bir "planlama boşluğu" içinde kalır. Bu alanlar, genellikle gelecekteki kentsel gelişime ayrılmış bir "rezerv" alan olarak görülür ve bütüncül bir vizyon yerine, parçacıl ve duruma göre değişen (mevzi) plan kararlarıyla yönetilir.[5]

Bu kavramsal belirsizlik ve planlama boşluğu akademik bir sorun olmanın ötesinde siyasi bir 'fırsat penceresi' yaratma riski de taşıması sebebiyle oldukça tartışmalı bir konu olarak öne çıkmaktadır. Bir mekan, kırsalın koruma statülerine de kentin bütüncül planlama rejimine de tam olarak dahil olamadığında, dışarıdan gelen güçlü müdahalelere karşı savunmasız hale gelmektedir. Bir alanın hukuki ve planlama kimliğinin net olmaması durumunda, bu boşluk, büyük sermaye grupları ve merkezi idareler için bir faaliyet alanına dönüşmektedir.[6] Dolayısıyla, kırsal-kentsel arayüzün kavramsal olarak 'bulanık' olması, İstanbul gibi metropollerde bu bölgelerin neden büyük ölçekli ve yukarıdan aşağıya dayatılan sözde kalkınma projelerinin birincil hedefi haline geldiğini açıklamaktadır. Bu bölgelerin net bir hukuk ve planlama çerçevesinden yoksun olması, onların hızlı ve çoğu zaman yıkıcı dönüşümünü mümkün kılmakta ve aktif olarak istismar edilen bir yönetişim zafiyetine de işaret etmektedir. Öte yandan, özellikle iklim krizi ve bununla bağlantılı su ve gıda krizi gibi tehditler altında, kırsal-kentsel arayüzün kentteki gıda üretimine yönelik ciddi bir potansiyel taşıdığından da bahsedilmektedir.[7]

Yukarıda ifade edildiği haliyle "kırsal-kentsel çeper" (peri-urban interface) gibi yeni kavramsallaştırmalar, nüfus, ekonomi ve yaşam tarzı gibi ölçütlere dayalı net ayrımların ortadan kalktığı, bunun yerine karmaşık ve çoğu zaman çatışmalı bir işlev ve kimlik iç içeliğinin hakim olduğu melez bölgeleri tanımlamaktadır. Bu kavramsal değişim, günümüz metropol dinamiklerini anlamak için hayati önem taşımaktadır. Zira en yoğun dönüşümler artık yerleşik kent merkezlerinde veya ücra kırsalda değil, bu ara mekanlarda yaşanmaktadır.[8]

[4] Gallent, N., Andersson, J., ve Bianconi, M. (2004). Planning on the edge. The context for planning at the rural urban fringe. Abingdon: Routledge. Erişim tarihi: 1.07.2025, https://doi.org/10.4324/9780203099193.
[5] A.g.e.
[6] Marschall, M. & Aydogan, A. (2015). "Mega Projects and the Limits of Urban Planning in Megacities: The Case of Istanbul in the AKP Era." Middle East Institute Policy Essay, 1 Dec 2015. Erişim tarihi: 1.07.2025, https://www.researchgate.net/publication/285386889_Mega_Projects_and_the_Limits_of_Urban_Planning_in_Megacities_The_Case_of_Istanbul_in_the_AKP_Era.
[7] Dinç, S.,& Tezer, A. (2023). Sürdürülebilir gıda üretimi çerçevesinde gıda dayanıklılığı ve yenilenme kapasitesi: İstanbul kent çeperi için politika önerileri. In S. Ünüvar (Ed.), Beykoz 2022 Kent Tarımı Sempozyumu (pp. 359–380). Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları. Erişim tarihi: 1.07.2025, https://www.researchgate.net/publication/373295802_Beykoz_2022_Kent_Tarimi_Sempozyumu_Surdurulebilir_Gida_Uretimi_Cercevesinde_Gida_Dayanikliligi_ve_Yenilenme_Kapasitesi_Istanbul_Kent_Ceperi_Icin_Politika_Onerileri.
[8] Nerse, S., & Türk, E. (2017). Kırsal kentsel ilişkilerde değişim: Yeni tanımlamalar ve kavram okumaya yönelik bir analiz. The Journal of Academic Social Science, 5(63), 504–525. Erişim tarihi: 1.07.2025, https://doi.org/10.16992/ASOS.13123.

KENT GÜNDEMİ ARAŞTIRMALARI / TEMMUZ 2025

Refik Halid Karay'ın Memleket Yazıları-1 "Hep İstanbul" kitabını okurken yazarın "civar" hassasiyeti epeyce dikkatimi çekmişti.[9] 1940-1950 seneleri İstanbul'undan bahsedilmesine rağmen, bir biçimde, bugün geçerliliklerini muhafaza eden çarpıcı saptamaları var Refik Halid'in. O dönemin çeşitli gazetelerinde yayınlanmış yazılar arasında özellikle üç makale başlığına gönderme yapmakta yarar olabilir: "Etrafını bilmeyen tek şehir: İstanbul" (26/12/1943, Tan), "Civar köylerimiz" (22/09/1947, Akşam) ve "Kesikbaş" (15/10/1956, Yeni İstanbul). Her 3 makalede de Refik Halid aynı noktaya parmak basıyor: Istanbul sırf bir şehirden oluşmuyor, nitelikleri değerlendirilmesi gereken, kendi öz kimliklerine sahip, şehirleşmemiş ve öyle kalması gereken başka alanlar da barındırıyor. Yazar, İstanbul şehri ile ilişkilerinin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi gereken, keşfedilmeye değer etraftaki köylere değiniyor.

Bu doğrultuda, her şeyden önce kırsalın tanımlanışını değiştirip kırsalı olumlulaştırmamız ve etkin kıldırmamız lazım. Kırsalı, şehirleştirilmemiş ya da kaçınılmaz bir şekilde kısa ya da orta vadede şehirleştirilmeye aday veya mahkûm bir alan olarak tanımlarsak, yaklaşımımız yanlış olur. Kırsal, "edilgen", doldurulmaya namzet (geçici) bir boşluklar diyarı/arazi fırsatları diyarı değildir. Kendi öz "olumlu" hüviyetini kabul etmemiz önemlidir. Kaderinin "dış alanlar ve dış iktidar/karar odakları" tarafından belirlenmesi de sağlıksızdır. Sömürülmeye, tahakküm edilmeye mahkûm, şahsiyetsiz bir alan olmasını eleştirmeden, perspektifimiz hep yanıltıcı olur. Şehir ve kırsal arasında daha eşitlikçi, dengeleyici ve tamamlayıcı bir perspektif oluşturmak elzemdir.

Kırsalın "görevleri" varsa eğer, bu görevleri yalnız şehir menfaatleri doğrultusunda belirleyen bir anlayış çıkmaza sürüklenir. Kırsalı, bir hava, su, yeşillik, arazi, taş... kaynaklar kompleksi olarak kabul edersek eğer, bu kaynakların kullanımını sırf şehrin şimdiki ihtiyaçlarına göre düşünmemek gerekir. Başka bir deyişle, yağmalanmaya açık bir "rezerv" alanı değildir kırsal. Keza, her türlü ulaştırma altyapılarına ve akışlara maruz, farklı kentsel ve işlevsel yoğunlaşmalar arası edilgen bir geçiş(tirme) ve transit alanı da değildir. Arnavutköy, Sultangazi, Başakşehir, Eyüp ve Esenler arasında yer alan Habibler bölgesi artık tamamen, 3. Havaalanı, Kuzey Marmara Otoyoluna (veya 3. Boğaz köprüsüne) giden geniş, yaya düşmanı yollar tarafından parçalanmış durumdadır. Üstelik, aynı örnekle devam edersek eğer, yerleşim kırsal merkezde istenmeyen faaliyetlerin yoğun olduğu bir dışlanma uzamı haline geldi. Burada moloz, atık dökümü, plastikler, hurda "dönüşümü", kot pantolon renklendirme veya kumla taşlayarak aşındırma, halı yıkama gibi kirletici, gürültülü ve tehlikeli, ekonominin egemen değer sisteminde rağbet görmeyen, aşağılanmış işler hâkimdir. Bu açıdan kırsal, dışlanmışlık neticesinde, şehir sahnesinin arka bahçesi olarak karşımıza çıkıyor. Göreceli olarak "dokunulmamış" alanlar bile, şehirlilerin kalıplaşmış ve piyasalaştırılmış dinlenme ve çevre tüketim gereksinimlerine endekslidir. Kırsala has, farklı ritimleri ile doğa varlığının tecrübe edilme biçimleri bile başka merciler tarafından belirlenmektedir.

Dolayısıyla metropoliten alana yakın kırsal hep tehdit altındadır; dışarıdan gelen bir müdahale sonucunda hüviyetini hep kaybetme riskiyle karşı karşıyadır. Bu kırılganlığı kırmak mekansal adalet açısından da acildir. Özetlemek gerekirse, sömürücü, faydacı bir bakış açısından vazgeçmek, kırsalın ağırlık merkezinin kentsel alanlarda olmadığı bir bakışa geçmek anlamına gelir. Bu vesileyle, kendi olumlu niteliklerini kendi kendine, yerel bazda, öz var olma koşullarını tesis edebilsin diye...

Prof. Dr. Jean François Pérouse

[9] Refik Halid Karay, Memleket Yazilari-1- "Hep Istanbul", Istanbul: Inkilâp, 2022 (2016), 584 p. (haz. Tuncay Bircan)

İSTANBUL KIRSALINDA DÖNÜŞEN MEKANSAL DİNAMİKLER

Bir önceki bölümde ortaya konan kır-kent ayrımına dair kavramsal çerçeve İstanbul ölçeğine uygulandığında, bu ayrımın giderek belirsizleştiği görülmektedir. Her ne kadar metropolün kentsel yayılması önüne geçilemeyen bir kendiliğindenlikle gerçekleşmiş izlenimi verse de, aslında merkezi hükümetin mekâna yönelik bilinçli müdahaleleriyle şekillenen bir yapı söz konusudur. Bu kapsamda, dönüşümün belirleyici iki temel dinamiği bulunmaktadır:

I 2004, 2008 ve 2012 yıllarında olmak üzere üç aşamada gerçekleşen ve sonucusu 2012 tarihli "Bütünşehir Yasası" olarak bilinen 6360 sayılı On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile tamamen görünür olan hukuki görünmezlik sürecidir. Bu yasa, çeperlerdeki yerleşimlerin köy statüsünü hukuken ortadan kaldırarak onları "kentsel" mahallelere dönüştürmüştür.

II Mevcut çevre düzeni planlarına aykırı olarak yapılan 3. Köprü, İstanbul Havalimanı ve Kanal İstanbul gibi merkezi hükümet öncülüğünde gerçekleştirilen veya tasarlanan mega projelerdir.[10] Bu müdahaleler, kentsel sınırları tarihsel olarak kırsal ve ormanlık niteliğe sahip kuzey bölgelere doğru agresif biçimde genişleterek, büyük ölçekte ve tartışmalı bir kırsal-kentsel arayüzün oluşmasına neden olmuştur.[11]

İstanbul, imparatorluk başkentinden küresel bir megakente evrilen yolculuğu boyunca üretim, ticaret ve hizmet sektörlerinin merkezileştiği bir çekim alanı yaratmıştır. 1980'lerden itibaren hızlanan sanayi desantralizasyonu ve kentsel rant dinamikleri, kentin çeperlerindeki tarım arazilerini ve kırsal yerleşimleri imar baskısı altında bırakmış, 2012'de yürürlüğe giren 6360 sayılı Bütünşehir Yasası ile köylerin mahalle statüsüne dönüştürülmesi ise, yönetsel ölçekte kırsalı bütünüyle kent kılarken, resmi istatistiklerden planlama belgelerine kadar pek çok alanda kırsal alanların hukuki ve fiziksel görünmezliğini beraberinde getirmiştir. Böylece İstanbul'un su havzaları ve biyolojik çeşitlilik bakımından kritik öneme sahip kır dokusu, kent merkezinin ekonomik ve demografik ağırlığı karşısında görünmez hale gelmiştir.

Bu görünmezlik yalnızca idari tanımlarla sınırlı kalmamış; mekânsal bellekte de yer etmeye başlamıştır. Otobanlar, köprü bağlantıları, lojistik ve sanayi kümeleri gibi büyük ölçekli yatırımlar, kır-kent arayüzünü sürekli geri plana atarak tarımsal üretim alanlarını parçalı adacıklara dönüştürmüştür. Medya söyleminde İstanbul, çoğunlukla gökdelen siluetleri, finans merkezleri ve kültürel ve ticari turizm ikonlarıyla temsil edilirken, Silivri'nin buğday tarlaları, Şile'nin kestane ormanları veya Çatalca'nın hayvancılık pratikleri kent tahayyülünde marjinal detaylar olarak kalmıştır. Sonuçta İstanbul'un kırsalı, metropoliten büyümenin perdesi ardında kaybolan, fakat kentin ekolojik sürdürülebilirliği ve gıda sistemi için hâlâ yaşamsal görevler üstlenen görünmez bir coğrafyaya dönüşmüştür.

[10] Köksal, T. G. (2024). İstanbul'un mega projelerle imtihanı. mimar.ist, 2024(1), 60–63. Erişim tarihi: 1.07.2025, https://mimaristdergi.org/storage/upload/pdfs/1731934606-tr.pdf.
[11] Levent, T. (2018). Kent ve kır arasında bir arayüz olarak kırsal-kentsel çeper. In 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 41. Kolokyumu: Planlamada Kırsal Alanlar ve Bölge (pp. 636–654). Selçuk Üniversitesi. Erişim tarihi: 1.07.2025, https://www.researchgate.net/publication/364117166_Kent_ve_Kir_Arasinda_Bir_Arayuz_Olarak_Kirsal-Kentsel_Ceper.

Yasal ve Mekânsal Görünmezlik

İstanbul'un kırsal alanlarında süregelen tarımsal üretim pratikleri görünürlüğünü yitirirken, bu alanlara dair hukuki tanımlar ve yönetsel sınıflamalar da giderek bulanıklaşmıştır. 1980 yılında İstanbul'da toplam 18 ilçe ve 287 köy bulunurken; 1990 yılında ilçe sayısı 24'e çıkmış, köy sayısı ise 230'a düşmüştür. 2000 yılına gelindiğinde ise İstanbul 32 ilçeye sahipken, köy sayısı 173'e gerilemiştir.[12] Aynı yılın genel nüfus sayımında bu 173 köyün 151'inin orman köyü statüsünde olduğu görülmektedir. İlçe ve köy sayılarındaki bu değişim, İstanbul'un kırsal karakterinin zamanla geçirdiği idari ve hukuki statü kaybına işaret etmektedir. Bu kapsamda, İstanbul'un kırsal coğrafyasının hukuki görünmezliği üç aşamada gerçekleşmiştir:

I 2004 yılında çıkan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun geçici 2. maddesiyle orman köyleri haricindeki 22 köyün köy statüleri kaldırılarak mahalleye dönüştürülmüş ve kanuna göre büyükşehir belediyesi meclisince belirlenen ilgili ilçe veya beldelerin belediyelerine bağlanmışlardır.

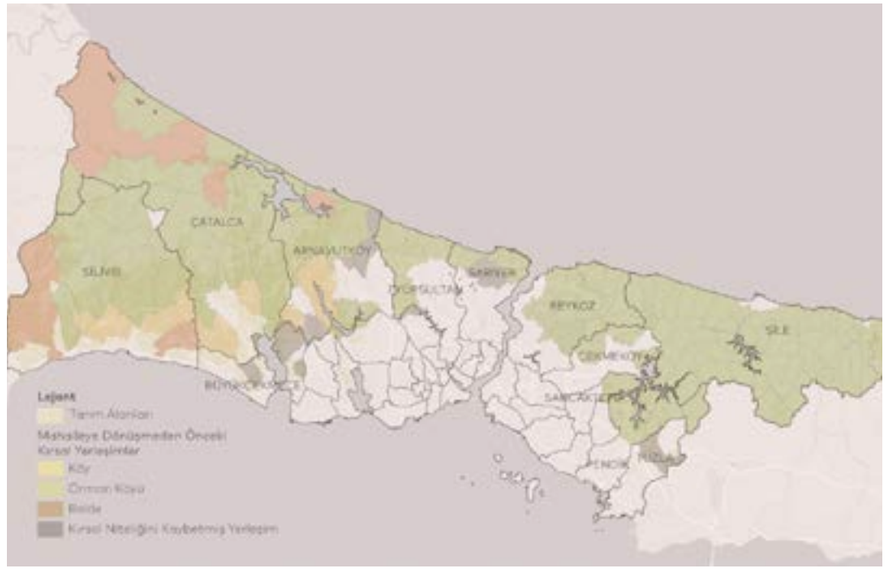
II 2008 yılında çıkan 5747 sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile yeni ilçeler kurulması bir yana, belde belediyeleri kaldırılmış, kırsal nitelikli beldeler de bu maddeyle birlikte (kimisi iki ayrı idari birime bölünerek) mahalleye dönüşmüştür.

III 2012 yılında çıkan 6360 sayılı On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile son kalan 151 orman köyü de mahalleye dönüştürülmüş ve yasal yönetsel düzeyde İstanbul'un köyleri ortadan kalkmıştır.

2000 yılındaki Türkiye genel nüfus sayımından günümüze gelindiğinde 173 köyden bir kısmının kırsal niteliğini çoktan kaybetmiş olduğu görülmektedir. Bunlara ek olarak, kırsal nitelikli olarak kabul edilebilecek 9 beldeden Arnavutköy'e bağlı İmrahor Mahallesi hariç, bir kısmı iki ye bölünerek, bir kısmı ise bölünmeksizin günümüzde kırsal niteliğini sürdürmeye devam etmektedir. 2000 yılındaki genel Türkiye nüfus sayımından adım adım günümüze gelindiğinde İstanbul'da günümüzde yaklaşık 174 kırsal özellik taşıyan mahallenin varlığından söz etmek mümkündür. Diğer yandan bu sayıların net bir şekilde ifade edilebilmesi için yukarıda bahsedilen yeni kavramsallaştırmalar ışığında kır-kent arayüzü dokularının tespiti için yapılabilecek daha detaylı bilimsel çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. En temel düzeydeki sayısal tespitlerin dahi kapsamlı bir araştırma sürecini zorunlu kılması, kırsal yerleşimlerin yönetsel, istatistiksel ve mekânsal düzeydeki görünmezliğini açıkça ortaya koymaktadır.[13]

[12] Sertkaya Doğan, Ö., & Gökburun, İ. (2019). İstanbul'da Köyden Mahalleye Evrilen Yerleşmeler. Journal of Geography, 73–87. Erişim tarihi: 1.07.2025 https://doi.org/10.26650/JGEOG2019-0020.
[13] Öztürk, N. K. (2021). Rural resilience index of Istanbul [Master's thesis, İstanbul Technical University]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. Erişim tarihi: 1.07.2025, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=677007.

Harita 2. Mahalle Olmadan Önce İstanbul'daki Kırsal Yerleşimler

Kaynak: Araştırma kapsamında hazırlanmıştır.

Uzun yıllardan beri uygulanan ithalat ve rant öncelikli politikalar sonucunda çiftçi üretmekte zorlanmaktadır. Sattığı ürünlerden çoğu zaman maliyetlerini karşılayamaz, para kazanamaz hale gelmiştir. Tüketici ise ürünler pahalı diye alamadığı bir noktaya ulaşmıştır. Varılan bu durum ise, uzun yıllar uygulanan politikaların bir sonucudur.

Büyükşehir belediyesi statüsüne sahip 30 ildeki 16 bin 220 köy ve 1053 belde bir gecede mahalleye dönüştürüldü. Köyleri mahalleye dönüştüren Büyükşehir Yasası'ndaki değişiklik 12 Kasım 2012 tarihli Resmi Gazete'de yayınlandı. İlk yerel seçimde 30 Mart 2014'te bu yasa yürürlüğe girdi. Seçime köylü olarak giren 16 bin 220 köy ve 1053 beldenin sakinleri seçimden sonra şehirli oldu. Köyleri ve beldeleri mahalle oldu. Köy ve belde statüleri kaldırıldı. Yasa çıkarılırken köyde veya beldede yaşayan kişilerin görüşleri alınmadan yapılan bu uygulamanın nihayetinde köy ve beldede yaşayanların ortak malları ellerinden alınmıştır. Mahalleye dönüştürülen köy ve beldelerdeki meralar, işletmeler, gayrimenkuller yani köy veya beldenin ortak varlıkları tümüyle bağlandıkları belediyelere devredilmiş; bunun sonucu bazı meralar satılmış, bazıları imara açılmıştır.

Köylerin mahalle statüsüne dönüştürülmesinin tarımsal üretim ve kırsal yapı üzerinde ciddi olumsuz etkiler yarattığı, düzenlemeyi hayata geçiren aktörler tarafından dahi kabul edilmek zorunda kalınmıştır.

Büyükşehir Yasası'ndaki bu değişiklik özellikle kent merkezlerine yakın, köyden mahalleye dönüşen alanlar üzerinde ilave bir baskı oluşturmuştur. Üretim yapan çiftçiler için tarımdan kazanamadığı parayı arazisinin imara, ranta açılması halinde kazanabilme ihtimali doğmuştur. Bu durum, kent çeperlerindeki tarım arazileri üzerinde büyük bir baskıyı ortaya çıkartmıştır.

Ali Ekber Yıldırım

Mekânsal Müdahalenin Hedefi Olarak Kırsal

İstanbul'un kırsal alanları, kamuoyu tarafından 2010'lu yıllardan itibaren büyük ölçekli altyapı projeleriyle birlikte daha bilinir, görünür ve tartışılır hale gelmiştir. Bu süreç, kırsal alanların ve kentin doğal kaynaklarının yeniden ele alınmasına neden olmuştur. İstanbul Havalimanı, Kuzey Marmara Otoyolu, Yavuz Sultan Selim Köprüsü, Kanal İstanbul ve Yenişehir projeleri gibi mega projeler, kentin kuzey kesimindeki orman, mera ve su havzası gibi doğal alanlarda önemli ölçüde dönüşüme yol açmaktadır. Bu projeler, birbirini tamamlayan bir bütünlük içinde, kırsal ve doğal alanların kentleşme baskısıyla karşı karşıya kaldığı bir dönüşüm sürecini temsil etmektedir. Söz konusu projelerin etkileri, doğrudan orman, mera ve tarım alanlarıyla içme suyu havzalarının fiziksel olarak yok olması yanında, kırsal alanlardaki demografik yapıyı da dönüştürmekte; yerleşim desenlerinde, arazi kullanım biçimlerinde ve toplumsal yapıda kalıcı bir yıkıma sebep olmaktadır.

Kanal İstanbul ve Yenişehir projesiyle yok olacak tarım alanları İstanbul'un tüm tarım alanlarının %18'ine denk geliyor. Bu alan 20.000 futbol sahası büyüklüğünde.

Kanal İstanbul ve Yeni İstanbul projesiyle yok olacak tarım alanlarının büyüklüğü 13.600 ha'dır ve bu büyüklük İstanbul'un tüm tarım alanlarının %18'ine denk gelmektedir.[14]

İstanbul'daki manda varlığının %27'sini barındıran Arnavutköy, Kanal İstanbul Projesi sebebiyle mera kaybı açısından en riskli alan olarak öne çıkıyor.

Proje güzergahındaki 440 adet mera, yaylak ve kışlak vasıflı taşınmazın 418'inin mera niteliği kaldırılmıştır. Mera vasfı kaldırılan alanların toplam büyüklüğü 1.300 ha'dır ve bu büyüklük İstanbul'daki toplam meraların %20'sine denk gelmektedir.[15] Ortadan kalkacak mera alanlarının önemli bir kısmı (Türkiye'de manda sayısı açısından ikinci olan ve İstanbul'daki toplam manda varlığının %27'sini kapsayan) Arnavutköy ilçesinde yer almaktadır.

Sazlıbosna deresi ve barajı, İstanbul içme suyu rezervlerinin toplam %10'unu içeriyor. Terkos gölü ise proje nedeniyle ciddi bir tahribat riskiyle karşı karşıya. İki kaynağın yok olmasıyla, 6 milyon kişinin içme suyu riske atılıyor.

Öte yandan, projenin içerik olarak çok büyük ölçekli bir gayrimenkul projesi olması, tarımsal üretim ve kırsal dokunun karşısına inşaat faaliyetleri, imar planları yapılmış araziler ve dolayısıyla hızlı kentleşmeyi geçirerek çok daha majör bir etki yaratmıştır. Proje ile ortadan kaldırılacak olan Sazlıbosna deresi ve barajı, İstanbul içme suyu rezervlerinin toplam %10'unu içermektedir. İstanbul'un diğer büyük bir içme suyu havzası olan Terkos gölünün tam doğu ucundan geçen proje, Terkos gölünün alt yapısının bozularak tuzlu suyla karışmasına neden olma ve tüm göl ekosistemini tuzlanmanın etkisiyle ciddi bir tahribata uğratma riskini taşımaktadır. Bu iki kaynağın kaybedilmesi yaklaşık 6 milyon kişinin içme suyu ihtiyacına denk bir açığın ortaya çıkması anlamına gelmektedir.

[14] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, (2020). Kanal İstanbul Çalıştay Raporu. Erişim tarihi: 2.07.2025 https://kanal.istanbul/wp-content/uploads/2021/12/kanal_istanbul_calistay_raporu.pdf.
[15] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, (2020). Kanal İstanbul Çalıştay Raporu. Erişim tarihi: 2.07.2025 https://kanal.istanbul/wp-content/uploads/2021/12/kanal_istanbul_calistay_raporu.pdf.

Kanal İstanbul ve Yeni İstanbul projeleri güzergahındaki kırsal nitelikli yerleşimlerin de bu projeyle birlikte ortadan kalkarak kentsel dokunun bir parçası haline gelecekleri öngörülmektedir. Şamlar, Hacımaşlı, Sazlıbosna, Dursunköy, Boyalık, Baklalı, Balaban, Tayakadın, Durusu (Terkos), Yeniköy ve Karaburun gibi kır-kent çeperi dokusunda kalan yerleşimlerin tamamı kentsel dokuya dahil olacaktır.

İBB tarafından 2023 yılında hazırlanan Koru İstanbul: İstanbul Doğal ve Kırsal Alanları Strateji Belgesi'nde mega projeler, turizm faaliyetleri, madencilik faaliyetleri, rüzgar enerji santralleri gibi farklı konular tehdit ve tahrip analizleri kapsamında değerlendirilmiştir. Ortaya çıkan verilere göre; 2016 yılında tamamlanan Üçüncü Köprü ve onu izleyen 2017 tarihli Kuzey Marmara Otoyolu'nun (KMO) Odayeri-Kurtköy kesimi, İstanbul'un kuzey ekosistemlerini; madencilik, enerji, turizm ve sanayi gibi faaliyetlere açık hale getirmiştir. Bu müdahaleler, ekosistem bütünlüğü içindeki doğal alanları birbirinden kopuk yeşil adacıklara dönüştürmüş, biyoçeşitliliğin devamlılığını sağlayan doğal döngüler üzerinde geri döndürülemez tahribatlar yaratmıştır. Üçüncü Köprü ve KMO, Çatalca, Silivri, Eyüpsultan, Arnavutköy, Sarıyer, Beykoz, Şile, Ümraniye ve Çekmeköy gibi kuzey ilçelerinde hem yerleşim örüntülerini hem de toplumsal yapıyı dönüştürmüş; bu projelerle birlikte İstanbul Kuzey Ormanları'nın karşı karşıya kaldığı baskılar keskin biçimde artmıştır.

KMO, etki alanıyla birlikte İhsaniye, Işıklar ve Odayeri gibi kırsal nitelikli yerleşimlerin doğrudan içinden geçerek bu yerleşimleri ciddi ölçüde dönüşüme zorlamış; yerel yaşamı, mekânsal sürekliliği ve kırsal karakteri tehdit eder hâle gelmiştir. Benzer bir risk, İzzettin, Nakkaş ve Yassıören yerleşimleri için de güncelliğini korumaktadır.

Kuzey Ormanları'na inşa edilen Üçüncü Havalimanı İstanbul'un kuzeyinde bulunan Yeniköy, Akpınar ve Ağaçlı köyleri boyunca Karadeniz'in kıyısında yer almaktadır. Üçüncü Havalimanı ve tamamlayıcı ulaştırma projeleri Kuzey Ormanları'nı bölen ve milyonlarca ağacın, yaban hayvanının, endemik bitki türlerinin yaşam alanını yok ederek ekosistemi parçalayan bir tahrip projesidir. Üçüncü Havalimanı projesi inşa edilirken 4.380 hektar orman alanı, 166 ha tarım alanı ve 379 ha mera alanı tahrip edilmiştir. Proje alanının aynı zamanda Terkos Baraj Gölü'nün su toplama havzası içinde ve önemli kuş göç yolu rotasında yer aldığı göz önünde bulundurulduğunda, tahrip ettiği alanın burada verilen alansal hesaplardan daha fazlası olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Üçüncü Köprü, KMO ve Üçüncü Havalimanı projeleri sonucunda yaklaşık 8.500 hektarlık ormanlık alan geri dönüşsüz biçimde tahrip edilmiştir. Bu projelerle bağlantılı olarak hayata geçirilen Kuzey Marmara Otoyolu (KMO), bölgedeki arsa değerlerini hızlı bir şekilde artırmış, Kuzey Ormanları sınırındaki kırsal yerleşimler üzerindeki inşaat baskısını önemli ölçüde yoğunlaştırmıştır. Özellikle Arnavutköy ilçesinde emlak ofislerinin sayısındaki belirgin artış, bu baskının somut göstergelerinden biridir. Yazlık yerleşimlerin yoğunlaştığı Şile, Riva, Karasu, Ağva, Beykoz, Sarıyer ve Çatalca gibi bölgeler, giderek orman alanlarına doğru yayılma eğilimi göstermektedir.

Turizm faaliyetlerindeki artış, mesire alanlarının genişlemesine ve yapılaşmanın hızlanmasına neden olmakta; kıyı alanlarının turizm gibi farklı işlevlerle kullanıma açılması, özellikle dolgu uygulamaları aracılığıyla kıyı ekosistemleri üzerinde ciddi tahribatlara yol açmaktadır. Denetim mekanizmalarının yetersizliği, orman alanlarında kaçak yapılaşmayı artırmakta; orman statüsünden çıkarılan 2B arazilerinde yoğunlaşan bu yapılar, imar barışı düzenlemeleri ile yasal statü kazanmıştır.

Madencilik faaliyetleri, İstanbul'un doğal ve kırsal alanlarını tümüyle etkileyen en önemli tahribat ve tehdit unsurlarından biri haline gelmiştir. Türkiye sanayisinin büyük bir kısmına ev sahipliği yapan İstanbul, endüstriyel hammadde kaynakları bakımından yüksek bir potansiyele sahiptir. Çatalca-Binkılıç-İnceğiz metalik maden sahası, Zeytinburnu-Halkalı-İkitelli çimento

KENT GÜNDEMİ ARAŞTIRMALARI / TEMMUZ 2025

hammaddesi sahası, Şile-Ağva dolomit sahası gibi birçok önemli maden alanı bulunmaktadır. Ayrıca Çatalca-Kalfaköy-Domuzderesi grafit sahası, Arnavutköy-Aktoprak kaolen sahası, Kilyos-Kanlıbostan sırtı-Kısırkaya-Demirciköy, Uskumru ve Ağlamışkaya seramik kili sahaları ile Eyüpsultan-Çiftalan-Kısırmandıra kil sahası da İstanbul'un farklı bölgelerinde yer almaktadır. Boğazın doğusunda yer alan Ömerli Mahallesi ile Şile arasındaki bölge ise, seramik kili ve silis kumu açısından Türkiye'nin seramik ve döküm sanayisi için kritik öneme sahiptir. Dolayısıyla metropoliten alanın çeperindeki kırsal havza tarımsal faaliyetler dışında da sermaye döngülerinin hedefi haline gelme tehdidi altındadır. Ancak madencilik sektörünün adresi haline gelmek, seçenekler içinde ekolojik denge açısından en geri dönüşsüz doğrultulardan biridir.

İstanbul'un doğal ve kırsal alanlarında hâlihazırda işletme halinde olan 21 adet rüzgâr enerji santrali (RES) bulunmaktadır. Bu santraller, enerji üretimi açısından önem taşısa da, çevresel etkileri bakımından ciddi tartışmalara yol açmaktadır. Özellikle biyoçeşitlilik açısından Avrupa'nın en değerli ve acil olarak korunması gereken orman ekosistemlerinden biri olan Kuzey Ormanları ile İstanbul'un doğal alanları, mevcut RES'lerin yarattığı tahribat altında kalmıştır. Zaten çeşitli tahrip unsurlarıyla karşı karşıya olan bu ekosistemler, yapılması planlanan yeni RES projeleriyle daha büyük bir tehdit altına girmektedir.

Günümüzde yalnızca kırın tanımı değil, yönetsel ve mekânsal kapsamı da dönüşmektedir. Metropoliten yönetimlerin idari sınırları genişledikçe, klasik kır-kent ayrımı geçerliliğini yitirmekte, kırsal alanlar çok katmanlı ve geçirgen bir yapıya bürünmektedir. Bu bağlamda İstanbul'un kırsalı, geleneksel anlamda bir "kır" olmaktan çıkarak; metropoliten baskılar, küresel krizler ve yerel dirençlilik biçimlerinin kesişiminde şekillenen özgün bir sosyo-ekolojik sistem hâline gelmiştir.

İstanbul'un kırsalı, bir yandan mega projeler ve kentleşme baskısıyla yapılaşma tehdidi altındayken; diğer yandan tarımsal üretimin, yerel gıda ağlarının ve kültürel sürekliliğin taşıyıcısı olmaya devam etmektedir. Bu eşik alanlarda kırsal kalkınmayı düşünmek, yalnızca ekonomik verimliliğe indirgenemez; ekolojik sürdürülebilirlik, kültürel mirasın korunması ve gıda egemenliği gibi kavramların bütüncül şekilde ele alınması gerekir.

İstanbul gibi metropoliten alanlarda kırsal kalkınma politikaları, kır-kent ikiliğine dayalı yaklaşımları terk ederek, geçirgen, çok işlevli ve dönüşen alanları tanıyan stratejik mekânsal planlama anlayışına dayanmalıdır. Bu anlayışla, kırsal alanların "kent dışı" ya da "kent karşıtı" olarak tanımlanmasından ziyade; bu alanları kent-kır döngüsünün aktif parçası olarak görmeli; kırsal üretim, ekosistem hizmetleri ve kültürel mirasın taşıyıcılığını birlikte değerlendirmeli; sabit sınırlar yerine süreçleri, ilişkileri ve kırılganlıkları odağına almalıdır.

Prof. Dr. Aliye Ahu Gülümser

BAĞLAMI ANLAMAK: TÜRKİYE VE İSTANBUL'DA TARIM

Türkiye'nin küresel tarım ticaretindeki yerinin, ihracat ve ithalat kalemleri üzerinden değerlendirildiği bu bölümde; Türkiye'nin gıda tedarikinde uluslararası piyasalarla kurduğu ilişkiler, kendi kendine yeterlilik düzeyi ve besin üretimi kapasitesi çerçevesinde analiz edilmektedir. İstanbul'un bu ticaret ağındaki rolü hem üretim hem de lojistik merkezi kimliğiyle ele alınırken, metropolün kırsalındaki üretim yapısının ulusal gıda güvenliğiyle ilişkisi tartışılmaktadır. Tarımsal ihracat ve ithalatta metropolün olanak ve sınırlılıklarıyla birlikte öne çıkan ürün grupları, İstanbul'un tarımsal üretimdeki yerel özgünlüğüyle karşılaştırma imkânı sunmaktadır. İstanbul'un hem üretim hem de lojistik merkezi olarak rolü bağlamında, Türkiye genelindeki tarımsal üretim ve ticaret yapısının değerlendirilmesi, metropolün kırsalındaki tarımın özgün özelliklerinin anlaşılabilmesi için önemlidir.

Küresel ve Ulusal Bağlamda Türkiye'de Tarım

FAO'nun 2023 yılı ticaret istatistiklerine göre[16], dünya gıda ihracatında en yüksek paya sahip ilk 20 ülke toplam ihracatın %70'ten fazlasını gerçekleştirmekte; en büyük ithalat payına sahip ilk 20 ülke ise küresel gıda ithalatının yaklaşık %55'ini oluşturmaktadır. İki kategoride de ön sıralarda yer alan ya da yalnızca ihracatçı veya ithalatçı niteliğiyle listede payı olan ülkeler, tarımsal emtia piyasalarının eşitsiz coğrafyasına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Farklı veriler bir arada ele alındığında, bazı ülkelerin net gıda ithalatçısı olmasına rağmen bu açığı kapatacak gelire sahip bulunduğu, bazılarının ise net gıda ithalatçısı olarak büyük açlık sorunlarıyla yüz yüze bulunduğu görülmektedir. Açlıkla mücadele ederken belirli ürünlerde net gıda ihracatçısı konumunda bulunan bölgeler de mevcuttur. Aynı veri setine göre Türkiye, tarım mahsulleri ihracat pazarının %1,31'ini elinde bulundurmakta ve bu payıyla 197 ülke arasında 19. sırada yer almaktadır. Benzer şekilde, ithalat payında %1,11 ile 20. sırada bulunmaktadır. Türkiye, bu veriler ışığında, tarımsal üretimiyle ve uluslararası gıda tedarikindeki hem ihracat hem de ithalat hacmiyle dikkate değer bir konumda bulunmaktadır.

[16] FAO. 2023. FAOSTAT: Food Balances (2010-). Erişim tarihi: 2.07.2025, https://www.fao.org/faostat/en/#data/FBS.

Tablo 1. 2023 Yılı Küresel İhracat ve İthalat Payı (Ürün Miktarı, %)

2023 Küresel İhracat Payı (Ürün Miktarı, %)		2023 Küresel İthalat Payı (Ürün Miktarı, %)	
Brezilya	12,94	Çin	18,09
ABD	9,01	ABD	4,22
Çin	7,94	Almanya	3,28
Kanada	3,69	Hollanda	3,11
Ukrayna	3,60	İspanya	2,49
Hindistan	3,53	Japan	2,22
Avustralya	3,26	Belçika	2,03
Rusya Federasyonu	3,24	Meksika	1,97
Almanya	2,88	İtalya	1,82
Endonezya	2,80	Birleşik Krallık	1,73
Fransa	2,80	Vietnam	1,63
Hollanda	2,76	Güney Kore	1,57
Tayland	2,52	Endonezya	1,54
Polonya	1,84	Fransa	1,53
Arjantin	1,73	Hindistan	1,46
Belçika	1,61	Polonya	1,22
İspanya	1,53	Kanada	1,15
Malezya	1,40	Mısır	1,15
Türkiye	**1,31**	Tayland	1,13
Meksika	1,29	**Türkiye**	**1,11**

Kaynak: FAO (2023) FAOSTAT: Food Balances

Türkiye'nin tarımsal ihracat ve ithalatındaki payı ürün bazında incelendiğinde, 2023 itibarıyla, ülkenin genel tarımsal gıda ihracat ortalamasının (%1,31) üzerinde paya sahip olduğu küresel pazarlarda 103; ithalat ortalamasının (%1,11) üzerinde paya sahip olduğu pazarlarda ise 86 mahsul yer almaktadır. Söz konusu ürünlerin dünya ticaretindeki dağılımı oldukça çeşitlenmektedir. Bununla birlikte, toplam ihraç ve ithal edilen mahsuller birlikte değerlendirildiğinde belirli benzerlikler ve farklılıklar da görülmektedir. Bu kapsamda buğday, buğday unu, mısır ve makarna gibi tahıl ve bakliyat ürünleri miktar bakımından Türkiye'nin en çok ihraç ettiği ilk on ürün arasında konumlanmaktadır. 2023 yılı itibarıyla mandalina ve limon gibi turunçgiller de bu listeye dahil olmaktadır. Öte yandan, ürünlerin kendi küresel pazarındaki Türkiye payı incelendiğinde kurutulmuş incir, kurutulmuş kayısı ve kabuklu fındık kategorilerinde ülke piyasa liderliğini üstlenmektedir; ayva, meyve suyu ve turşu gibi ürünlerde ise dikkate değer bir paya sahip bulunmaktadır. Her iki listede de buğday unu ve makarnanın yer alması, işlenmiş hububat ürünleri pazarında Türkiye'nin önemli bir konumda bulunduğunu göstermektedir.

Tablo 2. 2023 Yılı Küresel İhracat Piyasasında Türkiye'nin Ağırlığı

Ürünlerin Küresel İhracat Piyasasında Türkiyenin Ağırlığı*, 2023	
Buğday Unu	376.221
Buğday	181.462
Mısır	166.708
Makarna	124.767
Mandalina	96.985
Soya Küspesi	86.045
Limon	65.530
Domates	57.890
Mercimek	56.927
Gıda Atığı	53.871

* Miktar, 1000 Ton

Ürünlerin Küresel İhracat Piyasasında Türkiyenin Ağırlığı*, 2023	
Kuru İncir	79,80
Kuru Kayısı	66,51
Kabuklu Fındık	58,77
Ayva	46,40
Kuru Üzüm	31,91
Linter (Pamuk Çekirdeği Lifi)	28,63
Buğday Unu	27,51
Makarna	24,88
Sebze Turşuları	19,74
Konsantre Meyve Suyu	18,63

* Yüzde

Kaynak: FAO (2023) FAOSTAT: Food Balances

Diğer bölümlerde de görüleceği üzere, İstanbul vilayet sınırları içinde yukarıda ismi geçen ürünlerin kiminin tarımsal üretimde gözle görülür bir yeri vardır. Söz konusu ürünlerin tarımsal ihracatında metropolün tarımsal hinterlandının ağırlığını bir kenara koyarak, özellikle buğday ve fındık üretiminin İstanbul kırsalında da önemli bir payı olduğunu belirtmek gerekir. Miktar bakımından ihraç edilen ürünler arasında dokuzuncu sırada yer alan domates de, ilde ihracat odaklı yetiştirilmemekle birlikte bahçelerinde çiftçilik yapanların sıkça ürettiği mahsuller arasında bulunmaktadır.

Türkiye'nin en çok ithal ettiği ürünlerin, miktar ve yüzde bakımından payı incelendiğinde, öne çıkan kalemlerin önemli bir bölümünü tarımsal gıda sanayisinde girdi olarak kullanılan tahıl, yağ, küspe ve tohumlar oluşturmaktadır. Bununla birlikte, 2023 yılı verilerine göre iç piyasada yoğun biçimde tüketilen nohut, ceviz ve mercimek gibi bazı ürünlerin, ihraç edildiği kadar ithal de edildiği görülmektedir.

Tablo 3. 2023 Yılı Ürünlerin Küresel İthalat Piyasasında Türkiye'nin Ağırlığı

Ürünlerin Küresel İthalat Piyasasında Türkiyenin Ağırlığı*, 2023	
Soya Fasulyesi	290.204
Mısır	203.089
Ham Ayçiçek Yağı	164.845
Arpa	145.736
Soya Küspesi	140.939
Buğday	119.046
Ayçiçek Küspesi	91.299
Mercimek	86.027
Mayalama ve Damıtma Artığı	82.103
Pamuk Lifi (Çırçırlanmış)	74.971

* Miktar, 1000 Ton

Ürünlerin Küresel İthalat Piyasasında Türkiyenin Ağırlığı*, 2023	
Mısır (Özü)	28,55
Koyun Derisi	26,74
Aspir Tohumu	26,08
Hayvan Derisi (Diğer	24,79
Kabuklu Ceviz	19,59
Mercimek	15,59
Nohut	13,46
Ayçiçek Tohumu	12,86
Mısır Kepeği	12,04
Ham Ayçiçek Yağı	10,43

* Yüzde

Kaynak: FAO (2023) FAOSTAT: Food Balances

FAO'nun 2023 verilerine göre[17] Türkiye, tarımsal ürünlerini 193 ülkeye ihraç etmekte ve 170 ülkeden tarımsal ürün ithal etmektedir. Aynı yıl içinde toplam tarımsal ihracatının üçte birini tek başına Irak'a, üçte ikisini ise farklı kıtalardan ve çeşitli ekonomik büyüklüklerdeki 20 ülkeye gerçekleştirmektedir. İthalat tarafında ise Türkiye'ye yönelen toplam tarımsal akışın yaklaşık üçte ikisini Rusya, Ukrayna ve Brezilya oluşturmaktadır. Bu ülkelere ihraç edilen ve bu ülkelerden ithal edilen ürünler incelendiğinde, yukarıda sıralanan ürün listesiyle büyük ölçüde örtüştüğü görülmektedir. Özel olarak İstanbul sınırlarındaki tahıl üretimi de komşu, yakın ve denizaşırı tarımsal gıda ticaretinin belirli bir oranda parçası olmaktadır.

Ülkelerin tarımsal üretimi ve dünya ticaretindeki ihracatçı konumu öne çıkmakla birlikte, bölgelerin gıda alanında kendi kendine yeterliliği giderek daha fazla önem arz eden bir konu hâline gelmektedir. Üretimdeki bolluk ve küresel ticaretteki gelişmeler sayesinde gıdada kendi kendine yeterliliğinin artık bir mesele olmadığını iddia eden görüşler bulunmakta;[18] ancak yetersiz beslenme, açlık, kıtlık, kuraklık ve gıda israfı gibi sorunların varlığını sürdürmesi, bu yaklaşımı tartışmalı kılmaktadır. Bu nedenle ülkelerin, bölgelerin ve kentlerin gıda temininde küresel dolaşıma olabildiğince asgari düzeyde bel bağlaması veya ulusal üretimle dış alımın dengeli bir birleşimiyle nüfuslarını besleyebilmesi taraftar kazanan bir görüştür. Bu görüşle paralel olarak gıdada kendi kendine yeterlilik düzeyinin ölçülmesi, izlenmesi ve bu düzeyi makul seviyelerde tutacak politikaların sürdürülmesi gereklilik haline gelmektedir. Kendi kendine yeterlilik oranı (Self-Sufficiency Ratio (SSR)) için çeşitli ölçüm yöntemleri bulunmakta; ithalata bağımlı olup bunu karşılama gücüne sahip varlıklı ülkeler ile yoksul ülkeleri ayırt edebilmek amacıyla kişi başı besinsel enerji üretimi (Dietary Energy Production) gibi göstergeler de bu SSR oranıyla birlikte değerlendirilmektedir.[19]

Türkiye, 2022 yılına kadar 3.600-3.800 kcal kişi başı gıda kaynaklı günlük kalori üretimiyle gıdada kendi kendine yeterli ülkeler arasında yer alıyor.

Uluslararası kriterlere göre, 2.500 kcal üzeri üretime sahip ülkeler, yeterli bir diyet için gerekli kendi kendine yeterliliği sağlamaktadır. Ürün grupları bazında değerlendirildiğinde, yeterli besin değeri eşiği olan 2.500 kcal düzeyini aşan ülkeler, kendi kendine yeterlilik oranlarına göre sınıflandırılmaktadır. Söz konusu oran %80'in altındaysa "besin ihtiyacını kolaylıkla karşılayabilen net gıda ithalatçısı" (Japonya, Birleşik Krallık, Güney Kore vb.) statüsünde yer almaktadır; %120'nin üzerindeyse "besin ihtiyacını karşılayan ihracatçı" (ABD, Avustralya, Arjantin, Kanada vb.) konumunu almaktadır; %80-120 aralığında ise "ihtiyaçlarını hemen hemen karşılarken yer yer ihracat da yapabilen" (Güney Afrika, Brezilya, Almanya, Rusya vb.) ülke olarak tanımlanmaktadır.[20]

[17] FAO. (2023). FAOSTAT: Detailed trade matrix. Erişim tarihi: 2.07.2025, https://www.fao.org/faostat/en/#data/TM.

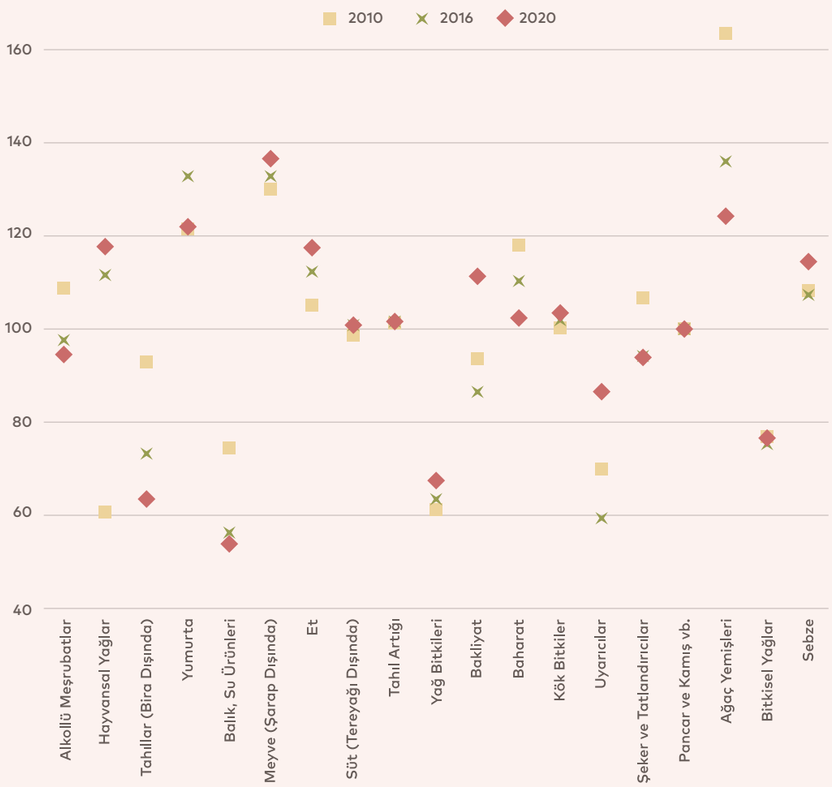
[18] 1986 yılındaki GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) Ticaret Müzakereleri Uruguay Turunda ABD Tarım Bakanı John Block'un sarf ettiği "Gelişmekte olan ülkelerin kendi kendilerini beslemeleri gerektiği fikri geride kalmış bir devrin anakronizmidir. Çoğunlukla daha ucuza temin edebilecekleri ABD mahsullerine yaslanarak gıda güvenliklerini çok daha iyi sağlayabilirler" sözü bu görüşün somutlaştığı anlardan biridir. bkz. Belo, W. [The Ecologist, 1993'den aktaran] 2009. The Food Wars. Verso. Londra

[19] Kendi kendine yeterlilik oranı Üretim x 100 / (Üretim + İthalat - İhracat) şeklinde hesaplanmaktadır. Clapp, J. (2017). Food self-sufficiency: Making sense of it, and when it makes sense. Food policy, 66, 88-96. Erişim tarihi: 2.07.2025, https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0306919216305851#ab005/.

[20] Clapp, J. (2017). Food self-sufficiency: Making sense of it, and when it makes sense. Food policy, 66, 88-96. Erişim tarihi: 2.07.2025, https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0306919216305851#ab005/.

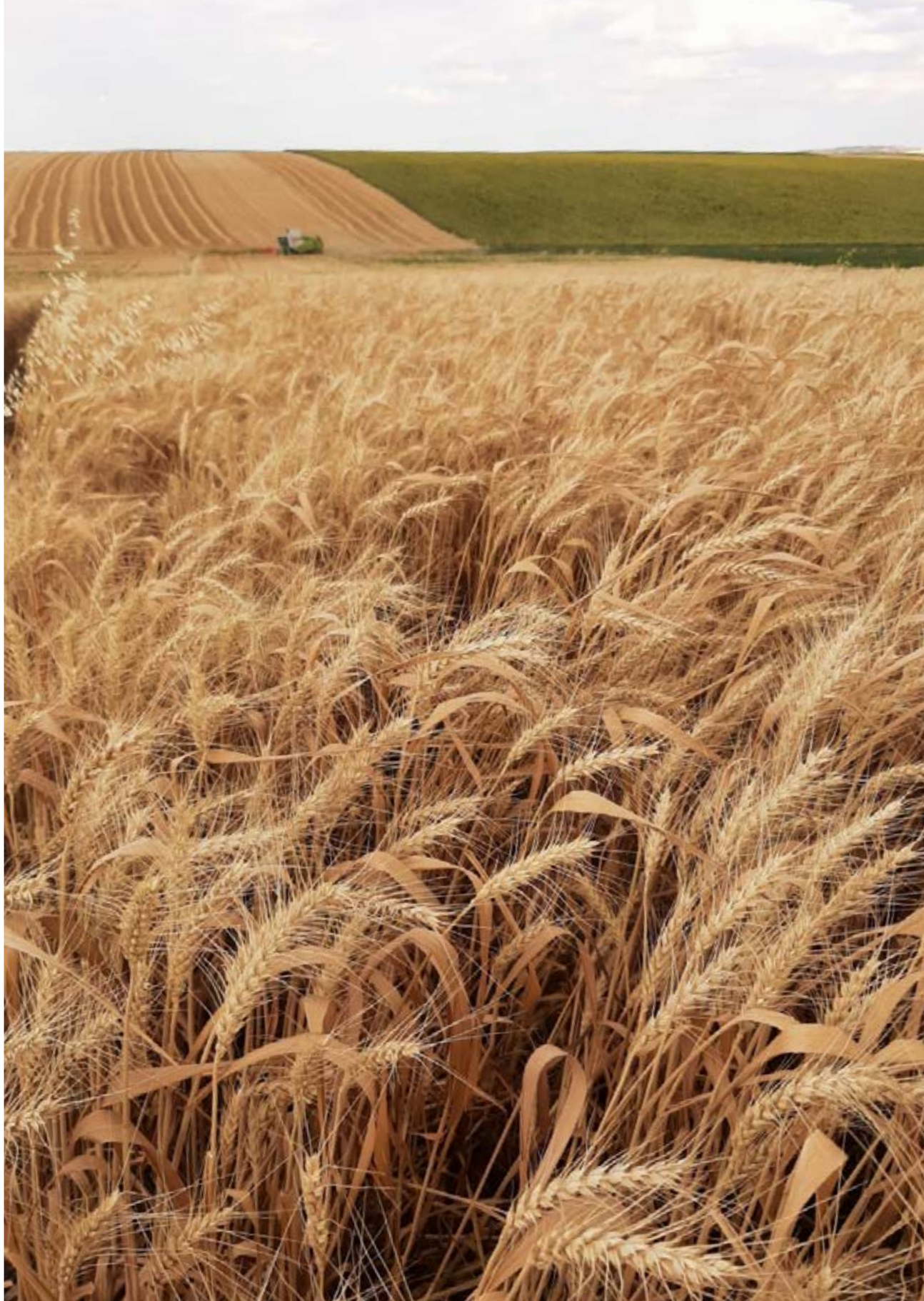
Bu kıstaslar uyarınca, FAO'nun 2010'dan günümüze Food Balances istatistikleri[21] incelendiğinde, Türkiye de kendi kendine yeterli sınıfına dâhil bulunmaktadır. Türkiye'nin kişi başı gıda kaynaklı günlük kalori üretim düzeyinin 2022 yılına kadar 3.600-3.800 kcal bandında seyrettiği görülmektedir. Ondokuz ürün grubunda Türkiye'nin kendi kendine yeterlilik düzeyi incelendiğinde, 2010-2022 döneminde bazı ürünlerde konumunu korumakta, bazı ürünlerde gerilemekte, bazı ürünlerde ise yeni avantajlar edinmektedir. Örneğin yumurta, süt, tahıl artığı, kök bitkiler, pancar-kamış ve sebze gruplarında ülke, "ihtiyaçlarını hemen hemen karşılamakta ve yer yer ihracat da yapabilen" konumunu sürdürmektedir. Hayvansal yağlar, et ve bakliyatta "besin ihtiyacını karşılayan ihracatçı" statüsüne yaklaşmaktadır. Buna karşılık tahıl ile balık ve su ürünlerinde "besin ihtiyacını kolaylıkla karşılayabilen net gıda ithalatçısı" durumuna düşmekte; yağ bitkileri ve bitkisel yağlarda ise bu kategorideki yerini korumaktadır. Böylece kırsal alanlarda ve ihracat kanallarıyla kentlere ulaşan birçok ürün neredeyse kendi kendine yeterli düzeyde üretilmektedir. Ancak buğday unu gibi ihracat odaklı işlenmiş tahıl ürünleri genel yeterlilik oranını azaltmaktadır. İstanbul'un tarımsal üretiminin metropol ihtiyaçlarını karşılamayacağı açıktır; bununla birlikte, il sınırlarındaki tahıl üretiminin kendi kendine yeterlilik kıstasını gözeten ulusal bir stratejinin parçası olarak ele alınıp alınmadığı tartışılmalıdır.

Grafik 1. Farklı Ürünlerde Kendi Kendine Yeterlilik Oranları (2010-2022)

Kaynak: FAO (2023) FAOSTAT: Food Balances [22]

[21-22] FAO. 2023. FAOSTAT: Food Balances (2010-). Erişim tarihi: 2.07.2025, https://www.fao.org/faostat/en/#data/FBS.

İstanbul, tarımsal gıda ihracatında ilk sırada yer alıyor.

İstanbul, Türkiye'nin genel uluslararası ticaretinde olduğu gibi tarımsal gıda ihracatında da ağırlıklı, hatta asimetrik bir konuma sahiptir. Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin (TİM)[23] 2024 ihracat verileri esas alındığında, İstanbul'un tarımsal gıda ihracatında da ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Metropolden gerçekleşen tarımsal gıda ihracatı, ülke toplamının beşte birinden fazlasını (%21,6) oluşturmaktadır. Türkiye'nin toplam tarımsal ihracatının yarısından fazlasının (%52,63) dört ilden (İstanbul, Gaziantep, İzmir ve Mersin) yapılmakta olduğu; dörtte üçünden fazlasının ise 12 şehirden yapıldığı vurgulanmalıdır. Bu tablo, mekânsal eşitsizliği açık biçimde ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, tarımsal ürün grupları kendi içinde incelendiğinde İstanbul'un ülkenin geri kalanına kıyasla küresel ticaretteki asimetrik yerine rağmen bazı kalemlerde alt sıralara gerilediği de göz ardı edilmemelidir.

İstanbul, TİM'in belirlediği sekiz tarımsal alt ürün kategorisinden[24] "kuru meyve ve mamulleri"nde yedinci, "yaş meyve ve sebze"de ise onuncu sıraya gerilemektedir. İzmir, Mersin ve Antalya limanları, çevrelerindeki tarımsal üretimi kendi lojistik altyapılarıyla dünya pazarına sunmaktadır. Dolayısıyla İstanbul'daki sebze üretiminin, iç tüketimin ötesinde kayda değer bir ihracat ağırlığı taşımadığı anlaşılabilir. Öte yandan metropol; "hububat, bakliyat, yağlı tohumlar ve mamulleri" ile "meyve-sebze mamulleri" ihracatında birinci, "fındık ve mamulleri"nde Trabzon, Giresun ve Ordu illerinin ardından ikinci, "su ürünleri ve hayvansal mamuller" ile "süs bitkileri ve mamulleri"nde üçüncü, "zeytin ve zeytinyağı"nda ise İzmir'in ardından ikinci sırada yer almaktadır. Her ne kadar zeytin hariç öne çıktığı bu ürünlerin tamamı (hububat ve bakliyat, fındık, süs bitkileri, mandıra sütü, bahçe bitkileri) il sınırlarında üretiliyor da olsa kentin tarımsal üretim kapasitesi, ülkenin toplam ihracatını taşıyabilecek ölçekte değildir. Bu nedenle farklı illerde üretilen tarımsal ürünler, İstanbul metropol alanının liman ve karayolu koridorlarını burada yerleşik ticaret firmaları aracılığıyla kullanmakta; kentteki gıda endüstrisi de geniş hinterlandından ürün temin edip işleyerek ihracatını sürdürmektedir.

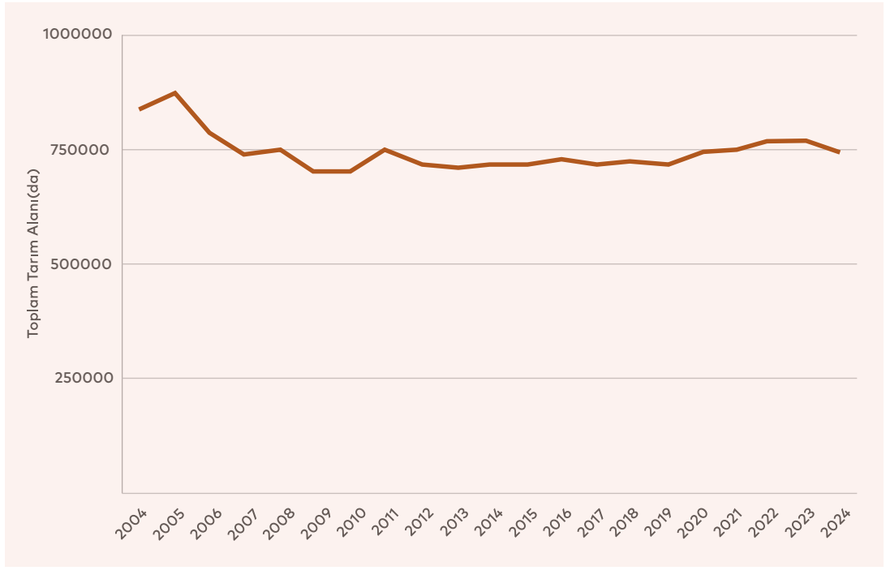
İstanbul'da Tarım

İstanbul, tarihsel olarak kentsel hizmet, ticaret ve sanayi işlevleriyle öne çıkması sebebiyle, Türkiye genelindeki tarımsal üretim istatistiklerinde son sıralarda yer almaktadır. Dolayısıyla, tarımsal açıdan "üreten" değil, daha çok "tüketen" bir kent olarak görülmektedir.

Mega projeler ve kentsel rant baskısı, başta tarım ve orman alanları olmak üzere kırsal dokuyu giderek daraltmış; kırsal potansiyelin tam kapasiteyle değerlendirilmesi bir yana, bu alanlar ciddi tahribat tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Buna karşın, İstanbul'un tarımsal potansiyeli; coğrafi konumunun sağladığı iklim çeşitliliği ile ulusal ve uluslararası pazarlara yakınlığı sayesinde çok daha fazla ilgiyi hak etmektedir. Kentin güncel arazi kullanım profili de, bu potansiyeli anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Toplam 5.461.780 dekar yüzölçümüne sahip ilin 746.139 dekarlık kısmı tarım alanı, 238.030 hektarı orman alanı, 6.589 hektarı ise mera alanından oluşmaktadır.

[23] Türkiye İhracatçılar Meclisi. (2024). İhracat Rakamları - İl Bazında Sektör Rakamları. Erişim tarihi: 2.07.2025, https://tim.org.tr/files/downloads/Strateji_Raporlari/ihracat_2024_raporu-2.pdf.
[24] Türkiye İhracatçılar Meclisi. (2024). İhracat Rakamları - İl Bazında Sektör Rakamları. Erişim tarihi: 2.07.2025, https://tim.org.tr/files/downloads/Strateji_Raporlari/ihracat_2024_raporu-2.pdf.

Grafik 2. İstanbul'un Tarım Alanlarının Değişimi

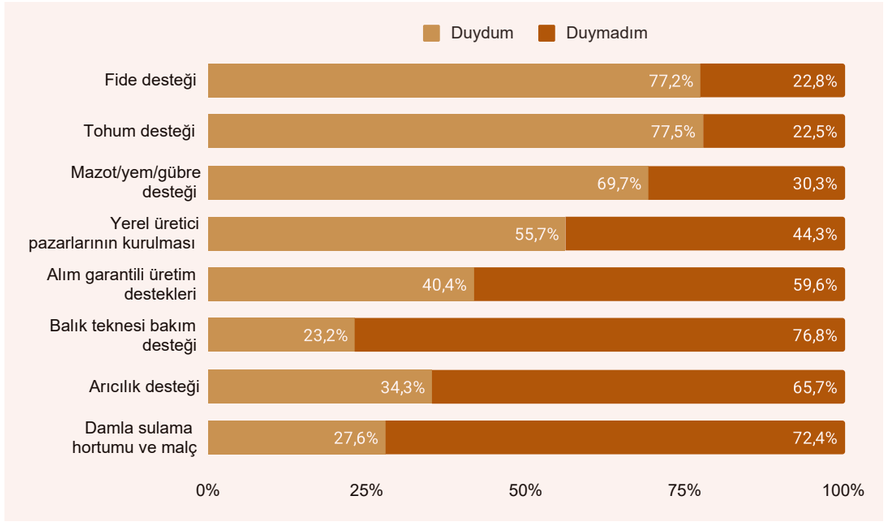
Kaynak: TÜİK. (2024). Bitkisel Üretim İstatistikleri

İstanbul'daki tarım alanlarının değişimine bakıldığında 2004-2024 döneminde toplam tarım alanlarının 836.680 dekardan 746.139 dekara inerek yaklaşık %11 küçüldüğü görülmektedir.[25] Tarım alanlarının en fazla olarak kaydedildiği yıl 2005 olmakla birlikte bunu izleyen küresel kriz yıllarında hızlı bir gerileme görülmüştür. 2016'dan itibaren küçük bir toparlanma yaşansa da yeni otoyol-havaalanı koridorları ve imar baskısı, alan kayıplarını pekiştirmiştir. Araştırma raporunun ilerleyen bölümlerinde detaylandırılacak olan, 2012 yılında Resmi Gazete'de yayımlanan 6360 sayılı Bütünşehir Yasası kapsamında, büyükşehirlerin sınırlarında yer alan köyler idari düzenlemeyle mahalleye dönüştürülerek; yerel arazi kayıtları kentsel arazi lehine yeniden kodlanmıştır. Öte yandan 2019 yılında toplam tarım alanlarında görülen yükseliş, özellikle İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin yeni yönetimi tarafından uygulanan ve araştırmanın ilerleyen bölümlerinde detaylarıyla açıklanacak olan tarımsal destek politikalarıyla bağlantılıdır. Bu kapsamda orta-uzun vadede değerlendirildiğinde, azalır gibi görünen tarım alanlarının, İBB yönetiminin yeni tarımsal destek programlarıyla artışa geçtiği görülmektedir.

İBB'nin tarımsal destek programlarının kamuoyundaki bilinirliğini değerlendirmek amacıyla İstanbul Barometresi verileri[26] incelendiğinde, katılımcıların %44,4'ü İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin (İBB), İstanbul'daki çiftçilere yönelik fide, yem, mazot gibi tarımsal desteklerinden haberdar olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda, haberdar olan katılımcılar tarafından en çok bilinen desteklerin %77,48 oran ile fide ve tohum desteği olduğunu görülmektedir. Destek türlerine göre destekleri duyduğunu ifade edenlerin oranları aşağıdaki gibidir:

[25] TÜİK. (2024). Bitkisel Üretim İstatistikleri, Tarım Alanları. Erişim tarihi: 2.07.2025, https://data.TÜİK.gov.tr/Bulten/Index?p=Bitkisel-Uretim-Istatistikleri-2024-53447.

Grafik 3. Tarımsal Desteklerden Haberdar Olan Katılımcılar Tarafından En Çok Bilinen Destekler

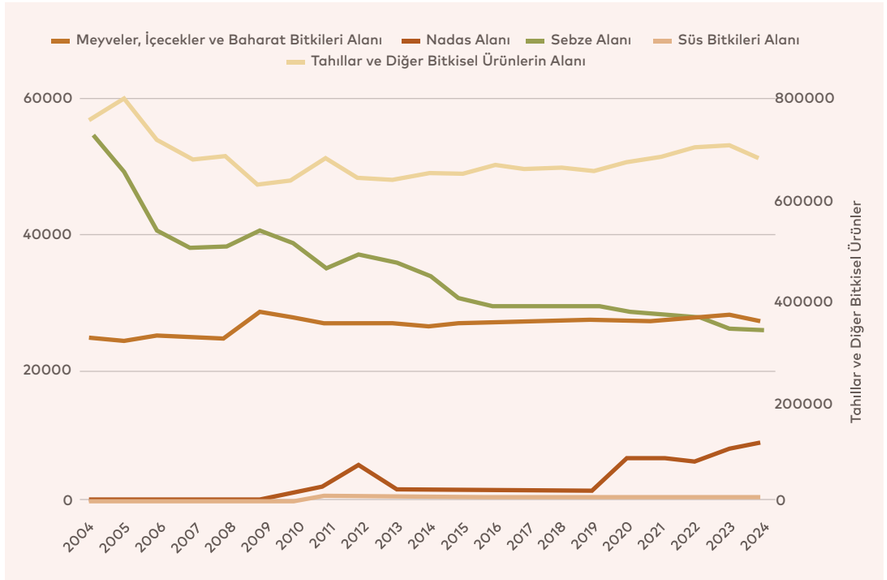
Kaynak: İstanbul Barometresi Haziran 2025 Raporu

İstanbul'un tarımsal üretiminde alansal olarak en büyük paya sahip üretim %91 ile tahıllar ve diğer bitkiler grubuna aittir.

Genel istatistikler, ürün deseni detayında değerlendirildiğinde en büyük düşüşün 54.910 dekardan 25.835 dekara inerek neredeyse yarı yarıya azalan sebze alanlarında olduğu görülmektedir. Tahıl ve yem bitkileri gibi tarla ürünleri hala birinci olmakla birlikte 20 yılda %9.5 azalmıştır. Ancak toplam içindeki payı ise %90'dan %92'ye çıkmıştır. Meyve, içecek ve baharat bitkilerinin ekili olduğu alanlar görece dirençli kalarak %9 artmış ve 27-28 bin dekar düzeyinde devam etmiştir. Metropoliten yayılma ve kentsel saçaklanma süreçleri, İstanbul tarımını hem mekânsal olarak daraltmakta hem de ürün çeşitliliğini azaltmaktadır. Bu süreçte sebze ağırlıklı çeper tarımı gerilerken; büyük ölçekli tahıl ekimleri ile sınırlı ölçekte meyve üretimi varlığını sürdürmektedir. Günümüzde İstanbul'un tarımsal üretiminde alansal olarak en büyük paya sahip üretim %91 ile tahıllar ve diğer bitkiler grubuna aittir. Bunu %3,6 ile meyveler, içecek ve baharat bitkileri ile %3,46 ile sebzeler takip etmektedir. Meyveler, içecek ve baharat bitkileri alanında ise gözle görülür bir artış vardır.

[26] İstanbul Barometresi Haziran 2025 Raporu, 26 Haziran-3 Temmuz 2025 tarihleri arasında 750 İstanbul sakini ile telefon üzerinden görüşülerek hazırlanmıştır.

Grafik 4. İstanbul'da Ekili Alanların Tarihsel Değişimi

Kaynak: TÜİK. (2024). Bitkisel Üretim İstatistikleri

İstanbul Barometresi kapsamında İstanbullulara İstanbul'daki tarım alanlarında üretimin devamlılığına ilişkin yöneltilen soruya katılımcıların %76,1'i İstanbul'da tarımın bazı bölgelerde ve küçük ölçekli sürdürülebileceği yönünde yanıt vermiştir. Bu durum, kent genelinde büyük ölçekli tarım yerine, tarımın belirli bölgelerde yaşatılmaya devam edilmesi ve kentsel tarım modellerinin desteklenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. İstanbullular, tarım mirasına sahip çıkmakta ve tarım arazilerinin imara açılmasına karşı durmaktadır. Katılımcıların %68,6'sı tarım arazilerinin imara açılmaması gerektiğini ifade etmiştir.

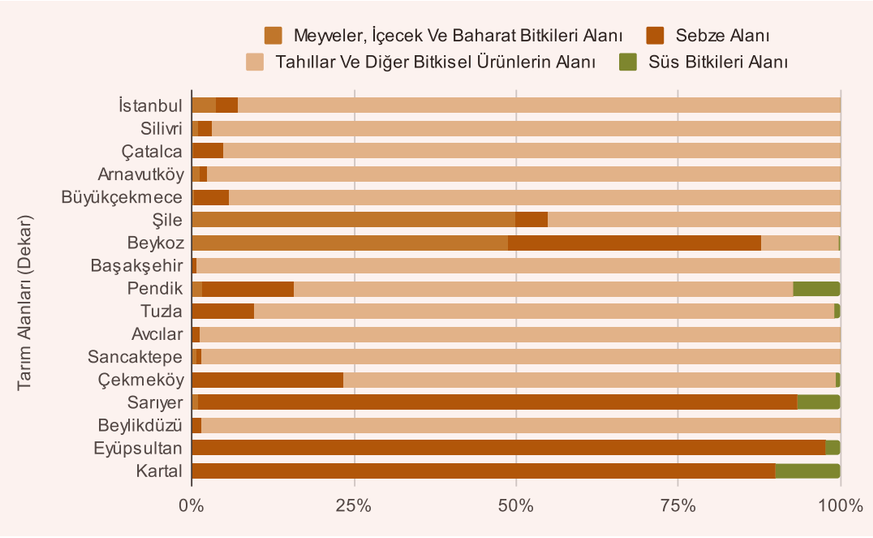
İlçelere Göre Tarımsal Profiller

İstanbul'un tarımsal coğrafyası, belirgin biçimde iki ana jeoekolojik kuşağa ayrılmıştır: (i) Avrupa Yakası'ndaki Silivri-Çatalca-Arnavutköy hattı, Trakya'nın alçak ova ve orman kuşağının doğal uzantısıdır. (ii) Asya Yakası'nda Şile-Beykoz çevresi ise Karadeniz'in nemli, engebeli topoğrafyasını ve geniş karışık orman dokusunu taşımaktadır. Kuşaklar arasındaki bu farklılık üretim mekanlarında da yansımıştır. Avrupa Yakası'nda tarım alüvyal ovalar ile içme suyu havzaları arasına serpiştirilmiş geniş mera ve tarlalarda gerçekleştirilirken; Asya Yakasında üretim orman içi açıklıklarda ve inişli-çıkışlı yamaçlarda daha heterojen bir desende dağılım göstermektedir. Bu coğrafi ve iklimsel çeşitlilik, bitkisel üretimin çeşitliliğine de yansımıştır.

İstanbul'daki tarım alanlarının %52'si Silivri'de, %21'i Çatalca'da, %10'u Arnavutköy'de, %6'sı Büyükçekmece'de, %5'i ise Şile'de yer alıyor.

İstanbul'da toplam tarım alanı ve üretilen ürün miktarı açısından önde gelen ilçeler Silivri, Çatalca, Arnavutköy, Büyükçekmece ve Şile'dir. İstanbul'daki tarım alanlarının %52'si Silivri'de yer alırken ikinci sırada %21 ile Çatalca, %10 ile Arnavutköy, %6 ile Büyükçekmece ve %5 ile Şile gelmektedir. Bu ilk beş ilçenin oranı %95'tir.[27] Tarım alanlarına sahip diğer ilçelerin üretimdeki ağırlıklarıysa çok küçüktür.

Grafik 5. En Geniş Tarımsal Üretim Alanlarına Sahip İlçelerde Üretim Alanlarının Oranı

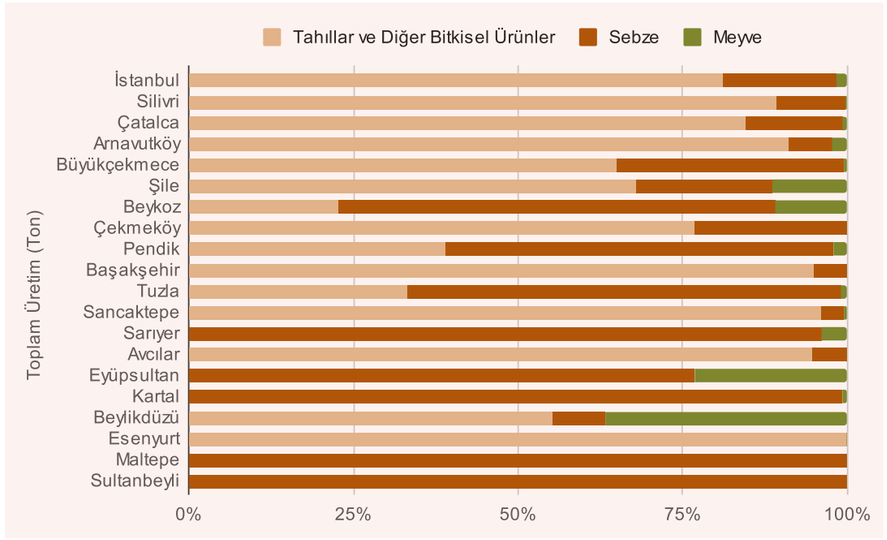

Kaynak: TÜİK (2024). Bitkisel Üretim İstatistikleri

[27] TÜİK (2024). Bitkisel Üretim İstatistikleri, Tarım Alanları. Erişim tarihi: 2.07.2025.
Erişim adresi: https://data.TÜİK.gov.tr/Bulten/Index?p=Bitkisel-Uretim-Istatistikleri-2024-53447.

Grafik 6. En Geniş Tarımsal Üretim Alanlarına Sahip İlçelerde Üretilen Ürünlerin Oranı (Ton)

Kaynak: TÜİK. (2024). Bitkisel Üretim İstatistikleri.

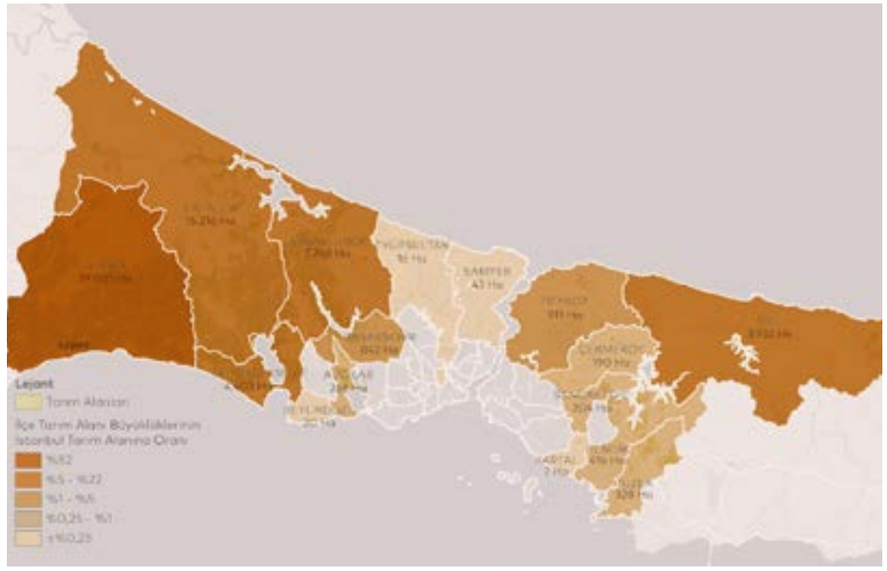
Silivri ve Çatalca'da tahıllar (buğday, arpa), dane mısır ve ayçiçeği/kanola gibi endüstriyel bitkiler baskındır; bu üretimde mekanizasyona elverişli, işgücü gereksinimi düşük ve sermaye yoğun bir ekonomik sürdürülebilirliğin daha hakim olması beklenir. Arnavutköy ilçesi manda varlığının da yüksek olduğu karma bir kullanıma sahipken; Büyükçekmece, İstanbul'un yapılı çevre sınırında Trakya'nın uzantısı olan son geniş tarımsal cep olarak direnç göstermektedir. Şile'de orman-tarım etkileşimli meyvecilik (kestane, ceviz, fındık) ve arıcılık ile son zamanlarda yükselişte olan tıbbi aromatik bitkiler üretimi öne çıkar; toplam alan küçük olsa da çeşitlilik ve nitelikli ürün payı yüksektir. Dolayısıyla, üretim ölçeği ve ürünler bakımından İstanbul'da tarımının lokomotifinin Silivri, Çatalca, Arnavutköy, Büyükçekmece ve Şile ilçeleri olduğunu söylemek mümkündür.

Başakşehir, Beylikdüzü, Sancaktepe ve Çekmeköy gibi ilçeler, son yirmi yılda hızlanan kentsel yayılmanın tarım arazileri üzerindeki olumsuz etkisini gösteren somut örnekler olarak öne çıkmaktadır. Bu ilçelerde kayıtlı tarım alanlarının 10.000 dekarın altına düştüğü ve faaliyetin neredeyse bittiği görülmektedir.[28] Beykoz ve Sarıyer orman köyleri, küçük ölçekli tarımsal alanlar barındırmakta; bu alanlarda sebze, meyve ve süs bitkileri üretimi yerel pazarlara dönük niş değerler yaratmaktadır. Benzer şekilde, Eyüpsultan İlçesi'nin kuzey kesimleri mega proje baskılarına rağmen hala manda üretimine uygun sulak alanları içermektedir. Böylece İstanbul'un tarımsal coğrafyası bir yanda geniş ölçekli tahıl düzlüğü, diğer yanda mozaik orman-tarım alanları ve arada kentsel baskı altında küçülen geçiş bölgelerinden oluşan parçalı bir yapı sunmaktadır.

Meyve üretimi açısından Şile, Beykoz, Silivri ve Arnavutköy; sebze üretiminde Silivri, Çatalca, Beykoz, Büyükçekmece ve Şile; tahıllar ile diğer bitkisel üretimde ise Silivri, Çatalca, Arnavutköy, Büyükçekmece ve Şile ilçeleri öne çıkmaktadır.

[28] TÜİK. (2024). Bitkisel Üretim İstatistikleri, Tarım Alanları. Erişim tarihi: 2.07.2025.
Erişim adresi: https://data.TÜİK.gov.tr/Bulten/Index?p=Bitkisel-Uretim-Istatistikleri-2024-53447.

Harita 3. İstanbul'daki İlçelerin Tarımsal Alanlarının Büyüklüğü

Kaynak: Araştırma kapsamında hazırlanmıştır.

İstanbul'un tarımsal coğrafyasına dair bu genel görünüm, mekânsal kullanımın yalnızca üretim ölçeği ve ürün çeşitliliği üzerinden değil, aynı zamanda kır-kent etkileşiminin dönüşen yapısı üzerinden de değerlendirilmesi gerektiğini ortaya çıkarmaktadır. Silivri, Çatalca, Arnavutköy gibi ilçelerde tarımsal üretimin devam etmesi, bu alanların kırsal niteliklerini koruduklarını düşündürse de, kentsel yayılma baskısı, arazi değerlerinin artışı ve ulaşım ağları ile kurulan yeni ilişkiler, bu ilçeleri kırsal tanımının dışına taşımaktadır. Tarım faaliyetlerinin sürdüğü alanlarda dahi, üretim biçimleri, mekânsal örgütlenme ve nüfus hareketliliği kır ve kent arasındaki sınırların giderek bulanıklaşmasına neden olmaktadır. Dönüşen kır-kent etkileşimini ve tarımsal üretim alanlarının mevcut konumunu daha derinlemesine analiz edebilmek için tarımsal faaliyetin sürdüğü ilçelerde üreticilerle gerçekleştirilen görüşmeler, hem üretim pratiklerinin güncel durumunu hem de mekânsal dönüşümün yerel düzeydeki yansımalarını anlamaya yönelik önemli bir zemin oluşturmaktadır.

Bitkisel Ürün Deseni

İstanbul'daki bitkisel ürün deseni incelendiğinde, öne çıkan ürünlerin Türkiye genelindeki üretim eğilimleriyle önemli ölçüde paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu durum, kentin tarımsal yapısının ulusal pazarla kısmen entegre olduğunu göstermektedir. Tahıl ve diğer bitkisel ürünler kategorisinde, durum buğdayı haricindeki buğday, endüstriyel üretime yönelik ayçiçeği tohumu, hayvancılık için kullanılan silajlık mısır (hayvan yemi olarak kullanılan mısır) ve arpa üretimi önde gelmektedir. Bu ürünleri, yine yem bitkisi olarak değerlendirilen yeşil ot (yulaf), kanola, yonca ve çeltik takip etmektedir. Üretim deseninin özellikle endüstriyel tarım ve hayvancılık sektörlerinin ihtiyaçlarına yönelik şekillendiği ve bu yönüyle Türkiye'nin genel üretim yapısını yansıttığı görülmektedir.[29]

[29] TÜİK. (2024). Bitkisel Üretim İstatistikleri, Tarım Alanları. Erişim tarihi: 2.07.2025.
Erişim adresi: https://data.TÜİK.gov.tr/Bulten/Index?p=Bitkisel-Uretim-Istatistikleri-2024-53447.

Kanola/kolza tohumunda Türkiye'deki üretimin %7,4'ünü karşılayan İstanbul 6. sırayı almıştır. Türkiye'nin kanola merkezi olarak görülen Edirne-Kırklareli-Tekirdağ üçgenine yakınlığı dolayısıyla, özellikle Silivri, Çatalca, Arnavutköy ve Büyükçekmece gibi Trakya'nın tarımsal üretim örüntüsünün devamında yer alan ilçelerde hem ekolojik kuşağın uygunluğu hem de yağlı tohum işleme tesislerine yakınlığı sebebiyle kanolanın yoğun olarak üretildiği görülmektedir. Aynı zamanda kanola/kolza tohumu biyodizel ve yemeklik yağ tedarik zincirlerinde de yerini almaktadır. Yağlık ayçiçeği tohumu üretimi de Türkiye'de ilk beşe giren Tekirdağ, Kırklareli ve Edirne'deki üretimle paralellik sergilemekte, toplam çeltik üretimi Çatalca'nın tek bir mahallesindeki üretimi göstermekte, soya ve hasıl olarak üretilen buğday ise hayvancılığa yönelik yem üretiminde kullanılmaktadır.

Türkiye'deki üretim deseninden farklı olarak İstanbul'da kara lahana üretimi ilk beşte ve kültür mantarı da yedinci sırada yer alıyor.

Sebze üretimine bakıldığında, yine ulusal pazarla paralel olarak karpuz, sofralık domates, kavun, kara lahana, hıyar, kıvırcık marul, kültür mantarı, patlıcan, sivri biber ve taze fasulye öne çıkmıştır. Burada Türkiye'deki üretim deseninden farklı olarak kara lahana üretiminin ilk beşte olması ve kültür mantarının da yedinci sırada gelmesi dikkat çekicidir. Meyve üretimine bakıldığında ise fındık üretimi açık ara ile birinci iken, geri kalan ürünler yine Türkiye pazarında en çok üretilen ürünler olan elma türleri, ceviz, armut, erik, ayva, kiraz ve çilek olarak sıralanmaktadır.[30]

Özetle, İstanbul kırsalındaki ürün deseni, klasik tarla ve bahçe tarımından katma değeri yüksek, özel ürünlere doğru genişleyen bir çeşitlilik göstermektedir. Geleneksel ve mevsimlik üretim açısından bakıldığında üretimin temelini, domates, biber, salatalık, fasulye, patates, soğan gibi temel sebzeler ile karpuz ve kavun gibi yazlık meyveler oluşturmaktadır. Bu ürünler, hem üreticilerin kendi tüketimleri hem de yerel pazarlar için vazgeçilmezdir. Görüşmelerde, geçmişte sadece yazlık üretim yapılırken, özellikle İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin (İBB) sağladığı kışlık fide (brokoli, karnabahar, lahana) destekleriyle en azından bir kısım üreticinin tüm yıla yayılan üretimle ürün çeşitliliğini arttırdığı vurgulanmaktadır.

> Sadece yazlık ürünler üretiyorduk. Kışlık üretim tohum ekerek olmuyordu. Şimdi kışlık olarak brokoli, karnabahar, lahana gibi şeyleri belediye desteğiyle birlikte üretmeye başladık.
>
> ***Kadın, 41, Dağyenice Mahallesi/Çatalca***

İstanbul'da geleneksel tarımın yanı sıra özel pazarlara ve bilinçli tüketiciye hitap eden yenilikçi üretimler öne çıkıyor. Bu çeşitlilik, yerel tarımsal dinamiklerin ulusal istatistiklere nasıl yansıdığını da görünür kılıyor.

İstanbul'da ürün pazarının genişliği sebebiyle geleneksel üretimin yanı sıra, bilinçli tüketiciye ve özel pazarlara hitap eden yeni ürünler ve deneysel üretimler dikkat çekicidir. Bu deneysel girişimlerle çeşitlenen İstanbul'un tarımsal üretim desenindeki yerel özellikleri anlamak için İstanbul'un Türkiye'deki genel tarımsal üretim içinde öne çıkan ürünlerine de bakmak önemlidir. Öne çıkan ürünler hem İstanbul'daki üretimin yerel dinamiklerine hem de ilçelerin tarımsal üretim profillerine dair bir gösterge niteliğindedir.

[30] TÜİK. (2024). Bitkisel Üretim İstatistikleri, Tarım Alanları. Erişim tarihi: 2.07.2025.
Erişim adresi: https://data.TÜİK.gov.tr/Bulten/Index?p=Bitkisel-Uretim-Istatistikleri-2024-53447.

Tablo 4. Türkiye'deki Genel Tarımsal Üretim İçerisinde İstanbul'da Öne Çıkan Ürünler

#	Ürün	İstanbul Üretimi (ton)	Türkiye Toplamı (ton)	İstanbul'un Payı	İstanbul'un Sırası*
1	Keten, Lif	17	62	27,40%	2
2	Kuş Yemi	43	6422	0,70%	3
3	Kanola / Kolza Tohumu	7440	101200	7,40%	6
4	Salep	1	147	0,70%	11
5	Arpa (Biralık)	441	300000	0,15%	13
6	Ayçiçeği Tohumu (Yağlık)	44637	1855000	2,40%	13
7	Adaçayı	14	2329	0,60%	13
8	Çeltik (Pirinç)	2030	1019000	0,20%	15
9	Soya Fasulyesi	5	180000	0,00%	22
10	Buğday (Hasıl / Yeşilot)	59	349285	0,02%	22

Kaynak: TÜİK. (2024). Bitkisel Üretim İstatistikleri.[31]

Tabloda İstanbul'da üretilen tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin Türkiye içindeki sıralamalarında önlerde yer alan ilk on ürün listelenmiştir. Tabloda görülen, İstanbul'un 2. sırada olduğu keten lifi, 11. sırada olduğu salep ve 13. sırada göründüğü adaçayı ürünleri Şile'de üretilmektedir. İstanbul'daki talebin genişliği dolayısıyla üreticilerin yaptıkları denemelerde öne çıkan ürünlerden birisi de bu tıbbi aromatik bitkilerdir. Özellikle Şile'de organik sertifikalı üretim yapan Şile Tıbbi Aromatik Bitkiler Kooperatifi'nin üretimlerine bakıldığında bu çeşitlilik göze çarpmaktadır. Yukarıdaki tabloda gösterildiği gibi ulusal istatistiklere yansıyan bu ürünler doğrudan kooperatifin ürettiği ürünlerdir.

[31] TÜİK. (2024). Bitkisel Üretim İstatistikleri, Tarım Alanları. Erişim tarihi: 2.07.2025.
Erişim adresi: https://data.TÜİK.gov.tr/Bulten/Index?p=Bitkisel-Uretim-Istatistikleri-2024-53447.

KENT GÜNDEMİ ARAŞTIRMALARI / TEMMUZ 2025

> En önemli üretimimiz keten tohumu. TÜİK istatistiklerine göre ülkemizde yok olmaktaydı. Yaptığımız araştırmalardan, keten üretiminin aslında Şile'den başlayıp Karadeniz hattı boyunca Trabzon'a kadar dayandığını geçmişte öğrendik. 1930'lu yıllarda savaş ekonomisiyle birlikte bu ürünü kaybettiğimizi öğrendik. Bölgede, ketenin sadece tohum olarak değil aynı zamanda lif ile bölge ekonomisine çok büyük bir katkısı olduğunu öğrendik. Bunun deneme plantasyonlarını yaptık ve bütün deneme plantasyonlarımız Şile coğrafyasının belirli noktalarında. Eğer orman coğrafyasında yaşanıyorsa Değirmençayırı ve Yakaköy'de yaptık bunları. Eğer sahile yakınsa, Ağva'nın sahil köylerinde gerçekleştirdik. Burada belirli bir başarı yakalayınca tekrardan Türkiye'de canlandırmaya karar verdik. En büyük ekimimiz bu yıl oldu ve 132 dekar alanda keten tohumu ekimi yaptık. TÜİK istatistiklerine göre bu, 1930'lu yıllardan sonra Türkiye'deki en büyük keten ekimi.
>
> Diğer ürünümüz adaçayı ve bölgemizde verimi yüksek. Aslında Ege bitkisidir adaçayı, ancak Ege ile rekabet edebileceğimiz seviyede maddi ve verimlilik oranını burada yakaladığımızı gördüğümüzden, yaptığımız ekim 1. yıl 3 dekar, 2. yıl ise 25 dekara taşıdık. Şu an 25 dekar adaçayı ekimimiz var Şile'de. adaçayının yanında, yine Şile, Karabeyli köyünde bütün üzümsü bitkileri deniyoruz. Bunların başında aronya ve yaban mersini, ikincil olarak ahududu ve böğürtlen geliyor. Yaklaşık 60 farklı üzüm çeşidini bölgede denemeye aldık ve bu yıl gelecek verim oranlarına göre genişletme kararı vereceğiz. Şu an için, Karabeyli köyünde yaklaşık 20 dekar gibi üzümsü bitkiler projemiz var.
>
> ***Erkek, 45, Değirmençayırı Mahallesi/Şile***

Tablo 5. İstanbul'da Üretilen ve Türkiye Sıralamasında İlk Onda Yer Alan Sebzeler

#	Ürün	İstanbul Üretimi (ton)	Türkiye Toplamı (ton)	İstanbul'un Payı	İstanbul'un ülke sırası*
1	Pazı	396	8358	4,70%	3
2	Lahana (Kara yaprak)	3921	47188	8,30%	5
3	Semizotu	332	14393	2,30%	5
4	Mantar (Kültür)	2450	75340	3,30%	6
5	Nane	177	26322	0,70%	10
6	Roka	179	44492	0,40%	13
7	Bezelye (taze)	1428	138687	1,00%	14
8	Bal Kabağı	1521	94474	1,60%	16
9	Enginar	100	38077	0,30%	16
10	Kırmızı Pancar	3	24405	0,01%	18

Kaynak: TÜİK. (2024). Bitkisel Üretim İstatistikleri.[32]

[31] TÜİK. (2024). Bitkisel Üretim İstatistikleri, Tarım Alanları. Erişim tarihi: 2.07.2025.
Erişim adresi: https://data.TÜİK.gov.tr/Bulten/Index?p=Bitkisel-Uretim-Istatistikleri-2024-53447.

İstanbul'da üreticiler, kent içi talebe yanıt verebilmek adına keten lifi, adaçayı, salep, kültür mantarı, pazı, nane ve çilek gibi hem katma değerli hem de yerel pazara uygun ürünlere yöneliyor.

Yukarıdaki tabloda İstanbul'da üretilen sebzelerin Türkiye içindeki sıralamalarında önlerde yer alan ilk on ürün listelenmiştir. İstanbul'da, uzun taşımacılığa dayanıksız olan pazı, kara lahana, semizotu, kültür mantarı, roka ve nane gibi bitkilerin yerel kullanım için üretiminin yoğun olduğu anlaşılmaktadır. Şehrin yoğun nüfusu, bu tür ürünlerin yakın mesafede üretilmesi için önemli bir fırsat sağlamıştır. Ek olarak, bu ürünler içindeki kara lahana, nispeten kolay üretimi, özellikle İstanbul'un kuzeyindeki uygun iklimi ve Karadeniz mutfağının önemli bir kültürel bileşeni olması nedeniyle İstanbul'daki Karadeniz kökenli nüfusun yoğunluğuna işaret ediyor olabilir. Söz konusu ürünler, tarımsal üretimin düşük olduğu ve kırsal dokunun yok olmaya yüz tuttuğu Tuzla, Pendik, Çekmeköy ve Avcılar gibi ilçelerde de üretilmektedir. Bu durum bu ürünlerin yerel pazara yönelik ürünler olması, kent merkezine yakın ve daha kısıtlı büyüklükteki parsellerde üretilmesinden kaynaklanmaktadır.

Bir üreticinin klasik sebzelerin yanında **aronya** yetiştirmesi, bir diğerinin **çilek** üretimine yönelmesi veya farklı marul çeşitleri üretmesi, katma değerli ürün arayışı eğiliminin somut örneklerindendir. Bu ürünler, genellikle daha yüksek birim fiyata sahip olup, üreticilere yeni gelir kapıları açmaktadır. Bazı üreticiler ise mantar gibi daha spesifik alanlarda uzmanlaşmıştır.

> Mesela domates, biber, salatalık, sebze, yeşillik dediğimiz klasik türlerin yanında bir de ben aronya yetiştiriyorum.
>
> ***Erkek, 53, Çiftlikköy Mahallesi/Çatalca***

> Burası eşimin ailesinin yeri aslında ama tarla gözüme büyük gelince domates, biber vs ekmeyeyim de başka bir şey ekeyim dedim, böğürtlen bahçesi yapayım dedim burayı 5-6 yıl önce. Sonra Belediyeden yetkili bir hanım ile tanıştım ve bana aronya diye bir meyve olduğunu söyledi ve ekmem için önerdi. Karar vererek 200 tane aronya ektim. Sonra Ekrem İmamoğlu duyup gelince bahçeyi komple aronya yaptık.
>
> ***Erkek, 67, Kamiloba Mahallesi/Büyükçekmece***

> Genellikle yeşil aksamlı, meyvesi olmayan yeşillik grubundaki ürünleri yetiştirmeye çalışıyoruz. Bu ürünlerin içinde 2 ana grup daha var; marul (15 farklı çeşit Akdeniz marulu: kıvırcık, kırmızı rulo rosso marul, yeşil ve kırmızı palamut marul, yeşil ve kırmızı endivyen, yeşil ve kırmızı gül marul, yağlı marul, mini yedikule marul, normal yedikule marul vb.). Bunun haricinde otlar ve baharatlar grubundan ürünlerimiz var (15 çeşit: maydonoz, dere otu, roka, tere, pancar yaprakları, kale yaprakları, bebek roka, bebek ıspanak, fesleğen, reyhan vb). Bu ürünleri farklı salata karışımları içerisinde 150 gr. olarak hazırlayıp paketler içerisinde müşterilerimize sunuyoruz.
>
> ***Erkek, 36, Cumhuriyet Mahallesi/Beykoz***

İstanbul'da açık ara en çok üretilen meyve olan fındık, kooperatiflerin çabalarıyla katma değerli üretime yöneliyor; bu durum, fındık üretiminin değerlendirilmesi açısından önemli fırsatlar yaratıyor.

KENT GÜNDEMİ ARAŞTIRMALARI / TEMMUZ 2025

Meyve üretimi açısından bakıldığında, Türkiye'deki elma, armut, erik gibi genel ürün deseninden farklılaşan ürün olarak İstanbul'da açık ara farkla en çok üretilen meyve olan fındık öne çıkmaktadır. İstanbul Anadolu Yakası'nın kuzeyinin iklimsel eğilimleri ve sosyolojik profili Karadeniz ile coğrafi bir bütünlük içindedir. Bu bölgedeki fındık üretimi ile İstanbul Türkiye'de fındık üretiminde 13. sıradadır. Öte yandan fındık üretimi Karadeniz'deki geleneksel üretici illerdeki düzeyde düzenli ve kurumsallaşmış olmamakla birlikte bu yöndeki çalışmalar son yıllarda hız kazanmıştır. Şile Tıbbi Aromatik Bitkiler Kooperatifi'nin bu yöndeki çabaları İstanbul'daki fındık üretiminin değerlendirilmesi için önemli fırsatlar sunmaktadır.

> Kooperatif olarak bizim tespit ettiğimiz en büyük problem, bir aileye ait tek bir arazide 7-8 çeşit fındık görebiliyorsunuz ve içlerinde çok değerli olanlar varken (görsel olarak güzel ve kuruyemiş statüsünde olanlar), diğer fındıklar ile karışınca ayırma problemi ortaya çıkıyor ve değersiz hale geliyor. Bu fındığı aslında 300 TL gibi bir rakama pazarlayabilecekken, arazi bütünlüğü 7 farklı cins olduğu için fındığın değeri 3'te 1'e kadar düşebiliyor. Zamanında bu bilgisizliğin önüne geçilmiş olsaydı, tek cins üzerinden ekimler yapılsaydı çok daha güzel sonuçlar alınabilirdi ve çok daha değerli hale gelebilirdi. Yağ oranları ile ilgili çalışmalar yaptık yani Ordu ve Giresun ile çok ciddi rekabet edebiliriz bu konuda. Lezzet anlamında keza aynı şekilde.
>
> ***Erkek, 45, Değirmençayırı Mahallesi/Şile***

Kooperatif, aynı keten tohumu ve adaçayında olduğu gibi, fındık üretiminde de katma değerli ürünlere yönelmiştir.

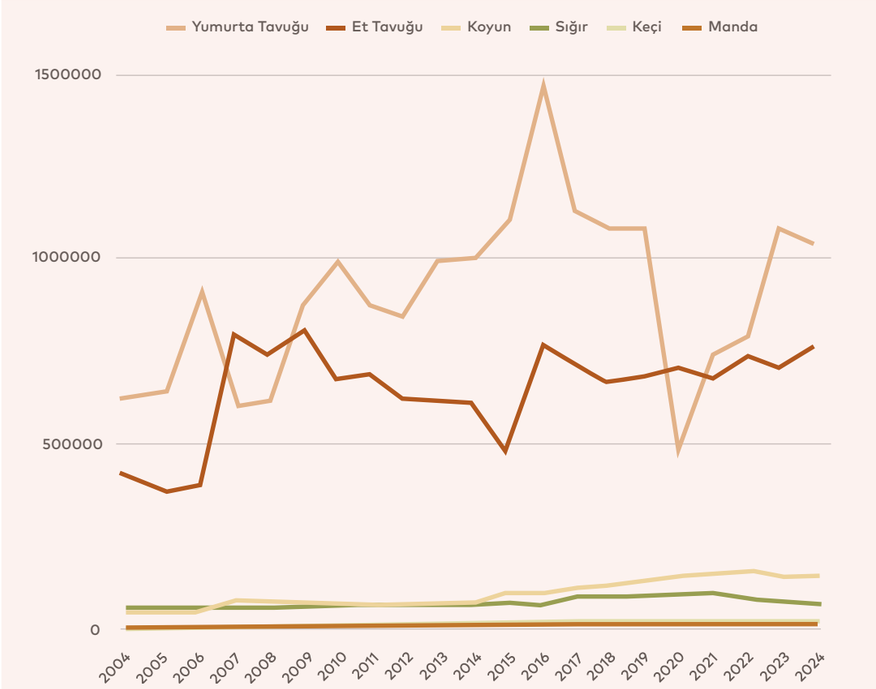
> Kooperatif olarak geçen yılki en büyük başarımız fındıktır. Şile fındığı hem devlet düzeyinde bir problem olmuş hem de belediyeler düzeyinde problem olmuştu. (...) Üreticilerimizden bütün ürünleri tüccarın belirlediği fiyat üzerinden topladık ve fındık içi, fındık ezmesi ile ballı fındık ezmesi gibi ikincil ürünlere çevirerek satışını gerçekleştirdik.
>
> ***Erkek, 45, Değirmençayırı Mahallesi/Şile***

Hayvansal Ürün Deseni

İstanbul'un hayvansal üretim istatistiklerine bakıldığında 2004 yılından bu yana hayvan sayılarında bir yükseliş göze çarpmaktadır. Kentleşme ve mega proje baskılarına rağmen hayvan sayılarındaki artışı, yerel pazarın keşfedilmesi ve kentsel çeperlerde yaşayan nüfustaki artış ile açıklamak mümkündür. Öte yandan bu yükseliş, Türkiye çapında bir farklılık yaratmaktan ziyade tamamen yerel dinamiklerle bağlantılı olarak gelişmiştir.

Grafik 7. İstanbul'da Hayvan Sayılarının Değişimi

Kaynak: TÜİK. (2024). Hayvancılık İstatistikleri.

İstanbul, kuzeydeki sulak alanları ve mevcut pazar olanakları sebebiyle manda üretiminde Türkiye'de üçüncü sırada yer alıyor.

İstanbul'daki hayvan sayılarına bakıldığında özellikle yumurta üretimine yönelik tavuk sayısı %66, et tavuğu sayısı ise %85 oranında artış göstermiştir. Koyun ve keçi sayılarındaki çarpıcı artış sırasıyla %183 ve %231 olarak gerçekleşmiştir. Sığır sayısı %13 artarken, manda sayısı ise %134 düzeyinde artmıştır. Arıcılık işletmeleri 2013 yılından bu yana dalgalı bir seyir izlemiş ve %31 oranında artarak günümüzde 1.616 işletmeye ulaşmıştır. Bu veriler arasından özellikle katma değerli üretim açısından ön plana çıkan faaliyetler manda üretimi ve arıcılık faaliyetleridir. Manda üretiminde İstanbul, mevcut pazar olanakları ve kuzeyindeki sulak alanlarının varlığı dolayısıyla 2013 yılından bu yana Samsun ve Diyarbakır'dan sonra Türkiye'de üçüncü sırada yer almaktadır.

Özellikle Silivri, Eyüpsultan ve Çatalca ilçelerinde belirli köylerde köklü bir geçmişe sahip olan manda yetiştiriciliği ve bu sütten elde edilen yoğurt, kaymak, tereyağı ve dondurma gibi işlenmiş ürünler öne çıkmaktadır. Manda üretimi, belirli açılardan sığır üretiminden daha farklı avantajlara sahiptir. İstanbul'un kuzeyindeki sulak alanlar manda, manda sütü ve yan ürünlerinin üretimi için bir avantaj sağlamıştır. Manda sütü işlenerek yapılan ürünlerin katma değeri inek sütü ile yapılan ürünlerden daha yüksektir ve pazarlama açısından da İstanbulluların kolaylıkla erişebileceği bir mesafededir. Özellikle mega projelerden etkilenen bazı bölgelerde manda üretimi eskiye oranla düşüp manda nüfusu risk altına girerken bazı bölgelerde ise düzenli şekilde artmaktadır.

> Saf manda yoğurdu, manda-inek karışık yoğurt, saf manda süt kaymağı, manda ve inek tereyağı, inek yoğurdu üretiyoruz. Süt ürünlerimizin 50-100 kilosu günlük yoğurt olarak satılıyor.
>
> ***Erkek, 45, Pirinççi Mahallesi/Eyüpsultan***

> Yılın 12 ayı hayvanları merada salıyoruz. Sağımları bittikten sonra hayvan salınır. Manda, ağaç kabuğu yiyerek bile kendi kendini idame ettirebilen bir hayvan. Ekonomik olarak çok iyi bir hayvan çünkü ineği doyurmak için hem normal hem de kesif yem vermeniz gerekiyor. Manda kışın karda çıksa bile ağacın kabuğunu yiyerek kendini doyurabiliyor. Geri döndüklerinde tok oldukları için çok yem vermenize gerek kalmıyor. Elbette arpa ve yulafını belirli miktarda vermeniz gerekiyor ki sütün kalitesi yüksek olsun. Ortalama yıllık olarak 5-6 litre süt verirler ve kendi kendine doğum bile yapabiliyorlar. Veterinere ihtiyacınız olmuyor. Mesela inek de (sığır) bakıyoruz ama her hafta veteriner ile görüşmemiz gerekiyor onlar için. Mandalarda genelde bir hastalık olmuyor ama olduğu zaman da muhtemelen artık iyileşemeyecek durumda olduğu için ya kesime gidiyor ya da tedavi olmasına gerek kalmıyor.
>
> ***Erkek, 45, Pirinççi Mahallesi/Eyüpsultan***

İstanbul'un sahip olduğu manda nüfusu, metropoliten dokuyla bir araya geldiğinde manda ve manda ürünlerinin tanıtımını yapan ve teşvik eden bir dizi etkinliğe de sahne olmuştur.[33] 2024-25 dönemindeyse sivil toplum odaklı "Manda Müşterekleri" açık oturumu (Postane Galata) ve İBB Tarımsal Hizmetler Dairesi'nin her işletmeye 1,5 ton yem desteği içeren programı, üretici refahı ile kamusal politika entegrasyonunu pekiştirmiştir. Kültür-sanat temelli festivallerden belediye destekli teşvik modellerine uzanan çok katmanlı bir ekosistem içinde İstanbul mandacılığına hem ekonomik hem ekolojik sürdürülebilirlik ekseninde bütüncül bir kamu gündemi kazandırılmaya çalışılmıştır.

Coğrafi işaretli Şile Kestane Balı bölgedeki katma değerli üretim açısından önemli bir fırsat alanı olarak öne çıkıyor.

İstanbul'da hayvansal üretim açısından öne çıkan ikinci bir potansiyel üretim alanı da arıcılıktır. İstanbul'da arıcılık faaliyetleri, hem bireysel hobi olarak hem de ticari ve organize bir yapıda, özellikle Şile gibi belirli bölgelerde yoğunlaşarak varlığını sürdürmektedir. İstanbul'daki arıcılık, geleneksel bir uğraş olmasının yanı sıra modern ve markalaşmış bir sektöre dönüşme potansiyeli taşımaktadır.

Şile ilçesi günümüzde üretici örgütlenmesi açısından İstanbul'da arıcılığın merkezi konumundadır. Özellikle coğrafi işaretli **Şile Kestane Balı** bölgedeki katma değerli üretim için önemli bir örnektir. Şile'deki arıcılar, Şile Arıcılık ve Arı Ürünleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi aracılığıyla organize olmuşlardır. Burada sadece bal değil, polen, propolis, arı sütü gibi katma değeri yüksek diğer arı ürünlerinin de üretimi yapılmaktadır.

> **Şile hudutları içerisinde birincil önceliğimiz olarak coğrafi işaretli ürünümüz olan kestane balını üretiyoruz. İkincil olarak gezgin arıcılık yaparak Trakya bölgesinde çiçek balı, Bolu, Gerede bölgesinde yayla balı, Isparta taraflarında lavanta balı ve Ege taraflarında çam balı gibi narenciye balı üretimi yapıyoruz. (...) Onun dışında tamamen bütün yoğunluğum arıcılık ve arıcılığı sadece bireysel olarak değil de bir kurumsal yapı içerisinde yürütmeye çalışıyoruz. (...) Genel olarak bal bilinir ama bal 2., 3., 4.sırada geliyordur arıcılıkta. Onun dışında katma değeri çok yüksek olan arı sütü, polen, propolis ve bal mumu gibi arının havasından tutun zehrine kadar çok önemli üretim materyalleri vardır. Hepsine odaklanmamız mümkün değil ama bölgemizin coğrafi işaretli olan kestane balını üretiyoruz. Sonrasında polen ve propolis üretimini de yapıyoruz.**
>
> ***Erkek, 62, İmrendere Mahallesi/Şile***

İstanbul'da arıcılık faaliyeti; geleneksel yöntemlerle yalnızca kendi ihtiyacını karşılayan küçük ölçekli üreticilerden, gezgin arıcılık yoluyla üretimini çeşitlendiren ve kooperatifler çatısı altında birleşerek markalaşma sürecine giren profesyonel üreticilere kadar uzanan geniş bir yelpazede varlık göstermektedir. Bu çeşitliliğin içerisinde, coğrafi işaretli kestane balı üretimi ve örgütlü yapısıyla Şile bölgesi, İstanbul arıcılığının lokomotifi olarak öne çıkmaktadır.

[33] 2022, 2023 ve 2024 yıllarında CLIMAVORE x Jameel, İKSV ve yerel belediyelerin ortaklığıyla Ağaçlı'da başlatılan Manda Festivalleri'nin art arda üç edisyonu, sulak alan ekolojisi ile manda sütü gastronomisini buluşturan rehberli yürüyüşler, tadım etkinlikleri ve üretici-şef atölyeleriyle tanıtımı kent geneline taşımıştır.

İSTANBUL'UN ÇEPERİNDE ÇİFTÇİLİK: ÜRETİCİLER, PAZARLAR VE KISITLAR

Bu bölümde İstanbul'da tarımsal üretimi sürdüren çiftçilerin işe başlama veya işi devralma hikayelerinden üretim biçimlerine ve ürün pazarlama biçimlerine çeşitliliğini sergilemektedir. Üretimin darboğazları ve ürünü pazarla buluşturmanın zorlukları da ayrıca incelenmektedir. Belirli bir örneklemle ve yarı yapılandırılmış mülakatlara dayanan saha araştırması sonucu aşağıda çiftçilerin ifade aktardıkları üzerinden çiftçilerin üretim zincirindeki eylemleri ve çiftçiliği sürdürmesini engelleyen veya kısıtlayan etmenler paylaşılmıştır.

İstanbul Kırsalında Üretici Profilleri, Üretim Bilgisi ve Pazarlama Kanalları

Araştırmanın bu bölümü İstanbul'un kırsal alanlarında tarımsal üretimi sürdüren aktörlerin çeşitliliğini, üretim ve pazarlama pratiklerini kapsamlı biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Metropolün kentsel ağırlıklı yapısı nedeniyle görünürlüğü kısıtlı kalan kırsal üretim, günümüzde geleneksel aile çiftçiliğinden tarım dışı sektörlerden gelen yeni girişimcilere kadar çok katmanlı bir yapıya sahip hale gelmiştir.

Çalışmada üreticiler (i) kuşaklar boyu tarımla uğraşan geleneksel üreticiler, (ii) eğitim ve kent deneyimi sonrasında aile işletmesine geri dönen genç profesyoneller, (iii) kariyer değişikliği veya emeklilikle tarıma yönelen beyaz yakalı girişimciler ve (iv) Anadolu'dan göç ederek metropol çeperinde kiralık arazi üzerinde üretime geçip yeniden çiftçileşen üreticiler olmak üzere dört temel profilde ele alınmıştır. Ek olarak, İstanbul'un tarımsal üretime yönelik en büyük potansiyellerinden olan geniş pazar yapısı, farklı satış kanallarının oluşması için uygun bir zemin sağlamaktadır. Bu kanalların başlıcaları, farklı profiller için farklı avantaj ve dezavantajlara sahip dört farklı kategoride ele alınmaktadır. Bunlar (i) geleneksel toptan satış, (ii) ekolojik ve organik tarımsal ürünlerin de yer aldığı yerel üretici pazarları, (iii) kentsel merkez entegrasyonuyla bağlantılı doğrudan tarladan ve bostandan satış kanalıyla özellikle İstanbul benzeri küçük ve orta tarımsal işletmelerin yoğun olduğu mülkiyet yapısına uygun olan alanlar ve (iv) kooperatifler yoluyla satış kanallarıdır. Bu satış kanalları da, İstanbul kırsalında gelişime kapalı olmayan bir koruma ve dayanıklılık pratiği geliştirilmesi için içerdiği potansiyeller sebebiyle önemlidir.

Üretici Profilleri

İstanbul'da tarımsal üretimle meşgul olan üretici profili, kentin kırsal karakterinin görece görünmez oluşu ve tarihsel süreçte kentsel faaliyetlerin baskınlığı nedeniyle, yalnızca kuşaklar boyu tarımla uğraşan geleneksel üretici ailelerle sınırlı değildir. Bu üretici kitlesinin önemli bir kısmı, aynı zamanda tarım dışı sektörlerde de deneyim sahibi olmuş bireylerden oluşmaktadır. Bu bağlamda, üreticileri tarımsal üretim ile tarım dışı faaliyetlerle kurdukları ilişki biçimleri temelinde dört farklı kategoride ele almak mümkündür.

Bunlardan ilki nesillerdir tarımsal üretimle ilgilenen ve birincil olarak hep tarımla ilgilenmiş olan **geleneksel üreticiler**dir. Bu üreticilerin önemli bir kısmı özellikle buğday, ay çiçeği tohumu, kanola, silajlık mısır gibi endüstriyel ürünler üreten, konvansiyonel tarımsal pratiği uygulamaktadır. Bu kesim çoğunlukla İstanbul'daki tarla üretiminin sürdüğü Silivri ve Büyükçekmece gibi tarımsal üretimin hala nispeten önemli bir sektör sayılabileceği ilçelerde yoğunlaşmıştır. Diğer ilçelerde de yaygınlık gösteren bir diğer kesim ise geleneksel olarak bostancılıkla veya mandacılık gibi geleneksel hayvancılık faaliyetleriyle ilgilenmektedir. Söz konusu üreticiler, aynı zamanda tarımın ulusal düzeyde içine sürüklendiği kriz dinamiklerini doğrudan deneyimleyen ve bu kriz koşullarını üretim pratiklerine birebir yansıtan, orta ölçekli tarımsal üretim yapan aktörlerdir. Toptan ve endüstriyel üretim yaptıkları için açıklanan alım fiyatları veya teşvikler gibi merkezi politikalardan doğrudan etkilenmektedirler. Aynı zamanda, üretimin nesilden nesile aktarımının zaman içerisinde sekteye uğraması sebebiyle geleneksel üreticilerin sayıları da giderek azalmaktadır.

İkinci bir profil, kısıtlı da olsa tarımsal üretimde nesilden nesile aktarım problemine karşı istisnai bir durumu gösteren ve İstanbul kırsalında üretimin canlanması için ciddi bir potansiyel taşıyan **üreticiler**dir. Bunlar İstanbul kırsalında çiftçi ailesine doğmuş, ailesinin imkânlarıyla İstanbul'un köklü lise ve üniversitelerinde veya meslek liselerinde okuyan fakat diplomasının sağladığı mesleğe yönelmemiş, bir şekilde kırsalda bir potansiyel görerek doğrudan ailesinin sürsürdüğü tarımsal faaliyete geri dönen üreticilerdir. İstanbul'un çeper köylerinde yer alan çiftçi ailelerinin olanaklarıyla yetişip, öncelikle ücretli profesyonel olarak hizmet sektörü veya ticaret alanında faaliyet gösterdikten sonra ailelerinin çiftliğine dönerek ya da beyaz yakalı mesleğiyle eş zamanlı tarımsal üretimi sürdüren bireyler bu kesim içinde yer almaktadır. Metropoliten alanda tarımsal üretim ve gıda güvenliğinin sağlanmasına yönelik geliştirilecek projelerde odaklanılması gereken temel hedef grubu olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, bu kategorideki üreticilere yönelik geliştirilecek çözümler, birinci kategoride yer alan geleneksel üreticilerin nesilden nesile tarımsal üretimi aktarma sürecinde karşılaştıkları sorunların çözümüne de katkı sağlayacaktır.

> Ben 40 yaşındayım ve 7 yaşından beri bu işle uğraşıyorum. Ayrıca, 16 sene özel sektörde beyaz yaka olarak çalıştım. Sonra babamı kanserden kaybedince biraderimle birlikte çalışan bulamadığımız için ve emeklilik günümü doldurduğum için beraber devam edelim dedik.
>
> ***Erkek, 40, Ovayenice Mahallesi/Çatalca***

> Ben aynı zamanda bir beyaz yaka olarak da çalışıyorum. Normal mühendisliğimi de yapıyorum ama bunu annem üretiyor, daha çok ablam üretiyor. Ben de onlara destek oluyorum. Beş buçukta işim bitiyor, uzaktan çalışıyorum zaten özellikle yazın. Ailemle birlikte üretiyoruz işte.
>
> ***Erkek, 30, Gümüşdere Mahallesi/Sarıyer***

> Makine mühendisiyim. (...) Ben Şileliyim ve kooperatifi kurmadan önce yola çıkış amacım şuydu; babamın kanser olduğunu ve çok kısa zamanda kaybedeceğimi öğrendim. Topraklarında vefat etmek istiyordu. Köyüme tekrar geri taşındım ve bu süreçte köyüme aşık oldum sonra da toprak kaybetmeme duygusu yaşadım. (...) Bireysel olarak başlayan üretim kooperatifleşmeye döndü. (...) Şile'nin 52 köyünde kooperatif olarak üretim yapıyoruz.
>
> ***Erkek, 45, Değirmençayırı Mahallesi/Şile***

İstanbul kırsalında tarımsal üretimi sürdüren bir diğer kesim ise, daha önce tarımsal üretimle yoğun olarak uğraşmamış veya birincil geçim kaynağı olarak tarımsal üretimi benimsememiş, genellikle **beyaz yakalı girişimciler**dir. Görüşülen üreticilerin önemli bir kısmı, memuriyet, hizmet sektörü veya ticaret gibi ücretli profesyonel alanlarda çalıştıktan sonra metropol çeperinde tarımsal faaliyete başlamış bireylerden oluşmaktadır. Bu grupta, çalışma hayatının ortasında kariyer değişikliği yapanlar ile emeklilik sonrası tarım faaliyetlerine devam etmeyi tercih edenler de yer almaktadır. Dolayısıyla işi ve yaşamı için "İstanbul kırsalını mesken tutan ve tarımsal faaliyeti seçen beyaz yakalıların" diğer tüm profillerden tarım-dışı faaliyetleri ve seçtiği bu faaliyet öncesi ve sonrası hikayesiyle farklılaştığı öngörülebilir.

> 8 yıl önce gittim Dağyenice'ye. Ben normalde şirket müdürüyüm ama daha sonrasında tarıma geçtim. (...) İstanbul'da çok yoruldum, çok sıkıldım. Yani bir çoluk çocuk da evlenince dedim ben de gideyim kendim için bir şeyler yapayım.
>
> ***Kadın, 63, Dağyenice Mahallesi/Çatalca***

> İstanbul Teknik Üniversitesi'nde Elektrik Mühendisliği okudum. (...) Lisans eğitimimi bitirdikten sonra 5 ay kadar proje bazlı bir iş için Paris'e gittim. Ardından Türkiye'ye dönüş yaptım ve girişimlerde çalışma maceram başladı. İlk aşamada Hindistan merkezli bir girişimde çalıştım ve ekip yöneticisi oldum. Daha sonrasında ise motosiklet ile yolculuk paylaşımı girişiminin kurucu ortaklığını yaptım ve 120 kişilik bir ekibe yaklaşık 4 milyondan fazla işlem tamamlamış bir şirket ortaya çıkardık. Fakat Türkiye'deki regülasyonlar sebebiyle iş ilerlemedi. Tam 2020 yılına denk gelen bu süreçte şirketi kapatıp içerisinde bulunduğumuz girişimi kurdum ve 5,5 senedir aralıksız olarak serada çalışıyoruz.
>
> ***Erkek, 36, Cumhuriyet Mahallesi/Beykoz***

> Ön lisans mezunuyum. (...) Emekli olduğum günün ertesi günü, yani 2010 yılında başladım. Bankacılık sektöründe bilgi işlemci olarak çalışırken emekli olup, ertesi gün arıcılığa başladım. Arıcılığa başlamadan önce Alaca kırsalında ev yaptırmıştım. Köy arıcılığa uygun olunca doğaya uygun yaşam tarzını seçerek emekli olduktan sonra arıcılığa başladım.
>
> ***Erkek, 62, İmrendere Mahallesi/Şile***

Dördüncü kategorideki üreticiler ise, İstanbul dışındaki illerde uzun süreler tarımsal üretimle uğraşmış, İstanbul'a geldikten sonra da belli bir süre başka işlerde uğraşıp metropol çeperlerinde tarımsal üretime başlamış kişilerden oluşmaktadır. Bu kapsamda, metropole Anadolu'nun Samsun, Niğde veya Tokat gibi illerinin taşrasından göç etmeden önce memleketinde çiftçilikle veya tarımla ilgili faaliyetlerle uğraşan ancak İstanbul'da sanayide işçi veya çeşitli hizmet sektöründe çalışan kesimin, Türkiye kentleşmesinin en ağırlıklı demografisi olduğu bilinmektedir. Yapılan görüşmelerden hareketle, bu kategorideki üreticilerin belirli bir vadede metropol çeperinde toprak kiralayıp tarımsal faaliyete tekrar başlayanlar olduğu görülmektedir. Öte yandan, Üretim yapılan toprağın kiralanıyor olması üreticileri, üretimin sürdürülebilirliği açısından kırılgan hale getirmektedir. Dolayısıyla, hızla imara açılan ve gayrimenkul projeleriyle sürekli baskılanan kırsal coğrafyada tarla kiralama pratiklerinin çok hızlı ve geçici olma ihtimali her zaman göz önünde bulundurulmalıdır.

> Mobilya sektöründeydim ama 2018'de sevkiyat için geldiğim bu yerde kiralık ilanını görünce radikal bir karar ile işimi gücümü bırakıp burada bir işletme kurdum. Mobilyaların nakliyesini ve montajını yapıyordum Dudullu'da. Orada bir arazi kiraladık ve organik yumurta üretimi ile başladık..
>
> ***Erkek, 46, Paşamandıra Mahallesi/Beykoz***

Üretim Bilgisi

Görüşmelerde en sık vurgulanan konulardan başında, kimyasal gübre ve pestisit kullanımından kaçınma çabası gelmektedir. Bir üreticinin, geçirdiği bir sağlık sorunu sonrası kimyasalsız üretim yapma kararı alması veya bir başkasının babasının eskiden kullandığı kimyasal gübreler yerine artık solucan gübresi kullanması, bu bilinçli dönüşümün önemli göstergeleridir. Üreticiler tarafından benimsenen temel yaklaşımlar arasında iyi tarım uygulamaları ve zehirsiz, doğal tarım öne çıkmaktadır.

> Ayrıca insanların sera algısını kırmamız lazım. Sera iyi tarım için uygun olabilir ama mevsiminde yapmalısınız ki ürün üretimi ve tüketimine uygun olsun. Mevsim dışı almayacaksın. Seradan kışın patlıcan, biber, domates vs. yemeyeceksin. Eskiden babamlar da dahil olmak üzere kimyasal gübre kullanılırdı, biz ise solucan gübresini 50 yıl sonra kullanıyoruz.
>
> ***Erkek, 40, Ovayenice Mahallesi/Çatalca***

> Tohumlar ise kendi tohumumuz olduğu için onda sorun yaşamıyoruz. Ek olarak, tohumların ve hasat ettiğimiz ürünlerin üzerini ceviz yaprağı ile kapatıyoruz ki kurtlanma ve böceklenme olmasın. Mesela kendi kuru fasulyemizi ektik, hasat ettik, kuruttuk kış için kaldıracağız üstüne ceviz yaprağı ekliyoruz. Ama dışarıdan satın almaya kalkarsanız paketli ürünleri böceklenmesin ve bozulmasın diye ilaçlıyorlar.
>
> ***Kadın, 46, Celaliye Mahallesi/Büyükçekmece***

> 2015'te göğüs kanseri atlattım. Kayınpederimin 30 dönümlük yeri vardı. Dedik ki gidelim orada en azından kendimiz kimyasal ilaç, gübre kullanmadan üretim yapalım ve sağlıklı beslenelim.
>
> ***Erkek, 55, Yenimahalle Mahallesi/Silivri***

> Sebze ve meyve yetiştiriciliğini 2017'den beri yapıyorum. Bu işe ilk Tekirdağ'da organik tarım ile sertifikalı olarak yapmaya başladım. Daha sonrasında İstanbul'da zehirsiz, doğal tarım yapmaya başladım.
>
> ***Erkek, 39, Öğümce Mahallesi/Beykoz***

Geleneksel yöntemlerin yanı sıra, modern teknolojiler de üretim süreçlerine dahil olmaktadır. Su ve elektrik maliyetlerini aşmak için rüzgâr gülü ve güneş paneli kullanımı, süt sağımında otomasyona geçilmesi veya daha sermaye yoğun bir üretim olarak topraksız tarım (NFT yöntemi) gibi alanlarda denemeler yapılması, yenilikçi yaklaşımların varlığını ortaya koymaktadır.

> Bizim uygulamış olduğumuz topraksız tarım sistemi NFT yöntemi. Döngü halinde dolaşan suyun içine ek olarak sıvı ve katı gübreler ekliyoruz. Örneğin, kalsiyum ve potasyum elementi ki bunlar bitkinin gelişmesi için topraktan emdiği elementler. Otomatik bir şekilde makineler ile ölçüm yaparak su ve gübre miktarını devirdaim şeklinde döndürüyoruz.
>
> Tohumlarımızı firmalardan alırken özellikle hidroponik üretime uygun olarak etiketlendirilmiş ve sertifikalandırılmış tohumları kullanıyoruz. Yoksa tohumda verdiğimiz fire sahada bize çok büyük yansıyor. Fırsat maliyeti bizlere çok büyük olduğu için sertifikasız ya da sonucunun ne olduğunu bilmediğimiz tohumu alıp ekemiyoruz. Ata tohumları ile ilgili denemeler yapmak istiyoruz ama henüz başlayamadık. Bu tohumları yani marul gibi ürünleri hidroponik sistemde ektiğimizde nasıl bir sonuç alacağımızı henüz denemedik ama önümüzdeki dönemde planlarımız arasında.
>
> ***Erkek, 36, Cumhuriyet Mahallesi/Beykoz***

Ata tohumu kullanan üreticiler, gelecek yılın tohumunu ayırma, cam kavanozlarda saklama gibi geleneksel muhafaza yöntemlerini sürdürmektedir. Kuru fasulyenin böceklenmemesi için üzerini ceviz yaprağı ile kapatmak gibi pratikler, nesilden nesile aktarılan yerel bilginin devam ettiğini göstermektedir. Öte yandan bazı üreticiler doğrudan Ar-Ge çalışmalarıyla üretecekleri ürünlerde İstanbul kırsalına uygun olan çeşidi seçmek için denemeler yapmaktadır.

> Veriler tutuluyor ve akademik çalışmalar yapılıyor. Ekibimle birlikte aldığımız karara göre keten ekimi yaparken, Türkiye'deki geçmişten bugüne kadar gelen bütün gen harita ve deposunu, bütün tescilli çeşitleri Şile'de toplamaya ve tek bir plantasyonda yapmaya karar verdik. İşin üretim kısmına gelecek olursak, yaptığımız genetik çalışmasıyla bölgedeki verim oranlarını ölçmüş olduk ve yapmış ölçümlerde öne çıkan 3 çeşit oldu. Bölgenin ekonomik kalkınması için bu 3 çeşit üzerinden ekimlerin yapılmasına karar verdik. Gelecek yıl ise ekim sahalarımızı minimum 2 katına çıkartmaya karar verdik. Şu an en göze çarpan üretim ağımız keten.
>
> ***Erkek, 45, Değirmençayırı Mahallesi/Şile***

İstanbul, organik tarım alanı ve üretiminde düşüşle karşı karşıya olsa da; yüksek organik ürün talebi olması sebebiyle önemli bir potansiyel taşıyor.

İstanbul, organik ürün talebinin en yoğun olduğu illerimizden biri olmasına rağmen,[34] tarımsal üretimde olduğu gibi organik üretim kapasitesi açısından da henüz tam potansiyeline ulaşamamıştır. 2020 yılında 88,8 ha olan organik tarım alanlarında toplam 886.67 ton ürün elde edilmişken, 2024 yılına gelindiğinde toplam alan 85,45 olarak kalmış; üretilen ürün miktarı ise %68 oranında gerileyerek 277.24 tona düşmüştür. Öte yandan, organik tarıma geçiş sürecinde olan tarım alanları 60,9 ha olmuş; geçiş sürecindeki ürünler ise 302,84 ton olarak kaydedilmiştir. Organik üretime geçiş sürecinde olan tarım alanlarında yükseliş olsa da bu rakamlar toplam üretim içinde çok düşük bir miktarı ve niş bir pazarı göstermektedir. Hayvansal üretimde de özellikle süt, yumurta ve bal gibi ürünlerde çok düşük miktarlarda organik üretim yapılmaktadır.[35]

Organik ürünler İstanbul'un merkezinde açılan belirli yerel organik pazarlarda veya doğrudan internet satış kanallarından satılmakla birlikte, önemli bir kısmı tarladan doğrudan alımla pazarlanmaktadır. Şile'de kurulan ve Slow Food etiketi taşıyan Yeryüzü Pazarı, Şile çapında faaliyet gösteren ve İstanbul'un en önemli organik pazarlarından biridir. Ayrıca yine Şile'de kurulu olan Şile Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Kooperatifi de organik üretime önem vermektedir.

Pazarlama Kanallarında Aracının Baskısından Doğrudan Satışın Gücüne

İstanbul'da üreticilerin kullandığı satış kanallarını (i) tarlada üretilen geleneksel endüstriyel tarım ürünlerinin satışı için kullanılan, tüccarları, gıda sanayicilerini ve devlet kurumlarını içeren geleneksel toptan satış kanalları, (ii) yerel yönetimlerin desteğiyle açılan yerel üretici pazarları, ekolojik pazarlar ve doğrudan belediyelere satış, (iii) doğrudan tarladan satış kanalları, (iv) kooperatifler ve restoranlara veya marketlere yapılan satışlar olmak üzere dört farklı başlıkta ele almak mümkündür.

Geleneksel Toptan Satış

Geleneksel tarla tarımıyla endüstriyel ürünler yetiştiren üreticiler için tercih edilen satış kanalları genellikle toptancı tüccarlar, sanayiciler veya devlet kurumları olmaktadır. Silivri'deki üreticiler bu açıdan küçük orta ölçekli tahıl üreticilerinin Türkiye çapındaki bir temsilcisi niteliğindedir.

> Devlet fiyatları açıkladığı zaman ofislere verebiliyoruz. Vermezsek tüccarlara veriyoruz. Bazen kamyon ile alıyorlar ama mal toplama yerin yoksa arabayla biçip götürüyorsun. Tüccar depoluyor ve fabrikalara götürüyor. Bütün her şey onların elinde ve analizleri onlar yapıyor, onlar belirliyor. Diyelim rekolteler düşük ise fiyatını onlar belirliyor. Çiftçi hiçbir şeyin fiyatını belirleyemiyor.
>
> ***Erkek, 46, Akören Mahallesi/Silivri***

Üreticilerin önemli bir kısmı geçmişte ürünlerini hale veya köye gelen toptancılara (kabzımal) sattıklarını, ancak bu yöntemin aracının yüksek kâr marjı nedeniyle kendileri için kârlı olmadığını belirtmektedir. Ürünün değerinin çok altında satılması, birçok üreticinin bu kanalı terk etmesine neden olmaktadır.

[34] İstanbul Tarım ve Orman İl Müdürlüğü. (2024). İstanbul Tarımsal Yatırım Rehberi, 2023. Erişim adresi: https://istanbul.tarimorman.gov.tr/Belgeler/%C4%B0stanbul%20%C4%B0l%20Yat%C4%B1r%C4%B1m%20Rehberi%202024.pdf.

[35] Tarım ve Orman Bakanlığı. (2024). Organik Tarım İstatistikleri, 2024. Erişim tarihi: 3.07.2025. Erişim adresi: https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Organik-Tarim/Istatistikler.

> 2 sene önce İBB'den yine biber fidesi aldım (kıl biber, dolmalık, çarliston, kapya) hepsinden 1 kerede 150 kilo biber topladım ama kime satacağım buralarda. Sonra hale ürün götüren bir arkadaş ile anlaştık onlarda 150 kilo biberi hale götürdüler. 1 ay sonra bana ödedikleri para 550 TL idi. Ben nasıl göndereyim ürün bir daha hale? Değmiyor ki.
>
> ***Kadın, 32, Belgrat Mahallesi/Çatalca***

Mantar üreticileri, ürünlerini hallere pazarlamada belirli bir istisnai duruma sahiptir. Ürünlerin kilo bazında değil, tonaj bazında üretilmesi istisnanın temelini oluşturmaktadır. Üreticilerin hallerle olan ticari ilişkisi, hale mal tedarik eden tüccarların ekonomik açıdan asgari alım miktarını karşılayabildiği sürece sürdürülebilmektedir. Öte yandan, Kadıköy ve Ulus'ta kurulan üretici pazarları, orta ve küçük ölçekli üreticiler için daha uygun satış kanalları sunmaktadır.

> Mantarı daha çok hale veriyorum. Hal gelip zaten kendisi alıyor bazen de ben kendim götürüyorum. (...) Çünkü çok ton çıkıyor buralarda eritmeniz mümkün değil. Diğer kalan kısmı da burada satıyoruz. (...) O zaman ben bir adam gönderiyorum. Hem toplu tutmaya yardım etsin, hem de malı alsın gelsin. Soğutucuyla geliyor. Mantar kamyonla olmuyor.
>
> ***Kadın, 63, Dağyenice Mahallesi/Çatalca***

> Mantarı toptan satıyordum genelde çünkü pazarı karşılayan bir ürün değil birden çıkıyor. Onun haricinde pazarda da devam ediyoruz.
>
> ***Erkek, 43, Göçbeyli Mahallesi/Pendik***

Yerel Üretici Pazarları ve Ekolojik Pazarlar

İBB tarafından kurulan Kadıköy ve Beşiktaş üretici pazarları, saha görüşmelerinde bir dönüm noktası olarak tanımlanmaktadır. Bu pazarlar, aracıları ortadan kaldırarak üreticinin tüketiciyle doğrudan temas kurmasını, ürününü değerinde satmasını ve emeğinin karşılığını almasını sağlaması sebebiyle oldukça önemli görülmektedir. Birçok üretici, bu pazarlar olmasaydı çiftçiliği bırakma noktasına geleceğini ifade ederek bu kanalın hayati önemini vurgulamaktadır. Yerel yönetimlerin üreticilerin satış kanallarına yönelik desteği, çeşitli uygulamalarda görülmektedir. Bu bağlamda, Büyükçekmece Belediyesi'nin semt pazarı giriş ve çıkışlarında üreticilere tahsis ettiği tezgahlar, Beykoz Belediyesi'nin Köy Pazarı ve Şile'deki Yeryüzü Pazarı gibi alanlar, bu desteğin önemli örnekleri olarak öne çıkmaktadır.

> Üretici pazarları açılmadan önce hale veriyorduk. Üretici pazarlara açıldıktan sonra vatandaşla birebir satışa geçtik. Eskiden kabzımal gelip bahçeden bizim malımızı alıyordu. Şu anda bir tek Beşiktaş Üretici Pazarı, bir de Kadıköy var haftada iki gün. Artık hali bıraktık.
>
> ***Erkek, 45, 19 Mayıs Mahallesi/Büyükçekmece***

> Ekrem İmamoğlu, 2019'da İstanbul'u kazanıncaya kadar böyle değildi. Bayağı sıkıntılıydı. Çünkü satış yeri yoktu. Normal pazarlarda size hiçbir şey sattırmazlardı. Şimdi istediğimiz her şeyi burada rahatlıkla satabiliyoruz. (...) Evet, semt pazarlarında işte küçük bir tahtada yapmaya çalışıyorduk. Şu an öyle bir şey yok. Şu an çok rahatız.
>
> ***Kadın, 63, Dağyenice Mahallesi/Çatalca***

İBB'nin üretici pazarları, hali hazırda küçük çaplı üretim yapan ancak ürünlerini satmayan bir grup üretici için de yeni satış kanalları oluşturmuştur:

> **Büyükşehir Belediyesi üretici pazarını açmayana kadar hiç kimseye satmıyordum. Hep arkadaşlara veya akrabalara dağıtıyordum. Arabaya atıp şehre getiriyordum, iş yerinde konu komşuların hepsine dağıtıyordum. Sonra Büyükşehir Belediyesi üretici pazarlarına açınca biz de başladık burada tezgâh açmaya. Bizim için de çok iyi oldu. 2 gün Kadıköy'e, Hasanpaşa'ya gidiyorum, 12 Bin metrekarelik bir alanda üretim yapıyoruz zaten o yüzden yetiyor iki gün.**
>
> ***Erkek, 53, Çiftlikköy Mahallesi/Çatalca***

Ülkenin kronikleşmiş sorunlardan birisi de yüksek gıda fiyatlarıdır. Türkiye, gıda enflasyonu sıralamasında uzun yıllardır Avrupa'da ilk sırada, dünyada da ilk 5 ülke arasında yer almaktadır. Gıda enflasyonu sorununun çözebilmek için üretim maliyetlerini düşürecek, planlı ve üreticinin para kazanacağı bir üretim yapısının oluşturulması ve aynı zamanda tüketicinin uygun fiyata tarım, gıda ürünleri alabileceği bir sistemin kurulması gerekmektedir.

Bu yapının kurulmasında özellikle yerel yönetimlerin rolü oldukça önemlidir. Bütünşehir Yasası'ndaki değişiklikle birlikte kentin sınırlarının belediye sınırları olmasından bu yana, belediyelerin tarıma verdikleri desteklerin önemi giderek artmıştır. Günümüzde özellikle büyükşehirlerin kırsal mahallelerinde tarımsal üretimin sürdürülmesinde, belediyelerin katkısı belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu süreçte belediye başkanının vizyonu ile tarıma, çiftçiye ve kırsala yönelik bakış açısı da önemli bir etken olarak öne çıkmaktadır.

Eski İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Aziz Kocaoğlu'nun başkanlığı döneminde (2004-2019) yerelde kalkınma modeli olarak kooperatifler üzerinden verilen destek yeni bir model oluşturdu. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Ekrem İmamoğlu da 2019 yılında göreve seçildiğinden bu yana İstanbul'da tarım yapılabilen her alanda üretimi, çiftçiyi desteklemektedir. Bitkisel üretimde, hayvancılıkta, arıcılıkta ve su ürünlerinde üreticilere önemli destekler sağlanmakta; üretilen ürünlerin tüketici ile buluşması için alan yaratmaktadır.

İstanbul, Ankara, İzmir ve diğer büyük kentlerde tarımsal üretim yapılmaması, üretici ile tüketici arasındaki mesafenin artmasına neden olmakta; bu da fiyatların katlanarak yükselmesine yol açmaktadır. Gıda enflasyonunun önemli nedenlerinden biri de budur. İstanbul'daki tüketicinin ihtiyacı olan yaş sebze meyvenin Antalya'dan Mersin'den İstanbul'a getirilmesi durumunda aslında tarımsal üründen çok mazota, karayoluna, köprüye para ödenmekte. Bu durum da tarlada ürünlerin ucuz olmasına, tüketicinin ise pahalı ürüne ulaşmasına neden oluyor.

Kentte yakın merkezlerde çiftçiye tohum, fide, fidan, gübre, hayvancılık için yem desteğinin sağlanarak üretimin sürdürülmesi sadece çiftçiye değil tüketiciye de büyük katkı sağlıyor. Çiftçiye sağlanan her destek aslında İstanbul'daki 16 milyon yurttaşa da yapılan bir destek olarak öne çıkıyor.

Silivri'de yaşayan çiftçi "ben tarımsal üretim yaptıkça zarar ediyorum, tarlama imar çıksa da para kazansam" ya da hayvancılık yapan çiftçi "sütten para kazanamıyorum, inekleri satıp faize mi yatırsam" noktasına geldiyse bu ülke tarımı için felaketin kapıda olduğunu gösterir. Hedef ve strateji o çiftçileri tarımda tutmak ve "İstanbul'u ben doyuruyorum" gururunu yaşatmak olmalıdır. Bu ülke geneline yayıldığında Türkiye'nin; tarımda sorunlarını çözmüş, gıda enflasyonundan kurtulmuş, üreticisi de tüketicisi de mutlu bir ülke haline gelmesi mümkündür. Özetle sağlıklı, güvenli gıda üretimi ve tüketimi için kent çeperlerinde tarımsal üretimin sürdürülebilmesi için yerel yönetimlerin desteği büyük rol oynayacaktır.

Ali Ekber Yıldırım

KENT GÜNDEMİ ARAŞTIRMALARI / TEMMUZ 2025

Tarladan Alış ve Doğrudan Satış Kanalları

Diğer bir satış kanalı ise pazarlar dışındaki doğrudan satış modelleridir. Özellikle hafta sonu ziyaretçilerini çeken üreticiler, "gel-al" veya "kendin topla" gibi modellerle ürünlerini doğrudan satabilmektedir. Bu yöntem, hem lojistik maliyetini ortadan kaldırmakta, hem de tüketiciye "kırsalı yaşatan", günübirlik agro-turizm kapsamında değerlendirilebilecek bir deneyim sunmaktadır.

> **Buraya gelen insanlara sepet veriyoruz ürünleri dalından kendileri topluyor. Yani hasatı biz yapmıyoruz sadece bakımı ile ilgileniyoruz ektiğimiz ürünlerin. Çocuklar da doğayı bilmeden yetiştiği için aileler bu sayede ürünler nasıl bir ortamda, hangi ürün hangi ağaçta yetişiyor onları öğretme fırsatı da oluyor. Buradan 1 kg bile toptan ürün çıkmaz. Perakende olarak burada yetişir, burada biter. Aileler araçlar ile buraya gelip ürünleri alır ve dere kenarındaki piknik alanlarına gidip günübirlik vakit geçirir. Ziyaretçilerimiz direkt bize geliyor.**
>
> ***Erkek, 46, Paşamandıra Mahallesi/Beykoz***

Bazı durumlarda, mallarını üretici pazarına dahi çıkaramayan üreticiler kendileri doğrudan tarladan satışla veya mallarını üretici pazarlarına giden tanıdıklarına emanet ederek de satış yapabilmektedirler. Ek olarak, yapılan görüşmelerde elde edilen bilgilere göre, doğrudan satış kanalları, başta manda üreticileri olmak üzere hayvansal ürünler üreten üreticiler tarafından sıkça kullanılan ve oturmuş bir düzen haline gelmiştir.

> **Müşteri portföyümüz artmaya başladı ve gelip sütü sağılırken alanlar oluyordu. Hayvan sayısı arttıkça sütü soğutmak gerektiği için bir dükkân oluşturduk. Dükkânda bal, yumurta, tavuk, kaz vb. sattık. Ürünleri direkt müşteriye vermeye başlayınca kendi kendimizin reklamını yapmış olduk. İnsanlarda doğal ürün arayışında oldukları için Pendik dahil İstanbul'un her yerinden manda sütü almaya gelenler oldu. (...) Köyümüzden trafik olduğu zamanlarda Taksim'e ulaşım 20 dakika sürüyor. Aslında İstanbul'un merkezindeyiz ama köy hayatı yaşıyoruz. Avantajımız ise pazarın tam göbeğinde olmamız ve insanlar ürünleri, hayvanı ve köyü gördüğünde onlara daha cazip geliyor. (...) Köyümüz 120 hane ve tek süt satıcısı bizdik. Seyyar bir şekilde yolun kenarında durarak 5 kilo süt, 1, 2 bal, 1 tas yumurta koyarak annem satış yapardı. Hem hayvanlarımız çoğalmaya hem de insanlar gelmeye başlayınca talep gördük. Manda ürünü dediğin zaman Pirinççi köy akla geliyor. Biz başladığımızda hiçbir dükkân yoktu ama şu an 7 ayrı dükkân var. Popülasyonu köye çektiğimiz için burada bir pazar oluştu. Ne kadar süt olursa o kadar gider. Süt satılıyor.**
>
> ***Erkek, 40, Pirinççi Mahallesi/Eyüpsultan***

Kooperatifler Eliyle Katma Değerli Ürün Üretimi ve Satışı

Özellikle katma değerli ürün üretmek isteyen küçük üreticiler için sermaye yoğun üretim süreçlerini ve pazarlama kanallarını kolaylaştıran kooperatifler, çiftçiler için farklı nitelikte bir satış kanalı yaratmaya çabalamaktadır. Kooperatifler gerek kendi internet siteleri üzerinden, gerek başka internet satış kanallarıyla ürünlerini pazarlamakta ve küçük üreticilerin ürünlerini sofraya taşımada aracılık mekanizmalarını minimuma indirmektedir. Özellikle küçük üreticilerin üretimlerini sürdürebilmeleri, yerel kalkınma ve kırsal dokunun proaktif bir şekilde korunması için kaçınılmazdır. Bu açıdan kooperatiflerin varlığı ciddi bir potansiyel oluşturmaktadır. Şile'de İBB'ye bağlı Şile Arıcılık Merkezi'ni işleten Şile Arıcılık ve Arı Ürünleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifinin faaliyetleri bunun en önemli örneklerinden biridir.

> Kooperatifte ortak arıcılar bir araya gelerek, bir marka üzerinden satış yapılmakta. Buradaki dolum tesisinin amacı o zaten. Burada gıda güvenliğine uygun analizlerin yapılması, paketleme hijyen şartlarının yerine getirilmesi ve etiket yönetmeliğine uyulması gibi şartlar yerine getirilerek kurumsal bir yapı altında pazarlanıyor. Şile içerisinde 2 tane satış yerimiz var ve gelen misafirlere buradan ürünleri sunuyoruz. İnternet satış kanalı da açtık.
>
> ***Erkek, 62, İmrendere Mahallesi/Şile***

Kooperatifleşmeyle birlikte aracılık mekanizmalarının kaldırılarak tarladan sofraya giden sürecin sadece kooperatif üzerinden gerçekleşmesi ve bunun üreticiye sağladığı avantajlara diğer bir örnek de Şile Tıbbi Aromatik Bitkiler Kooperatifi yetkilisince dile getirilmiştir.

> Kooperatif olarak toptan ürün vermeyi tercih etmiyoruz çünkü üstlendiğimiz misyona göre; üretim ile satış arasında çok büyük farklar var. Örneğin, domatesin tarladaki fiyatı 5 TL, bize 50 TL'ye kadar ulaşabiliyor. Bu farklar aradaki tüccarlardan yani al-sat kaynaklı. Biz bunu gidermek için tamamen kendi markamız üzerinden satış planlıyoruz. Dolayısıyla toptan satış yapmıyor ve kendi markamız üzerinden yapacağımız satışlar için e-ticaret platformu açık. Aynı şekilde, birçok fuar ve festivale katılıyoruz, buralardan oldukça güzel satışlar alıyoruz. Yani satış sıkıntısı hiç çekmedik.
>
> ***Erkek, 45, Değirmençayırı Mahallesi/Şile***

Kooperatifler, küçük çaplı üreticilerin ürünlerini bir araya getirerek lojistik açısından gerekli minimum taşıma miktarlarının karşılanması ve markalaşma süreçleri açısından da önemli bir avantaj sağlamaktadır.

> Köylerimizdeki en büyük problem yetiştirilen mahsulün satışıydı. Küçük çaplı üretim olduğu ve bu çapta üretim için pazarlara veya İstanbul'a gitmeye değmeyeceği için biz kooperatif olarak bütün üreticilerimizin ürünlerini birleştirdik. Sonra da kooperatif markamızı oluşturduk; Şile Tıbbi Aromatik Bitkiler ve Şile Natürel markası şeklinde. Daha ileri planlarımız da var uluslararası alana taşımak gibi ama daha çok yeniyiz ihracat için. Zaten böyle büyük çaplı bir üretim potansiyelimiz daha oluşmadı. Ulaştığında ise, markalaşma ve teknik süreci yönetebilecek arkadaşları kooperatifimize davet ettik gönüllülük esasıyla. Şu an markalaşma sürecimizi yönetiyorlar Şile'ye ait bir marka oluşturmak istediğimiz için.
>
> ***Erkek, 45, Değirmençayırı Mahallesi/Şile***

Kooperatifin bir avantajı da, özellikle sermaye yoğun yatırımlarda ve ekolojik üretimde geçerli bilimsel analizlerin yapılmasını toplu bir şekilde gerçekleştirebilecek ve böylece üretim maliyetlerini düşürecek kapasitede olmasıdır.

> Bireysel olarak analizleri yaptırmak çok maliyetli. Sadece 1 tane analizin maliyeti 8-9 bin TL. 100 Bin TL'lik üretim yapıp, 8-9 bin TL'sini analize verdiğiniz zaman geriye, ambalajlama, paketleme, marka çalışması, katma değer maliyetleri, vs. gibi bir sürü maliyeti var. Kooperatif burada işe yarıyor ve bahsettiğim bütün etkenleri üzerine alıyor. Satış maliyetlerinden tutun analiz, dolum, paketleme ve bütün yasal yükümlülükler kooperatif üzerinden yapılıyor. Üretici müstahsil karşılığında ürününü kooperatife veriyor, ürün satıldıkça üreticiye her ay geri ödemesini yapıyoruz.
>
> ***Erkek, 62, İmrendere Mahallesi/Şile***

Ürünlerin katma değerli hale getirilip satılabilmesi için gerekli ortak mekanizasyonun sağlandığı diğer bir örnek de Şile Tıbbi Aromatik Bitkiler Kooperatifi'dir.

> Keten tohumundan örnek vermem gerekirse, bugün baktığınızda üreticiden alım fiyatı yaklaşık 25 TL gibi bir rakam. Ancak siz bunun yağını çıkarıp sattığınızda litresi yaklaşık 500-600 TL gibi bir rakama denk gelmekte. (...) Adaçayının yaş kg fiyatı ortalama 20 TL gibi bir rakamdır. Biz kooperatif olarak bunu alarak, kurutma ve yağını çıkartma gibi işlemlerden geçirdikten sonra katma değerli bir şekilde satışını gerçekleştiriyoruz. Buradan elde ettiğimiz gelirin %75'ini, tekrar geri üreticiye döndürüyoruz. Geri kalanın %25'ini ise kooperatifin makine ve ekipman kazanımı ile gelecek projeleri olması için kooperatif yatırım payı olarak ayırıyoruz. Bu da İstanbul'da, sürdürülebilir bir üretimin önünü açıyor. (...) Kandıra'daki bir üretici 120 TL'ye fındık satarken, bizim Şile'deki üreticimiz 80 TL'ye satıyordu. Biz burada yine kooperatif olarak üretimi gıdaya çevirme gibi bir model belirledik. Üreticilerimizden bütün ürünleri tüccarın belirlediği fiyat üzerinden topladık ve fındık içi, fındık ezmesi ile ballı fındık ezmesi gibi ikincil ürünlere çevirerek satışını gerçekleştirdik. Elde ettiğimiz kârı tekrardan ortaklara paylaştırdık. Bu yol ile bizim üreticilerimiz, Ordu'daki bir fındık üreticisinden daha fazla gelir elde etmiş oldular ve bu sayede fındık bahçelerini sökmelerini engellemiş olduk.
>
> ***Erkek, 45, Değirmençayırı Mahallesi/Şile***

Ancak sermaye yetersizliği nedeniyle üreticiye anında ödeme yapamama gibi sorunlar da bu modelin zorlukları arasında belirtilmektedir. Aktif bir üretim kooperatifinde dahi, kooperatif örgütlenmesinin yapısı gereği kâr marjının düşük olması ve sermaye yapısının küçüklüğü üreticilere yönelik ödemelerde kısa vadeli sorunlar yaratabilmektedir.

> Sermaye yapıları kooperatiflerde çok küçüktür ve kâr amaçlı kuruluşlar olmadığı için sermaye birikimi de olmuyor. Elinizde nakit oluşamadığı için üretici ürünü verdiğinde parasını hemen alamıyor. Bu da üreticinin ürünü vermemesi gibi sıkıntılara yol açabiliyor.
>
> ***Erkek, 62, İmrendere Mahallesi/Şile***

Bütün bu dört kategoriden faklı olan ve İstanbul'da istisna olarak ifade edilebilecek diğer satış kanallarından bir tanesi de, atalık tohum ve organik üretim yapan küçük üreticilerin belirli ilişki ağları üzerinden lüks restoranlara sunduğu mevsimlik ürün satışıdır. İstanbul'daki belirli lüks restoranların özellikle yerel ve temiz gıda vurgusuyla organik ve yerele özgü niş ürün arayışları, çok ufak olmakla birlikte böylesi bir olanak sağlamıştır. Özellikle Şile, Sarıyer ve Çatalca'daki belli köylerde bu kanallara yönelik üretimler yapılmaktadır. Diğer bir örnek ise, bitkisel ürünlerin paketlenip markalandırılarak doğrudan büyük perakende marketlerinden satışının sağlanmasıdır. Ancak, bu yöntem genellikle sermaye yapısı zayıf olan küçük üreticiler için dezavantajlı bir alan teşkil etmektedir. Bu yöntemi uygulayacak üreticilerin paketleme, kurumsal kimlik ve lojistiğin sağlanması gibi sermaye yoğun süreçleri karşılayabilecek ve satış olmaması durumunda oluşacak riskleri karşılayabilecek düzeyde olması gerekir. Dolayısıyla, bu profile sahip üreticiler bir istisna teşkil etmektedir.

Tarımsal Üretimde Ekonomik, Mekânsal ve Demografik Kısıtlar

İstanbul kırsalındaki çiftçilerin dillendirdiği sorunlar sıralandığında, tarımsal üretimin sürekliliğini risk altına alan etmenlerin Türkiye hatta dünya genelinde çiftçiliğin genel meselelerinden farklı olmadığını söylemek mümkündür. Yani metropoliten alanın çeperindeki tarımsal üretimin, küçük ölçekli çiftçilerin beyanları esas alındığında **(i) "Hesaplanabilen Maliyet Baskısı", (ii) "Hesaplanamayan Maliyet Baskısı"** olarak ikiye ayrılabilecek kısıtlarla karşı karşıya oldukları

görülmekte. Ek olarak, metropoliten alanın eşiğinde sürdürülen tarımın, bu mekânsal etki alanında kalmaları sebebiyle **(iii) "Öngörülemeyen veya Planlı Mekânsal Baskı"** altında oldukları iddia edilebilir. Son olarak, maddi nedenlerin yanı sıra toplumsal bir dinamik olarak ortaya çıkan **(iv) "Demografik Baskı"**, tarımsal faaliyetin sürekliliğini güvence altına alacak genç kuşakların kırsaldan uzaklaşmasına neden olmakta; bu durum, İstanbul köylerinin tarım ve çiftçilikle özdeşleşmiş geleceğini ciddi biçimde tehdit eden bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Hesaplanabilen Maliyet Baskısı

"Hesaplanabilen Maliyet Baskısını", gelenekselleşmiş ve çağdaş maddi girdiler, mali girdiler ve emek gücü şeklinde detaylandırmak mümkündür. Tarımsal üretimin öngörülebilen, ancak karşılanması piyasaya üretim yapan küçük çiftçilik için her zaman bir mesele olan **maddi girdileri**, İstanbul'daki üreticiler için de tipik niteliktedir. Üreticiler ile yapılan görüşmelerden hareketle maddi girdiler **gübre, zirai ilaç, damla sulama borusu, fide, yem, su ve mazot** olarak sıralanmaktadır. Her ne kadar tüm maddi girdi kalemleri küçük ölçekli üreticiler üzerinde ciddi bir baskı oluştursa da, güncel durumda bu maliyet kalemleri arasında en belirleyici olanı mazot giderleridir.

> Mazot, gübre bir kere başlı başına bir sorun yani. Damla sulama, sulama borusu bir kere çok uçtu fiyatları katlandı. Yani maliyetler ... Onlar bizi zorluyor biraz. Bir kere mazot zaten her zaman can sıkıcı. Fiyat bayağı uçuk. O zaman da öyleydi, şimdi de aynen öyle. Yani şu anda tabii daha fazla da. Yani traktör çalışıyor sadece buraya yakıt harcamıyoruz biz. Çapa motorları hepsi mazotla yani.
>
> ***Kadın, 41, Dağyenice Mahallesi/Çatalca***

Mazot fiyatları, konvansiyonel tarımın neredeyse tüm aşamalarında temel bir girdi olarak yer almakta ve üretim maliyetlerinin artışında belirleyici rol oynamaktadır. İstanbul kırsalında sürdürülebilir bir üretim için yalnızca traktörlerin değil; aynı zamanda çapa makineleri ve sulama motorları gibi diğer tarımsal ekipmanların da çalışmasını mümkün kılacak düzeyde uygun yakıt erişimi kritik önem taşımaktadır. Örneğin Şile'de yapılan görüşmelerde örgütlü arıcılar içerisinde dahi çoğu üreticinin mazot maliyetlerindeki artış nedeniyle kovanlarını gezdirmekten vazgeçtiği belirtilmiştir. Tarımsal sulama söz konusu olduğundaysa çiftçiler çeşmeden mazotla, elektrikle veya ev şebekesinden temin gibi yöntemler arasında tercih yapmak durumunda kalmaktadır. Çatalca ve Şile'nin orman köylerindeki çiftçiler elektrik veya su faturasıyla mazot maliyeti arasında rotasyon yaptıklarını belirtmektedir.

> Şurada kuyu var. Elektrik ile çekiyoruz ve elektrik faturası ödüyoruz. Motor mazot ile çalıştığı için 2 saat bile gitmiyor mazot ve çok pahalı, sonra elektriğe geçtik.
>
> ***Kadın, Yaş bilgisi yok, Hürriyet Mahallesi/Büyükçekmece***

> Taşıma suyla yapıyorum belki yüzlerce kışın yağmur suyundan yani bidonlarla kovalar koyuyorum tarlanın etrafına. Biriken yağmur sularını her 3 günde bir gidip o 5 litrelik pet şişelere doldurup onları biriktiriyorum bütün kış boyunca. Yaz geldiği zaman onları kullanıyorum. Bir de taşıma suyla tanker su getiriyor, onlarla beraber yapıyorum.
>
> ***Kadın, 63, Dağyenice Mahallesi/Çatalca***

> Girdi maliyetleri çok oluyor yani taşıma suyuyla yapıyoruz ve ev suyu oluyor çoğunlukla. O yüzden fatura da yüksek geliyor. Mazot mesela sulama motoru için gerekiyor. (...) 1 Köye 1 çeşme yetmiyor onu da akarından kullanıyoruz zaten çeşmeden değil.
>
> ***Kadın, 39, Hasanlı Mahallesi/Şile***

Hayvancılığı sürdürmeye çalışan çiftçiler için de yem fiyatlarındaki artış, diğer ekonomik baskılarla birleşerek, mevcut hayvan varlıklarını aşamalı biçimde elden çıkarmalarına yol açmaktadır. Diğer tüm hesaplanabilir maliyetler göz önünde bulundurulduğunda, çiftçilerin tarımsal faaliyetlere yaptığı yatırımların, tarım dışı faaliyetlere kıyasla daha yüksek bir zahmet ve belirsizlik içerdiğini söylemek mümkündür. Zira, Silivri'de hem tahıl üretimi hem de hayvancılığı birlikte sürdüren bir çiftçiyle yapılan görüşmede, zirai faaliyetin bu ikili yapısından neden vazgeçtiğini maddi açmazıyla ifade etmektedir.

> **Hayvan büyüterek sermayemi büyütürdüm ama maliyetler günden güne yükseldiği için bıraktım. Örneğin, sermayem 5 milyon TL ediyordu ve dedim ki ben bunu bankaya yatırarak geçineyim ve en kötü şartlarda ayda 200-250 bin TL getirir. Birçok insan artık ben biraz para yapayım da bankaya yatırayım diye düşünüyor**
>
> ***Erkek, 46, Akören Mahallesi/Silivri***

Artan girdi maliyetleri, desteklerin yetersiz, çiftçinin ürettiği ürünlerin fiyatının düşük olması nedeniyle tarımsal üretimi sürdürmek her geçen gün zorlaşıyor. Bitkisel üretimde ve hayvancılıkta temel girdilerdeki dışa bağımlılık üretimin önündeki en büyük engellerden birisini oluşturmakta. Dolayısıyla, tarımsal üretimin yerelde desteklenmesi büyük önem taşıyor. Tarımsal üretimde sadece girdi maliyetleri, ürün fiyatları değil; aynı zamanda uygulanan tarım politikaları, mevzuat değişiklikleri, dış ticaret politikaları da çoğu zaman tarımsal üretime büyük engel oluşturuyor. Bu kapsamda, önceliklendirilen konu tarım, kırsal, çiftçi, üretici, tüketici yani halk olmadığı sürece üretimdeki tün bu sorunları çözmek olanaklı değildir. Ancak, söz konusu sorunların çözümü de mümkündür.

Ali Ekber Yıldırım

Silivri Akören'de tahıl üretimi yapan bir çiftçi, zararlılarla mücadelede kullandığı ilaçların maliyetine dair açıklamalarında, İstanbul kırsalında giderek artan yeni maddi girdilerin etkisinin de ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Yapılan görüşmelerden elde edilen veriler, tahıl gibi geniş alanlarda üretilen zirai ürünlerde zararlı mücadelesinin artık yalnızca **traktör ve mazot kullanımını içeren klasik bir ihtiyaç olmaktan** öte, insansız hava araçları gibi ileri teknoloji uygulamalarını da kapsadığını göstermektedir. Bu teknolojinin tarla takibi, denetimi ve zirai ilaçlama süreçlerinde İstanbul köylerinde tercih edilmeye başladığı tespit edilmiştir. Ancak, bu teknolojik imkâna erişim çiftçiler arasında üretim ölçeği ve sosyo-ekonomik farklılıkları görünür kılmakta; dolayısıyla, bu eşitsizlik **"hesaplanabilen maliyet kıskacını"** daha da derinleştirerek, tarımsal üretimde rekabet koşullarını yeni bir boyuta taşımaktadır.

> **Bitkiyi koruyup iyi verim alabilmek için bir şeyler yapmak zorundasın fakat bunlar hep maliyet. Bunlarla birlikte süne mücadelesi veriyoruz. Ben mesela 3 gece boyunca yaprak gübrelemesi ve tırtıl ilaçlaması yaptım İlçe Tarım ile birlikte. Kelebekler gelip yumurta bırakıyor ve tırtıl oluyor. Onlar da yeşil bitkileri yiyorlar. Bunlar için de ilaçlama alanlarına traktör giremediği için, drone gibi teknolojileri kullanmak gerekiyor. Bunun fiyatı da 1 milyon liranın üzerinde. Kıt kanaat geçinen çiftçinin onu karşılamaya gücü yetmez.**
>
> ***Erkek, 46, Akören Mahallesi/Silivri***

Çiftçilerin mali kısıtlarına karşı destek alabilecekleri kamunun çeşitli finansal kurumları bulunmakla birlikte kamusal aktörlerin İstanbul kırsalındaki üretim faaliyetindeki yeri ayrı bir başlıkta incelenmeyi hak etmektedir. Metropol çeperinde tarımsal üretim yapan bazı üreticiler, faaliyetlerini sürdürebilmek için gerekli olan asgari finansmana özel finans kurumları aracılığıyla erişimde zorluk yaşadıklarını dile getirmektedir. Yukarıda sıralanan tüm ihtiyaçlar, ölçeği ne olursa olsun bahçeye ve tarlaya yönelik bir tür yatırım olarak görülmekte ve maddi maliyet kıskacını aşmak için kullanılan mali kanallara erişimde de eşitsiz bir denklem olduğu ortaya çıkmaktadır.

> **Özel bankadan 50 bin lira istedim aslında çok da bir şey istemedim ama ne yaptımsa vermediler ve benim şirket olarak da yıllarca çalıştığım bir banka bana 50 bin lirayı vermedi. Şubedekileri tanıyorum, müdüre kadar gideyim falan dedim imkânsız bir şey. 2 gün sonra bir başka bankadan 250 bin lira kredi aldım ama bunlar da oluyor.**
>
> ***Kadın, 63, Dağyenice Mahallesi/Çatalca***

> **Faizleri düşük oluyor ama yine de karşılamıyor çünkü ürünü pazarlayamıyoruz. Nakliyesini yapabilmek için bile faizlerden dolayı araba alamıyoruz.**
>
> ***Kadın, 29, Mahmutşevketpaşa Mahallesi/Beykoz***

Metropol çeperlerinde tarımsal faaliyetlerini sürdürebilmek isteyen çiftçilerin, üretim biçimlerini çevresel, ekonomik ve sosyal baskılar karşısında dönüştürmeleri ve dayanıklılıklarını artırmaları gerekmektedir. Bu dönüşüm, yalnızca yeni tekniklerin öğrenilmesiyle sınırlı değildir; aynı zamanda gündelik pratiklerin, bilgi altyapısının ve üretime dair anlam dünyasının yeniden inşasını da gerektirir. Bu çerçevede, kendi girdilerini üretebilen, yerel kaynakları etkin kullanan çiftlik sistemleri ve sürdürülebilir tarım yöntemleri temel stratejiler olarak öne çıkmaktadır.

Dayanıklılığın ilk boyutu, dış girdilere olan bağımlılığın azaltılmasıdır. Toprak, su, iş gücü ve ekipman gibi temel üretim kaynaklarının çiftlik bünyesinde var olması, üretim sürekliliği açısından kritik önemdedir. Ayrıca, ürünün pazara ulaştırılma sürecinde çiftçinin aktif rol alması (doğrudan satış, topluluk destekli tarım gibi araçlarla) ekonomik dayanıklılığı güçlendirir.

İkinci boyut ise, bilgi ve beceri kapasitesidir. Sürdürülebilir tarım gibi yenilikçi uygulamaların benimsenmesi, çiftçilerin bu yöntemlere dair bilgiye erişimini ve uygulama yetkinliğini gerektirir. Bu süreçte, çiftçi örgütlenmeleri ve yerel destek ağları (kooperatifler, eğitim programları, danışmanlık hizmetleri) büyük rol oynar. Sonuç olarak, tarımsal üretimin sürdürülebilirliği bireysel çabalardan çok kolektif bir dönüşüm ile mümkündür. Bu dönüşümün gerçekleşebilmesi için yerel yönetimlerin, gıda alıcılarının ve örgütlü yapıların aktif desteği kritik bir öneme sahiptir.

Doç. Dr. Ebru Seçkin

Emek gücü bir maliyet kıskacına dönüşüyor. Artan işçilik maliyetleri ve nitelikli tarım işçisi bulamama sorunu, üreticileri ya aile emeğine dayalı üretime yöneltiyor ya da işçilik gerektirmeyen mekanize ürünlere geçmeye zorluyor.

Birçok farklı etken sebebiyle, çiftçilik faaliyetleri yalnızca aile emeğine dayalı olarak piyasaya üretim yapmayı sürdüremez hâle gelmiştir. Özellikle belirli bir ölçeğin üzerine çıkmayı hedefleyen üreticiler için İstanbul kırsalında da ilaçlama, gübreleme, hasat, nakliye gibi iş kalemlerinde ya da çobanlık gibi alanlarda tarım işçisine ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla emek gücü bir maliyet kıskacına dönüşmektedir. Pek çok görüşmeci ya işçi bulamadığı ya da işçilerin yevmiyelerini karşılayamadığı için tarlasında kendi çalıştığını ve dolayısıyla üretim ölçeğini küçülttüğünü belirtmekte. Aynı zamanda, görüşme yapılan üreticilerden biri, sektörde tarlada çalışacak işçiden çok, talebin üzerinde ziraat mühendisiyle muhatap olduklarını ifade etmektedir. Yani istihdam piyasasında imalat ve tarımdan hizmet sektörüne yönelişin tarım sektörüne yansıması da, piyasanın çiftçilerin ağır işçilik ihtiyacına cevap veremezken ziraat mühendisliklerinin fazla mezunun vermesidir.

> Bazen çok ağır gübre işleri falan oluyor eskiden o işleri işçi tutarak yapardık ama artık büyük paralara geliyor günlüğü 2.000 TL yevmiye falan. (...) Tabii bu birazcık daha emek yoğun olduğu için, gerekirse daha az üretiyoruz. Çünkü personel tutsak sattığımız ürünü personel yevmiyesini karşılamayacağı için diyoruz ki kendi ailemizin yetiştirebileceği kadar ürün ekelim biçelim.
>
> ***Erkek, 30, Gümüşdere Mahallesi/Sarıyer***

> Eleman sıkıntısı çok. Bulabildiğim en genç eleman 60 yaşında. İşçileri Değirmenköy'den kendim getirip sabah çayları, akşamüzeri de meyve suyu ikramlarını yapıyor, 1500 TL yevmiye veriyorum ama benim de artık gücüm yetmediği için de devam ettiremeyeceğim.
>
> ***Erkek, 55, Yenimahalle Mahallesi/Silivri***

> İki tane yeğenim satış personeli olarak çalışıyor. Üç çobandan bir tanesi de İçişleri Bakanlığı tarafından izinle alındı geri kalanlar ise abim ile yeğenim. Kısacası burada çalışan herkes aileden. Taşıma, getir- götür işleri o çobana ait. Hayvanları otlatma işi büyük abime, hayvan bakımları da yeğenlerim yapıyor. Sağımı da kendimiz yapıyoruz. (...) Çoban sorunumuz var ve çoban bulabilmek ciddi bir sorun. (...) İnsanları, özellikle gençleri ahıra sokamıyorsun mesela çoban diye kız vermiyorlar. Kalkıp üniversite okumuş birine ahırda hayvan baktırmak yerine onun yönetimini yaptıralım, bunu çözmek için bir yol izleyelim dedik. En azından İçişleri Bakanlığı şunu yaptı; gelen yabancıların sicili temizse bizle birlikte belirli bir süre çobanlık yapmak için izin verdi. O şekilde bir tane Pakistanlı çobanımız var zaten hayvancılığın ve mandacılığın uzmanları onlar.
>
> ***Erkek, 45, Pirinççi Mahallesi/Eyüpsultan***

> Tıbbi aromatik bitkilerin tamamı işçiliğe dayanan ürünler mesela adaçayı bunlardan birisi. Biz de mekanizasyona geçmek için ketene geçtik. Keten bu kadar işçilik istemiyor daha çok mekanik işlemler önemli. Ekimi ve hasatı biçer döverlerle tamamen mekanik olarak yapılıyor yani işçilik bakımından keten elimizi güçlendiriyor. Ancak tarla bitkilerinden bahsedersek, adaçayı veya diğer ürünler için hasat ve diğer işlemlerde personel bulmakta zorlanıyoruz. Bulduğumuz personelin ise fayda-maliyet analizi yaptığımızda maalesef doğru bir sonuç alamıyoruz. İşçilik pahalı, tarım ise her gün ucuzlayan bir yapıya geçmiş oldu.
>
> ***Erkek, 45, Değirmençayırı Mahallesi/Şile***

Hesaplanamayan Maliyet Baskısı

"Hesaplanamayan Maliyet Baskısı" tarımın doğayla kopmaz bağlarından kaynaklanan, imalat sanayi gibi mekanikleştirilemesini engelleyen, standartlaştırılamayan veriminin nedeni olan meseleleri kapsamaktadır. Zararlılarla ve iklim olaylarıyla mücadele, tarımın kanıksanmış meseleleri olsa da **iklim krizi** bunları **öngörülemeyen ve hesaplanamayan boyutlara taşımış** durumdadır. İstanbul çeperlerinde sürdürülmeye çabalanan tarımsal faaliyet de bundan azade değildir. Tarımsal faaliyetlerin diğer sektörlerden farklı olarak, halen daha çiftçi aileleri tarafından yürütülmesi nedeniyle, **hasat zararının sigortasında da, emeklilik sigortasında da** hanelerin karşısına öngörülemez maliyetler çıkmaktadır.

Don, kırağı, kuraklık, aşırı yağmurlar ve mahsul için zararlı böcek ve hayvanlar tarımın doğasının bir parçası olsa da, iklim krizi bu etkenlerin hepsini öngörülemez, **gelecek ekim ve hasat dönemlerine yönelik planları işlemez hale** getirmektedir. İstanbul henüz Anadolu'nun başka bölgeleri kadar aşırı hava olaylarını deneyimlemese de kırsal alanlarındaki tarımsal üretimin kendine has mevsimsel ve doğal döngülerinin iklimsel oynaklıklardan etkilendiği anlaşılmaktadır. Özellikle yapılan görüşmelerde Çatalca ve Şile'nin orman köylerinde değişken mevsim sıcaklıkları nedeniyle **ekim, ilaçlama, gübreleme ve hasat takviminin değişken ve verimsiz olduğu** belirtilmekte. Benzer şekilde Şile ve Eyüpsultan'ın köylerinde arıcılık yapanlar, **floranın arıların bal yapmasına ket vuran yeni ritimlere geçtiğini aktarmakta** ve beklenmedik hastalıkları arılara bulaştırmasını sorun olarak değerlendirmektedir.

> Çatalca'nın ikliminden, bir de Çiftlikköy'de orman içerisinde olduğumuz için, gece çok kırağı düştüğünden dolayı sebzelerde biraz problem yaşıyoruz. (...) Mesela birdenbire sıcak olduğu zaman sebze birdenbire kuruyup sararmaya başlıyor. Gece kırağı yağıyor. Kırağı yağınca, sabah da güneş vurunca ister istemez o problemleri yaşıyorsunuz.
>
> ***Erkek, 53, Çiftlikköy Mahallesi/Çatalca***

> Üretim alanlarında olan iklimsel değişikliklerden kaynaklanan sebepler ve ormandaki hastalıklar olabiliyor. Kestane dal kanseri ve kök çürüklüğü hastalığı gibi hastalıklar var. Ürün girdi maliyetleri de ciddi anlamda etkiliyor.
>
> ***Erkek, 62, İmrendere Mahallesi/Şile***

> Artık mevsimsel değişiklikler olduğu için tek hasada düştük. (...) İklimden dolayı bal verimi çok düşük. 2012 yılında 30 kovan arıdan 1.5 ton bal aldığımı biliyorum şimdi 100-150 kovan arımız var ama 500 kiloyu geçemiyoruz. (...) Mevsimsel olarak ağaçların, bitkilerin ve yağmur dönemlerinin değişmesiyle, arının balı getirememesiyle ilgili.
>
> ***Erkek, 45, Pirinççi Mahallesi/Eyüpsultan***

> İklim değişikliği ve hava şartları. 30-35 yıldır buradayız ama her sene çok daha farklı. Her sene Mart'ta fide yapmaya başladığın için bu senede Mart'ta başlayayım diyorsun ama bir bakıyorsun yağmur yağmadığı ve sıcak olduğu için olmuyor. Bu sene şunu yapayım diyorsun tekrar başka bir şey çıkıyor. İstanbul gibi bir yerde Şile'nin yaz mevsimi çok kısa yani hemen yaptın yaptın. Antalya veya Ege gibi yerlerde domatesler çıkarken biz daha temmuz-ağustos gibi kendi domateslerimizin veya biberlerimizin tadına bakabileceğiz. Kısacası mevsim kısa olduğu için şartlar çok zor.
>
> ***Kadın, 62, Ovacık Mahallesi/Şile***

Öngörülemeyen zararlılar ve tarımsal hastalıklar ise farklı profilde üreticileri farklı yönlerden etkilemekte. Konvansiyonel tarımsal üretimi sürdüren küçük çiftçiler için endüstriyel ilaç tercihi, kullanım sıklığı ve verimi zararın maliyetini öngörülemez hale büründürmektedir. **"Girişimci beyaz yaka"** niteliğiyle tarımsal üretime tutunmaya çalışanlarsa, ekolojik hassasiyetlerle zirai ilaçları dengeli kullandıkları veya kullanmayı reddettikleri için hasattaki yüksek fireleri maliyet hesaplarına dahil etmektedir. Örneğin Belgrat Mahallesi Tarımsal Kalkınma Kooperatifi veya Büyükçekmece Hürriyet Mahallesi'ndeki kadın üretici bahçe ürünlerine bulaşan sülük veya karga problemi için sırayla her tür zirai ilacı ve yöntemi denemekte, ancak maliyetten kaçamamaktadırlar. Öte yandan Beykoz Cumhuriyet ve Öğümce Mahallesindeki girişimci üreticiler topraksız tarım tesisi veya ekolojik/geleneksel üretim gibi farklı tekniklerle ilerleseler de zayiatı çiftçiliğin zorlayıcı bir parçası veya yatırımın getirisi öncesi batık maliyetin bir parçası olarak görebilmekteler.

> Bir yağmur yağsa gider arpalar, depo lazım. Zaten don olduğu için Trakya, Anadolu vs. kan ağladı. Meyve vs. hiç yok. Mesela 5-10 sene önce sebze o kadar güzel olurdu ki şimdi niyeyse İstanbul'da zor oluyor. İlaçlar bile bozulmuş. Geçenlerde İlçe Tarım'a gittik ziraat mühendisine dedik ki bizim tarlada böyle bir hastalık var bize bir ilaç yaz. Yazdı ilacı ama piyasada ilaç yok, biz ne yapabiliriz? Sonra gittim Çatalca'da reçeteyi başka birine yazdırıp zor aldım ilacı. Verdikleri ilaçta üç günlük, hasat zamanı atılmayacak ilaç ama ihtiyacım olan fidanı ilk diktiğimizde kullanılması gereken ilaç. Çatalca'da sekiz farklı yere baktım bayilerde bile bulamadım ilacı. Sonra malım yanmasın diye gittim daha pahalı bir ilaç aldım. Attığım ilaçta yapraktan değil kurt ilacı atıyorum toprağa.
>
> ***Kadın, Yaş bilgisi yok, Hürriyet Mahallesi/Büyükçekmece***

> Hiçbir ilaç kullanmadan üretim yaptığımız için dönemsel olarak bütün problemlere açığız ama en az fire ile üretim yapmaya çalışıyoruz. Bu, konvansiyonel sahada gördüğümüz fire oranından çok daha yüksek bir oran. Örneğin fesleğen bitkisi ağustos ayı ile birlikte yüksek nem kaynaklı direkt hastalık kapan, mantar ilacını atmadığınız zaman anında hastalanan bir çeşit. Dolayısıyla, hangi ayda ne ekilir ne ekilmez know-how'ını deneyimlemek bizi bu beş senede çok yordu diyebilirim. Yani biz ürünleri sadece mevsiminde üretmeye çalışıyoruz. Yılın 365 günü, 30 çeşit ürünü döndürmeye çalışmak operasyonun zorluğu diyebilirim. Ek olarak, doğa ve hava şartları da etkiliyor. Sahamızda ısıtma sistemi olmadığı için bu sene don vurunca büyük bir zarar görmüş olduk çevrede üretim yapan diğer çiftçiler gibi.
>
> ***Erkek, 36, Cumhuriyet Mahallesi/Beykoz***

Hesaplanamayan maliyet kıskacının son bir bileşeni de; iklim krizi kaynaklı aşırı hava olayları, karşı konulamayan zararlılar ve hastalıklar neticesinde hasat mevsimindeki zararı karşılayacak tarım sigortasına erişimin olmaması, tohum ve fide tedarikçilerinin ise kendilerinden kaynaklı zarara ortak olmamasıdır (Örneğin Göçbeyli'deki mantar üreticisi tohum tedarikçisinin bayat veya hastalıklı hasatta zaiyatı paylaşmadığını aktarmaktadır). Buna ek olarak, çiftçilerin bir kısmı tarafından dile getirilen ve çiftçiliğe endeksli emeklilik sigortasının diğer sektörlerle kıyaslandığında öngörülemez bir biçimde işlemesi, tarımsal üretimi giderek daha güvencesiz bir uğraş haline getirmektedir.

> Kazanmayınca niye çabalayayım ki? Sigortamı bile kendim ödüyorum. Şimdiye kadar sigortalı bir işe girmiş olsaydım emekli olurdum. Zor bizim işler.
>
> ***Kadın, 48, Gümüşdere Mahallesi/Sarıyer***

> Mecburiyetten dolayı çiftçi ürünü çıkartmak için sonuna kadar çalışıyor. Ben 46 yaşındayım şimdi gitsem beni kim işe alır? Ancak amelelik yaparsın. Biz de bağlanmışız buraya iyi kötü ekipmanımız var.
>
> ***Erkek, 46, Akören Mahallesi/Silivri***

Öngörülemeyen veya Planlı Mekânsal Baskı

İstanbul metropolünün kentsel gelişme dinamikleri, etki ve yetki alanındaki yerleşimlerin kırsal niteliğini, buradaki tarımla ilgili işleri dönüştüren, seyrelten veya tasfiye eden bir doğrultu izlemektedir. Tarımsal üretimi doğrudan etkileyen kentleşme dinamikleri "Öngörülemeyen veya Planlı Mekânsal Baskı" temasıyla açıklanabilir. Bu kapsamda merkezi yönetim tarafından devreye sokulan mega projeler ve madencilik faaliyetleri, hızlı kentleşmenin etkisiyle İstanbul taşrasındaki tarımsal alanları etkisi altına alan gayrimenkul piyasasının baskısı, Bütünşehir Yasasıyla köylerin idari statülerinin mahalleye dönüşmesi ve içme suyu havzalarının getirdiği sınırlamalar söz konusu mekânsal kıskacın önemli boyutları olarak öne çıkmaktadır.

Kırsal alanlara uzanan ulaşım projeleri, mandacıları ya hayvanlarını elden çıkarmaya ya da trafikle bölünmüş mera yollarında yeni rotalar oluşturmaya zorlayan ikili bir çıkmaza sürüklüyor.

Merkezi iktidarın inisiyatifiyle küresel-bölgesel altyapı yatırımlarının İstanbul'a yoğunlaşması; İstanbul Havalimanı'nın yer seçimi, Kuzey Marmara Otoyolu ve kenti bu yatırımlara bağlayan yeni arterlerin güzergâh seçimi metropolün çeperinde tarımsal faaliyetle uğraşanlar için etkisini güçlü biçimde hissettirmiştir. Özellikle Eyüpsultan ilçesinde mandacılıkla uğraşanların temel ihtiyacı olan mera ve sulak alanlar söz konusu projelerin kentle bağlantı yollarıyla bölünmüş, küçülmüş veya ortadan kalkmıştır. Araç sirkülasyonunu kırsal alanlara kadar taşıyan bu projeler, mandacıları trafik kazalarından kaçınmak için mandalarını elden çıkarmak veya trafikle bölünmüş mera ve orman yollarında yeni rotalar yaratmak ikileminde bırakmaktadır. Eyüpsultan Pirinççi Mahallesindeki mandacılarla Şile arıcılarını ortaklaştıran sorunlardan biri de İstanbul'un kuzeyinde devam eden madencilik faaliyetleri, özel olarak taş ocaklarıdır. Mandacılar için bu ocaklar sürülerinin otlayacağı alanların daralması, arıcılar için de bal üretimini zenginleştiren floranın seyrelmesi ve tektipleşmesi anlamına gelmektedir.

> Otoyollar çok etkiledi. Eyüpsultan içerisinde Pirinççi köy en büyük meraya sahipti ve 3000'e yakın manda sütçüsü popülasyonu var. Örneğin, mandaları Boğazköy ve Bolluca arasına saldığımızda Kuzey Marmara Otoyolu'na çıkma riskleri oluştu. Kimileri gelip otoyolun kenarındaki korumalıkları kesiyor geçmek için bu da hayvanların yola çıkmasına neden olabiliyor ve hayvan yola çıktığında eğer bir kaza olursa cezayı sahipleri ödemek zorunda. Benim 262 tane hayvanımın hepsinde küpe var ve destekleme programında olduğum için küpeleri düştüğü an tekrar gelip takmak zorundalar. Kimileri de destekten vazgeçtiğini söyleyerek hayvanların küpesini kesiyor ki tanınmasın hayvan. Çünkü hayvan otoyola çıktığı zaman ya ölüyor ya da ceza yazılıyor onlar da bu riske girmek istemiyorlar. Mecburen meradan faydalanmaları için de hayvanların mutlaka salınması lazım. (...) Karayollarının bu konuda inisiyatif alması lazım. Kontrolsüz olmaması ve otoyol kenarlarının mutlaka tel ile çevrilmesi gerekiyor. Havaalanının yapıldığı yerde bu işi yapan arkadaşlar var onlar da aynı sorunları yaşıyor. Geniş meralarımız var ama hayvan sayısı riskin çoğalmasından dolayı giderek azalıyor.
>
> ***Erkek, 45, Pirinççi Mahallesi/Eyüpsultan***

> Bir kere bu işin sürdürülebilir olması için coğrafi yapının korunuyor olması lazım. En büyük sıkıntımız bu alanlarda maden faaliyetlerinin genişleme çalışmaları. Bu alanların mutlaka tescillenip, korunmaya alınması gerekiyor. Üzerinde nesillere aktarabileceğiniz bir değer var ve bu değeri siz altındaki kumu, taşı, vs. çıkarmak için yok ediyorsunuz. Dolayısıyla, Şile bölgesinin belli bir kısmı silis kumu madeni açısından zengin bir yer ama aynı alanda kestane bölgesi ve doğal alanlar da var. Siz üstteki orman yapısını yok edip alttaki kumu çıkarıyorsunuz, sonra da oraya 10-20 yıl sonra çam dikiyorsunuz. Bu da oradaki doğal dengenin tamamen bozulmasına yol açıyor. Değerli toprakları alıp kötü toprakları bırakıyorsunuz ve üstünde çamdan veya akasyadan başka hiçbir şey olmuyor. En büyük sorunumuz doğal yapının bozuluyor olması.
>
> ***Erkek, 62, İmrendere Mahallesi/Şile***

İstanbul'un kırsalında yapılaşma beklentisi, küçük üreticileri toprağını ekmek ile elden çıkarmak arasında bırakarak, tarım arazilerini spekülasyonun nesnesi haline getiriyor.

İstanbul'un kırsal alanlarında yapılaşma koşullarının, yeni imar planlarıyla veya imar ruhsatları vasıtasıyla değişimi, küçük üreticileri kıskaca alan diğer tüm etmenlerin üzerine eklenmektedir. Kimi çiftçiler ata yadigarı addettiği toprakları, atıl dursa dahi elinden çıkarmayacağını belirtmekte olmasına karşın; görüşülen çiftçilerin önemli bir kesiminin gerek kendi gelecekleri üzerine düşünceleri gerek genel gidişata yönelik yorumları değerlendirildiğinde çiftçilikten vazgeçen ailelerin arazilerinin imara açılmasını bekleyecekleri anlaşılmaktadır. Zira kimi yörelerde (Örneğin Beykoz Mahmutşevketpaşa civarında) yeni imar planlarının yürürlüğe gireceği beklentisiyle üreticiliği bırakmış bazı köylülerin, tarlalarının taliplisi üreticilere kiralamaya bile yanaşmayıp atıl beklettiği aktarılmıştır. Silivri Akören ve Gazitepe gibi kolay ulaşılabilen ova köylerinde de gelecekte yeni ulaşım koridoru spekülasyonlarıyla, iddia edilene göre, arsa el değişikliği yarıyı geçmiş durumdadır. Şile gibi orman köylerinin ova köylerine göre erişiminin zorlu olmasının da kapalı sitelerin yaygınlaşmasına engel olmadığı görülmektedir.

> Köye hiç uygun olmayan, apartman şeklinde ve Fransız balkonlu çok kötü binalar yapıldı buralara. Köylü tarlasını satıyor para kazandım diye düşünerek. Ama buraya gelen insan buraya katkı sunmuyor, daha çok zarar veriyor. Demografik yapı da bozuluyor burada.
>
> ***Kadın, 62, Ovacık Mahallesi/Şile***

> Şile'de 1 dekar arazi ortalama 4 milyon TL ve bu arazide insanlara tarım yaptırmak inanılmaz güç bir şey. Üreticilerimiz aynı zamanda köylülerden oluştuğu için, değişen ekonomik şartlarda 4 milyon gibi bir rakamın aylık faiz getirisi ortalama 200 bin TL'ye dayanmış vaziyette. Tarımda böyle bir rakam olmadığı için çok cazip geliyor. 1 dekar alandan aylık 200 bin TL gibi bir gelir elde etme şansımız hiçbir zaman yok.
>
> ***Erkek, 45, Değirmençayırı Mahallesi/Şile***

Artan arsa kiraları, İstanbul çevresinde tarıma yönelen üreticileri kırılgan hale getiriyor, bu durum üreticilerin gayrimenkul baskısından kaçmak için şehir sınırlarının ötesine yönelmesine sebep oluyor.

Tarım alanları üzerindeki gayrimenkul piyasasındaki baskının bir sonucu da artan arsa kira fiyatlarıdır. Hizmet sektöründeki ücretli profesyonel işlerinden ayrılarak tarımsal üretimde birer girişimci haline gelen yeni kuşaklar metropole yakınlığı nedeniyle İstanbul çeperlerinde imar baskısının nispeten seyrek olduğu bölgelerde tarla kiralamaktadır. Ancak bu yer seçiminin artan satış ve kira bedelleri düşünüldüğünde girişimci beyaz yakalar için de uzun vadede bir engel haline gelebileceği anlaşılmaktadır. Öyle ki İstanbul-Kocaeli sınırında yer alan Pendik'in Göçbeyli Mahallesinde mantar yetiştiren bir genç üretici, üretimi İstanbul sınırının hemen ötesine taşımayı çok daha avantajlı bulduğunu belirtmiştir. İstanbul sınırlarındayken faydalanabildiği kamusal desteklerin sürmesiyle üretim alanının gayrimenkul sektörünün baskısından korunması arasında bu anlamda olumlu bir ilişki vardır.

> İstanbul'da 8-10 dönüm araziler bulup sera kurabileceğimiz alan fazla olmadığından, hem de Beykoz'un sit alanı olduğu için ileride yapılaşmaya daha kapalı olacağına ihtimal verdiğimiz için burayı tercih ettik. (...) Yarın çıkıp buraları komple imara da açabilirler.
>
> ***Erkek, 36, Cumhuriyet Mahallesi/Beykoz***

> İstanbul haricindeki belediyeler destek vermiyor halbuki İzmit'teki arsalar daha uygun fiyatlı ama ben İstanbul çevresini düşünüyorum verilen desteklerden dolayı. (...) Sonuçta Kocaeli'de arsa fiyatları neredeyse 3'te 1'e daha uyguna alabiliyorsunuz.
>
> ***Erkek, 43, Göçbeyli Mahallesi/Pendik***

> Betonlaşma had safhada. (...) Tarlaların bir kısmı kiralık. Ama bu işi yapmak istesem de yapamıyorum artık çünkü piyasa göre değerini endeksleme süresi 5 senede bir tekrarlanıyor.
>
> ***Erkek, 39, Öğümce Mahallesi/Beykoz***

> Burası küçük ve kira değeri yüksek olduğu için üretimi karşılamıyor. (...) Şu an piyasa koşullarında 1 tane bitki satarak personel masraflarını ve kira giderlerini karşılamak mümkün değil. Ben üretimimi komple buraya taşımak istiyordum ama öyle kiralar istiyorlar ki öyle böyle değil.
>
> ***Kadın, 29, Mahmutşevketpaşa Mahallesi/Beykoz***

İstanbul kırsalında bazı köylerde konteyner ve karavanlardan oluşan konaklama alanları yaygınlaşırken, bu alanların sahip olduğu olanakların çiftçilerin tarlalarında mevzuat engelleriyle karşılaşması tartışmalara yol açıyor.

İstanbul kırsalının yeni konut alanlarının henüz gelişme imkânı olmayan bölgelerindeyse farklı barınma ve konaklama araçları yaygınlaşmaktadır. Yapılan görüşmelerde Sarıyer'in Gümüşdere Mahallesi ve Beykoz'un Öğümce Mahallesi gibi yerleşimlerin civarında kamuoyu tarafından 'tinyhouse' olarak tanınan konteyner barınak ve karavanlardan oluşan yeni yerleşim alanlarının arttığı aktarılmıştır. Ulaşımın görece daha kolay olduğu köylerde yaygınlaşan bu türden konaklama alanlarını işletenler, altyapı ihtiyaçlarını karşılarken benzer teçhizatı tarlasına kurma şansı tanınmayan çiftçiler bu durumu bir çifte standart olarak değerlendirmektedir. Metropol çeperinde kırsal turizm gibi tarım dışı faaliyetleri çiftçiliğe göre daha avantajlı kılan bu ve benzeri eğilimler İstanbul'da tarımsal faaliyeti saran öngörülemeyen veya planlı mekânsal kıskacın bir başka bileşeni haline gelmiştir. Dolayısıyla, konteyner ve karavan konaklama alanlarının imarı olmayan alanlarda kendi altyapısını kurabilirken çiftçilerin tarlalarına yapısal ihtiyaçları için asgari müdahaleleri gerçekleştirememesi çelişkili bir görüntü sunmaktadır.

> Şu anda zaten şöyle bir sorun da var; Gümüşdere köyünde de diğer tarım alanlarında da Tinyhouse ve karavan koyup oraları yazlık gibi kullanmak aslında bu tarımın arzını azaltıyor. İstanbul'un kenar köşelerinde biraz da bizim orası yeşil olduğu için (arka tarafı Belgrad ön tarafı Karadeniz) tarım alanlarını alıp yaşam alanı haline getiriyor. Bu gidişle en kötü ihtimal, ben de bahçemi hobi amaçlı kullanırım.
>
> ***Erkek, 30, Gümüşdere Mahallesi/Sarıyer***

> Dün İlçe Tarım Müdürlüğü'nden geldiler ziyarete. Bir konu açılınca ben de "bıktım, her yerde karavan parkı ama ben burada kendi arazime ihtiyacım olan bir tuvalet koyamazken sırf kazanç için milyonluk para karşılığında bunu yapıyorlar. Bu iğrenç bir durum." dedim. Benim sanayiciden ne farkım var? İnsan sağlığı ile alakalı bir şey yapıyorum ve üretim yapıyoruz en azından ama ona destek var bana yok. Sadece bizim merkez köyde 4, 5 tane karavan park var ve abartmıyorum 10 dönümden aşağı da değiller. Bu yüzden aylık kirası 5 bin liralık olan bir arazi şu anda 100 bin lira. (...) Bizim bölgedeki bu durum çok üzücü ve çok rahatsız edici. Merkezden kırsala ulaşım da kolay olduğu için Beykoz'da bu durum diğer alanlara oranla daha belirgin.
>
> ***Erkek, 39, Öğümce Mahallesi/Beykoz***

İçme suyu havzalarında yapısal müdahalelere getirilen sıkı kısıtlamalar, sadece imar faaliyetlerini değil, hayvancılıkla geçinen kırsal alanlarda gündelik yaşamın sürdürülebilirliğini de zorlaştırırken; birçok üretici, tarımsal faaliyeti sonlandırmak için statü değişikliğini bekliyor.

Bir başka çelişkili durum ise, içme suyu havzalarında yapısal müdahalelerin sıkı biçimde sınırlandığı koşulların, bir yandan imar faaliyetlerini durdururken, diğer yandan hayvancılıkla geçinen köylerde gündelik yapısal bakım ve onarım gibi temel ihtiyaçların karşılanmasını da engellemesidir. Bu çelişki, Çatalca'nın Nakkaş Mahallesi ve Eyüpsultan'ın Pirinççi Mahallesi gibi hayvancılığın sürdüğü alanlarda, köy yaşamının kesintisiz devam ettiği şeklinde yanıltıcı bir algıya yol açmaktadır. Oysa Büyükçekmece, Terkos, Sazlıdere ve Alibeyköy gibi su havzalarının koruma hattında kalan bölgelerde kimi üreticiler mülklerini satıp kırsal yaşantıyı ve tarımsal faaliyeti bırakmak için köylerinde ve havzalarda yasal statü değişikliğini beklemektedirler.

> Sadece göller bölgesi dediğimiz Büyükçekmece, Terkos ve Sazlıdere barajı gibi yerlerde yapılanmaya müsaade edilmediği için rahatız.
>
> ***Erkek, 58, Nakkaş Mahallesi/Çatalca***

> Bir ev yapacaksın onu bile yapamıyorsun. Bir çivi bile çakamıyorsun yani evin çatısı akıyor onu bile değiştiremiyorsun. (...) Fakat bazıları eğer biz köy olmazsak buraya imar gelmez diyor ve köy statüsünde oldukları için arsalarına ev yapamıyorlar. (...) Su havzasında 1. derecede mutlak koruma alanında olduğumuz için zaten imar sorunu var. 0 yüzden, halihazırda var olan yapılar mevcut halinde kalıyor ve yeni yapılar yapılamıyor. Bir yapı yıkılsa bile zar zor yaptırabiliyorsunuz. Kısacası, etrafımızda bize yaklaşan bir şey olduğunu fark ediyoruz ama bizde henüz yapılaşma başlamadı.
>
> ***Erkek, 45, Pirinççi Mahallesi/Eyüpsultan***

Çiftçilerin bir kısmı Bütünşehir Yasası'nın köy yaşamında ve tarımsal üretimde iyi ya da kötü herhangi bir değişikliğe neden olmadığını düşünmektedir. Bu durum, kentsel hizmetlere erişimde kırsal alanların gelişmişlik düzeyine bağlı olarak farklı yaklaşımların benimsendiğini ortaya koymaktadır. Örneğin Çatalca'nın Çiftlikköy ve Büyükçekmece'nin Hürriyet Mahalleleri'nde olduğu gibi geçmişte yasal olarak belde belediyesi olup sonradan mahalleye dönüştürülen kırsal yerleşimlerde hizmetlerin gerilediği, geçmişte köy olup sonradan mahalleye dönüşenlerdeyse çöp toplama gibi hizmetleri almaya başladıkları ifade edilmektedir. Ancak genel olarak bu dönüşüm sürecinin, söz konusu yerleşimlere kentsel dinamikleri daha yoğun biçimde taşıdığı ve bu dinamiklerin küçük ölçekli çiftçilerin tarımsal faaliyetleriyle çelişen sonuçlar doğurduğu gözlemlenmektedir. Yerel yönetimlerin emlak vergisi topladığı alanların mekânsal olarak genişlemesiyle birlikte, elektrik, su ve doğalgaz gibi temel altyapı hizmetlerini götürmekle yükümlü oldukları yerleşim sayısı da artmıştır. Mahalle statüsüne geçirilen kırsal yerleşimler, yerel yönetimlerin doğrudan idari etki alanına girmiş; bu durum, köy sakinlerinin daha önce muhatap olmadıkları sabit gider kalemleriyle karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur. Sonuç olarak, bu mahallelerde tarımsal üretim yapan çiftçiler, köy statüsündeki döneme kıyasla daha yüksek elektrik ve su gibi sabit maliyetlerle üretimlerini sürdürmek zorunda kalmaktadır.

KENT GÜNDEMİ ARAŞTIRMALARI / TEMMUZ 2025

Mera ve tarım alanlarının kamusal projeler için dönüştürülmesi, hayvancılığı mekânsal olarak sınırlandırırken; kentsel yaşam alışkanlıklarıyla kırsala yerleşen yeni sakinlerin şikâyetleri ise hayvancılığı sosyal olarak baskı altına alıyor.

Büyükşehir idari sınırlarında köylülerin en çok sorun yaşadığı konuların başında hayvancılık gelmektedir. Bir yandan, ilçe sınırları içinde yer alması gereken kamu birimlerinin kentsel merkezlerde karşılaştığı geniş parsel ihtiyacı, çoğu zaman mera ve tarım alanlarıyla karşılanmakta; bu durum söz konusu alanların farklı işlevlerle kullanılmasına neden olmaktadır. Örneğin, Eyüpsultan'ın Pirinççi İlçesi'ndeki mera alanının bir kısmı çevik kuvvet hizmetine, bir kısmı ise mezarlık alanına dönüştürülmüştür.

Öte yandan, hayvancılık faaliyetlerini kısıtlayan tek unsur ulaşım arterleri ya da İstanbul Havalimanı gibi mega projelerin otlatma rotalarını kesintiye uğratması değildir. Kırsal yerleşimlerin kent merkezlerine erişilebilirliği arttıkça, bu alanlarda konut baskısı artmakta; yeni yerleşen, kentsel yaşam alışkanlıklarına sahip sakinler, kırsal yaşamın rutinlerine duyarsız davranabilmektedir. Bu durum, hayvancılık faaliyetleriyle ilintili kokudan şikâyetlere yol açarken, çiftçilerin zabıta müdahaleleriyle karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Sonuç olarak, İstanbul kırında gözlenen kentleşme dinamikleri, metropol çeperindeki tarımsal üreticilerin faaliyet alanlarını ve yaşam pratiklerini giderek daha fazla sınırlandırmaktadır.

> Geçen gün tesadüfen köyün meydanında bizim Çatalca Zabıta Müdürlüğünden birini gördüm. (...) Bir yerden de bir inek kokusu geliyormuş onu şikayet ettiler o yüzden geldik, dedi. Ben dedim ki burası küçücük bir köy. İnek kokusunu istemiyorsa buraya gelmeyecek başka bir yere gidecek dedim. (...) İnek kokuyormuş hiç öyle bir derdimiz yok. Çünkü zaten yanımda adamın mandırası var. Benim zaten kaç tane koyunum var, onlar kokuyor ve yanında tavuklar kokuyor yani. Ne yapalım şimdi? Adama süt yapma mı diyelim? İstanbul'dan geliyorlar ama inek kokmasın istiyorlar. Oldu canım kokmasın!
>
> ***Kadın, 63, Dağyenice Mahallesi/Çatalca***

> 5 yıl sonra İstanbul bölgesindeki şartlar ve bulunduğumuz bölgedeki yapılaşma nedeniyle zora girebilir. Örneğin, yapılaşmayla birlikte buralara villa diken insanlar kokudan dolayı rahatsız olacak. Köy statüsündeki olan yerlerin korunması kapsamında bizim köyümüz yine hayvancılıkta 1. köy olarak kalırsa uzun süre daha devam ederiz. Fakat bunun için bir önlem almazlarsa bu köyde de hayvancılık 5 yılı görmez.
>
> ***Erkek, 45, Pirinççi Mahallesi/Eyüpsultan***

Demografik Baskı

İstanbul metropolü ile bölge kentlerinin etki alanında yer alan köylerin kırsal niteliklerini tarımsal üretimle birlikte sürdürebilmesini engelleyen temel faktörlerden biri, bu köylerde çiftçiliği devralacak genç kuşakların köylerden ayrılmasıdır. Çiftçiliğin ekonomik olarak cazip bir uğraş olmaması, emek yoğun yapısı ile elde edilen gelir arasındaki dengesizlik ve çevre bölgelerdeki alternatif istihdam olanaklarının görece erişilebilirliği, kırdan göçü hızlandırmakta ve kırsal yerleşimlerin toplumsal dokusunu dönüştürmektedir. Bu çalışma kapsamında söz konusu eğilim, "demografik baskı" başlığı altında ele alınmıştır.

Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerin neredeyse tamamında çiftçiliğin zor olduğu ifade edilmiştir. Ancak, çiftçilerin bir kısmı genç kuşakların bu zorluğu başa çıkılması gereken değil arkada bırakılması gereken bir zahmet olarak görmesinden şikayetçidir. İstanbul kırsa-

lında yaşayan yaş almış kuşaklar arasında, genç neslin genel olarak zahmetsiz ve hızlı kazanç sağlayabilecek geçim yollarını aradığı ve bunun bir yanılgı olduğu görüşü dile getirilmektedir. Onlara göre çiftçilikten erinen kişi başka bir sektörün herhangi bir kolunda da beklentilerine kavuşamayacaktır.

> Selanik'ten 100 sene önce göçüp dededen bu işe başladığımız için istiyoruz ki çocuklarımız da bu işe devam etsin. Kendi çocuklarım çalışkanlar zaten yaz dönemi geldiğinde bahçedeler ama yeni nesilde kolay para kazanma isteği olduğu için göreceğiz ne yapacaklar.
>
> ***Erkek, 40, Ovayenice Mahallesi/Çatalca***

> Çocuklarım başka işlerde çalışıyor kızım mimarlık ve oğlum marangozluk yapıyorlar. Gençler de bu iş kolay olmadığı için zor para kazanmaları gerektiğinden yanaşmıyorlar. Zorluklardan kaçmak istiyorlar ve hiç çalışmak, uğraşmak istemiyorlar.
>
> ***Erkek, 67, Kamiloba Mahallesi/Büyükçekmece***

Çiftçilikle uğraşan yaş almış kuşak içinde çocuklarının ve genç kuşakların tarım dışı sektörlere ve kırsal dışı yaşantıya geçme isteğini haklı bulanlar da vardır. Bu görüşü dile getiren üreticiye göre, tarımsal üretim kolektif bir iş modeline dönüşmediği sürece, yalnızca çekirdek aile bireylerine dayanan mevcut çiftçilik yapısının sürdürülebilmesi mümkün görünmemektedir. Çocuklarının kendisine destek olmasının mevcut koşullarda sürekliliği sağlamakta tek başına bir faydası olmayacağını iddia etmektedir. Ailesinin çiftçilik faaliyetine destek olmayı sürdüren Sarıyer'in Gümüşdere İlçesi'nden bir beyaz yaka genç ise iki işten birini seçmek zorunluluğunun yakın gelecekte önüne geleceğini ve hizmet sektöründen yana seçimini kullanmak zorunda kalacağını belirtmekte.

> İşletmelerdeki çalışanların yaşı minimum 55. Çocuklarımız ise bu işe sıcak bakmıyor. (...) Benim şu an üniversiteden mezun olan, haftaya kep töreni olan çocuğum var ve derhal yurtdışına çıkmasını istiyorum.
>
> ***Erkek, 58, Nakkaş Mahallesi/Çatalca***

> Arıcılık olarak kooperatif ortaklarıyla baktığınızda bu işi devam ettirecek %10 bile yok. Arkadan gelen nesil yok. Tarım sektöründe para kazanmak biraz riskli ve geçimi sağlamanız riskli. Örneğin, hava ile doğa şartlarına bağlısınız ve çabanızın karşılığınızı alamadığınız oluyor. İnsanlar da çocuklarını tarım sektörüne sokmak istemiyorlar.
>
> ***Erkek, 62, İmrendere Mahallesi/Şile***

> Ben çok seviyorum bu işi ama annem daha çok seviyor. Annem yaşı ileri olmasına rağmen üretiyor hala ama tabi annem yaşlandıktan sonra zaten şu anda 68 yaşında 2, 3 sene sonra fiziksel bir iş olduğu için o çalışmadığında ben tek başıma bunu yapamam. Bu ekip işi bir miktarda, bir de zaten dediğim gibi bir beyaz yaka işim de var. O yüzden mecburen bir tanesini seçmek zorunda kalacağım ve ekonomik sebeplerden dolayı beyaz yaka hayatı seçmek durumunda kalacağım diye düşünüyorum.
>
> ***Erkek, 30, Gümüşdere Mahallesi/Sarıyer***

KENT GÜNDEMİ ARAŞTIRMALARI / TEMMUZ 2025

İstanbul kırsalında gençler geçim için kenti, yaşlılar ise emeklilik için köyü seçiyor; kırsal yaşam bir kuşak için çıkışsızlık, diğer kuşak için sığınılacak son durak halini alıyor.

Araştırma üretimi halen sürdürenleri kapsadığı için kırsal yerleşimlerini terk eden genç neslin motivasyonlarını birinci elden öğrenmek, mümkün olmamıştır. Ancak Şile'nin Hasanlı ve Çatalca'nın Belgrat Mahallelerinde ailesinden devraldığı tarımsal üretimi sürdürmeye çalışan gençlerin söz konusu kuşakdaşlarıyla ilgili aktardıkları, fikir geliştirmeye müsaittir. Onlara göre İstanbul'un kırsal yerleşimlerinde çiftçilik haklı gerekçelerle kazançlı görünmemekte, ötesinde düzenli gelir ve emeklilik sigortasının düzenli yatırıldığı işler, niteliğinden bağımsız şekilde tercih edilmektedir. Metropoliten alanın sınırlarına yaklaşıldıkça (Şile'nin Hasanlı Mahallesi'nde olduğu gibi) komşu illerin (Kocaeli'nin Gebze İlçesi'nde bulunan sanayi alanları gibi) yaşam koşullarının daha ucuz olması ve iş imkânlarının daha fazla ve erişilebilir mesafede olması gençleri idari sınırın öte tarafına yöneltmektedir. Bunlar yanında kırsal yerleşimlerde taşımalı eğitime geçilmiş olması İstanbul'un kırsalındaki ebeveynleri de eğitim hizmetinin erişilebilir olduğu yakın merkezlere yönlendirmektedir. Tarım dışı geçim mücadelesinin ardından kırsal yerleşime geri dönenlerin motivasyonu da emeklilik sonrası yaşamdır. Yani İstanbul'un kırsal mahallelerinde doğan çiftçi çocukları için gençlik yaşlarında kırsal yaşam geçim için seçeneksizlik anlamına gelmekte, yakın kentlerdeki metropoliten yaşam da onları yaşlılık dönemlerinde geçim için seçeneksiz bırakmaktadır.

> Çalışan en genç nesil benim burada. Tarlayla uğraşmaktansa sigortalı bir işe girmeyi tercih ediyorlar. Birazcık kırsal desteklense ve tarımdan da bir şeyler kazanılabileceğini gençlere gösterseler bir şeyler olacaktır yine. Toprakla uğraşılmazsa ve tarım biterse hayat biter.
>
> ***Erkek, 30, Gümüşdere Mahallesi/Sarıyer***

> Çocuklarımız bir arada oynayabiliyorlar ama çok uzaklara göndermiyoruz. Zaten çok çocuk yok köyde kızım okula başladığında tek 1. sınıf öğrencisi oydu. Çocuklarım da taşıma sistemi ile gidiyorlar. Ben kendim Karacaköy'de başladım okula. (...) Biz büyürken en az 8-10 çocuk vardı biz birlikte büyüdük. Biz büyüyünce benim arkadaşlarımdan en fazla 1-2 kişi kalmıştır gerisi evlenip dışarıya gitti. (...) Geçen sene kaç tane düğün oldu buralarda ama hepsi Çatalca'da oturuyor, burada, köyde değil. (...) Yakında terkedilmiş köyler gibi olacağız. Halbuki iş imkânı var burada.
>
> ***Kadın, 32, Belgrat Mahallesi/Çatalca***

> Bu köy de daha çok yaşlılar var gençler çoğunlukla Gebze'de. Burada saysak 40 yaş altı 4 tane genciz. (...) Gebze'den emekli olanlar buraya geldi, buranın gençleri Gebze'ye gitti. Fabrikada çalışıyor çoğu. Kendi işini kuran hiç yok diyebilirim. (...) Gebze daha yakın hem Gebze'de geçim daha kolay. Şile'den de daha kolay. Şile'de şu an kiralar 25-30 bin TL ama orada 15'ten başlıyor. Orada iş bulma imkanları da daha çok. Şile'de iş imkânı da yok sadece belediyede çalışabilirler ya da garsonluk yapacaksın.
>
> ***Kadın, 39, Hasanlı Mahallesi/Şile***

İstanbul kırsal yerleşimlerinde kuşaklar arası aktarım ve tarımsal süreklilik, karşı karşıya kalınan tüm olumsuz koşullara rağmen tamamen yok olmadan varlığını sürdürme potansiyelini hâlâ taşımaktadır. Çiftçiliğe yatırım yapabilen köylüler veya köye yerleşmiş girişimcilerin çocukları arasında gelecekte bu yatırımları kendi geçim yolu olarak görenler; veya gelecekte çocukları farklı sektörlerde çalışmaktan ve kent yaşamından vazgeçerse, dönebilecekleri bir adres olması için ata toprağını korumak isteyen de vardır.

İstanbul kırsalında çiftçiliğin devamı adına umut verici yanlardan biri kuşaklar arası aktarımın sınırlı da olsa sürmesi; genç girişimcilerin ise sektörden ayrılsa da işletmelerin niteliğinin korunması şartıyla devretmeye istekli duruşları.

Girişimci profiline sahip üreticiler arasında, özellikle çiftçiliğe emeklilik döneminde başlayanlarda, bu işi devredebilecekleri genç kuşakların bulunmadığı belirtilmektedir. Buna karşılık, genç girişimciler arasında, sektörden ayrılsalar dahi işletmeyi mevcut işleyişi muhafaza edecek taliplilere devretmeye istekli olanlar da bulunmaktadır. Pendik'in Göçbeyli Mahallesindeki mantar üreticisi ve Beykoz'un Öğümce Mahallesi'nde bahçecilik yapan çiftçi bu durumun örneklerindendir. Öte yandan, Şile'de faaliyet gösteren bir üretici, çiftçiliğin kuşaklar arası aktarımında aile temelli yapıların yanı sıra, kooperatifleşmenin kurum merkezli alternatif bir mecra sunabileceğine işaret etmektedir.

> Biz aile şirketiyiz ve 25 yaşındaki yeğenimi şöyle motive ettim; iyi bir ekonomi yönetimiyle ileride evini ve arabasını alabileceğini söyledim. Para kazanamamış olsak o da bu işi yapmaz. Alttan yeni nesil gelmiyor. Bizim bu işten para kazandığımızı görüp başlayan gençler de var köyde elbette. Dört kardeş ortak olup 3, 4 hayvandan 20, 30'a çıkartan gençler var.
>
> ***Erkek, 45, Pirinççi Mahallesi/Eyüpsultan***

> Değil kira ama ailemiz ata toprağına sahip çıkıyor ve bunun kaybolmasını istemiyoruz. Bizim mahallede biz çok yüksek yapılara alışık değiliz ve kırsal hayatı yaşamayı kendimiz tercih ediyoruz. Bir şekilde sürdürebileceğimizi düşünüyoruz. Belki çocuklarımız da ileride gürültüden kaçmak isteyecekler ama kaçabilecekleri bir topraklarının olması lazım o da ata toprakları.
>
> ***Kadın, 46, Celaliye Mahallesi/Büyükçekmece***

> Bireysel üretimde bir sonraki nesile aktarılması gerekiyor bu işin. Ancak kooperatif gibi yapılar daha sürdürülebilir durumda oluyor. Nedeni ise bölgeye hizmet eden ve herhangi bir ticari kaygısı olmayan kurumlar, katma değer katıp ürünü değerli hale getirdiği sürece hala sürdürülebilir olacaktır. Bizim 10 yıllık planımız var ama yine de daha uzun vadeli olarak ne kadar sürdürülebilir, bunu kestirmek gerçekten ülke şartlarında çok zor.
>
> ***Erkek, 45, Değirmençayırı Mahallesi/Şile***

Mekânsal baskılar açıklanırken ifade edildiği üzere, İstanbul kırsalında metropoliten merkeze ve ana ulaşım koridorlarına erişimi kolay olan kırsal yerleşimlerde, gayrimenkul piyasasının yarattığı baskı tarımsal faaliyeti olumsuz etkilemektedir. Ancak İstanbul çeperinde tarlaları hedef alan imar faaliyetinin yalnızca mekânsal bir karşılığı yoktur. Mülkiyetin el değiştirmesiyle, yeni gelişen konut alanları mahalle ahalisinde de önemli bir dönüşüme yol açmaktadır. İstanbul kent merkezindeki sakinlerin deprem endişesi en az 25 senedir kuzeyde yer alan mahallelere göçü tetiklemekteyken; COVID-19 salgını ve 6-7 Şubat 2023 Depremleriyle eski orman köylerinde demografiyi dönüştürecek bir beyaz yakalı çalışan göçü dalgası daha yaşanmıştır.

KENT GÜNDEMİ ARAŞTIRMALARI / TEMMUZ 2025

> Burada çok kişinin arsası satılmıştır. Evleri ipotekli olanlar da var kolay değil bu işler. Biz burada hep akrabayız yani yabancı çok az ama bundan sonra artacak gibi. Mecburen arsalarını yabancılara satıyorlar. (...) 10-15 bin dönüm arazi ve tarla satıldı. 30 Seneden beri başlamıştı ama artık havaalanı olacak diye herkes buraya geldi. Bizim köyümüzde imar yok şu anda.
>
> ***Erkek, 73, Gazitepe Mahallesi/Silivri***

> Ülkemizde yaşanan deprem ve COVID-19 gibi felaketler nedeniyle Şile'de çok fazla arazi talebi oluştu. İnsanlarda pandemi zamanı 500 metrekare arazi, tek kat ev ve hava alma isteği oluştuğundan dolayı Şile'de çok büyük bir göç oluştu. Yine deprem dolayısıyla, İBB verilerine göre Şile'nin güvenli bölge oluşu bizler için bu alanda dezavantaj oluşturdu. Özellikle beyaz yaka diye tabir ettiğimiz metropol insanının bir anda Şile'ye akışı çok hızlı oldu. Biz üreticimizi üretime ikna etmeye çalışırken, bir beyaz yakanın o araziyi satın almak için bütün finansını kullandığı ve hayallerini yaşamak için bir ikna süreci geçirdiği bir şeyde, biz üreticilerimizi tarımsal üretime ikna etmek zorunda kaldık.
>
> ***Erkek, 45, Değirmençayırı Mahallesi/Şile***

İSTANBUL'DA TARIMI ŞEKİLLENDİREN KAMUSAL MEKANİZMALAR

İstanbul tarımını, kırsal karakteri ve çiftçiliğini muhafaza eden ve geliştirmeye çalışan örgütlü çabalar olduğu kadar, bu çabaların yetersiz kaldığı, aksadığı veya kapsam dışı bıraktığı alanlar da bulunmaktadır. Bu bölümde bireysel çabalardan ziyade merkezi ve yerel resmi kurumların tarım ve gıdayla ilgili teşkilatlarının, sosyal girişim hüviyeti taşıyan özel kurumların veya kooperatiflerin çalışmaları bir bütün halinde kamusal mekanizmalar olarak değerlendirilmiştir. Ar-Ge faaliyetlerinden tarımsal girdi desteklerine, ıslah çalışmalarından çeşitli teşvik mekanizmalarına kadar birçok uygulama kamusal aktörlerce hayata geçirilmektedir. Bununla birlikte, kredi ve hibe gibi desteklerin belirli ön koşulları, bazı üretim ölçeklerini dışarda bırakmakta; denetimsiz, sistematik olmayan ve süreklilikten yoksun uygulamalar ise üretimi teşvik etmekten ziyade çoğu zaman üretim üzerinde kısıtlayıcı etkilere yol açmaktadır.

İşleyen Mekanizmalar

Çiftçilerin üretim sürecinde karşılaştığı öngörülebilir maliyetler arasında, tarımsal girdi fiyatları toplam maliyetin önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. İl ve ilçe tarım müdürlükleri, büyükşehir ve ilçe belediyelerinin **tarımsal girdi destekleri** pek çok küçük çiftçinin üretim koşullarını oldukça rahatlatmakta; aynı zamanda, topraklarını ekmeyi sürdürmeleri için üreticileri teşvik eden en önemli etken olarak dile getirilmektedir. 6360 sayılı Bütünşehir Yasası'nın kırsala yönelik hukuki bir görünmezlik oluşturduğu yukarıda aktarılmıştı. Ancak yasa aynı zamanda "Büyükşehir ve ilçe belediyeleri tarım ve hayvancılığı desteklemek amacıyla her türlü faaliyet ve hizmette bulunabilirler." ibaresiyle büyükşehir ve bağlı ilçe belediyelerinin tarım ve hayvancılık faaliyetlerini desteklemesini de hukuki olarak karara bağlamıştır. İBB'nin 2019'dan bu yana kırsala yönelik destek faaliyetleri de bu maddede tariflenen görev tanımına dayanmaktadır. Pek çok kurumdan dönem dönem tarımsal girdi desteği alınmış olsa da yakın dönemde İBB'nin istikrarlı desteği görüşülen çiftçilerce sıkça vurgulanmıştır. Bunların içinde yazlık ve kışlıklar birlikte 5 yıllık toplam adedi 60 milyonu aşan fide desteği, çiftçiler tarafından en çok takdir toplayan kalemlerin başında gelmektedir. Özellikle İSKİ'nin sulama barajı havzasında üretim yapanlara ücretsiz su temin edilmiştir. Görüşülen çiftçiler tarafından en çok paylaşılan hibe ise İBB'nin yazlık ve kışlık fide desteğidir.

İstanbulluların %86,4'ü İstanbul'daki tarım arazilerinin korunması ve tarım faaliyetlerinin desteklenmesini önemli bulurken; %68,63'ü ise tarımın gelişimi açısından yerel yönetimlerin destekleyici rol üstlenmesi gerektiğini savunuyor.[36]

[36] İstanbul Barometresi Haziran 2025 Raporu, 26 Haziran-3 Temmuz 2025 tarihleri arasında 750 İstanbul sakini ile telefon üzerinden görüşülerek hazırlanmıştır.

Tablo 6. İBB Bitkisel ve Hayvansal Üretim Destekleri (2020-2025)

Bitkisel Üretim Destekleri (2020-2025)	
Yazlık fide (adet)	31.544.109
Kışlık fide (adet)	31.234.200
Silajlık mısır (torba)	7.373
Yağlık ayçiçeği (torba)	12.365
Buğday (kg)	3.078.875
Gübre (kg)	302.725
Damla sulama hortumu (m)	361.600
Malç naylonu (m)	2.209.600
Yemlik bitki (kg)	1.657.450
Mazot (L)	708.605
Fasulye (kg)	13.200
Nohut (kg)	12.050

Hayvansal Üretim Destekleri (2020-2025)	
Kuzu Yemi Desteği (Kg)	4.992.200
Sığır Süt Yemi Desteği (Kg)	2.670.500
Manda Süt Yemi (Kg)	252.000
Sığır Manda Süt Yemi (Kg)	4.479.400
Arı Yemi (Kg)	197.400

Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Tarımsal Hizmetler Dairesi Başkanlığı

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Tarım ve Su Ürünleri Müdürlüğü, Tarımsal Hizmetler Dairesi Başkanlığı'na bağlı 4 müdürlükten biri olup 65 kişilik kadrosuyla ile İstanbul tarımına hizmet vermektedir. Tarım ve Su Ürünleri Müdürlüğü toplam 5 şeflikten oluşmaktadır. Bunlar; İdari İşler Şefliği, Tarımsal Üretimi Destekleme Şefliği, Tarımsal Araştırma Şefliği, Su Ürünleri Denetim ve Destekleme Şefliği, Tarım ve Su Ürünleri Eğitim Şefliği ile Tarımsal Yapılar ve Sulama Şefliğidir. Çiftçilerimize ve balıkçılarımıza ulaşan her desteğin arkasında bu 6 şefliğimizin ayrı ayrı rolleri bulunmaktadır. Son altı senede öncesinde olduğundan daha çok inisiyatif alan bu müdürlük İstanbul'da var olan fakat kimsenin görmediği tarımı geliştirmek, gitgide yok olan tarım arazilerinin değerlendirilmesine katkıda bulunmak için hızla çalışmalara başladı. Sorun teşhisi için öncelikle çiftçilerle ve çiftçi örgütleriyle toplantılar yapıldı, yüz yüze görüşülerek sorunları dinlendi. Toplantı ve görüşmelerin neticesinde sorunun destekleme olduğu ve çiftçinin girdi maliyetlerini karşılayamadığından tarımı bırakma noktasına geldiği anlaşıldı.

İlk adım olarak 2019 yılında sebze üreticilerine fide desteği verilerek işe başlandı. Ancak tarım destekleri, kuvveden fiile geçişi günlük veya haftalık değil bir yıl önceden planlanması gereken; hangi ürünün ne zaman, kime ve nasıl verileceğinin organize edildiği bir destek çeşididir. Özellikle sebze fidelerinin üreticinin dikim zamanı olan Mayıs ayı sonunda hazır olması için Mart ayında fide serasında tohum atılarak üretime başlanması gerekmektedir. Bu operasyonun daha kolay, hızlı ve kontrollü olması için İBB tarafından Kemerburgaz'da bir fide üretim serası kuruldu. 2021 yılından itibaren fideler başka şehirlerden değil direk İstanbul'daki kendi seramızdan temin edilmeye başlandı. İstanbul'da sebze üreticilerinin yanında hububat üreticileri ve hayvancılık yapan çiftçiler de var. Bu üreticilere de Tarım ve Su Ürünleri Müdürlüğü 2021 yılında tohum desteklerine başladı.

Müdürlüğün silajlık mısır tohumu desteğiyle başlayan bu destekler, buğday tohumu, ayçiçeği tohumu, arpa tohumu, yulaf tohumu, nohut tohumu ve kuru fasulye tohumu destekleriyle her yıl genişleyerek bugüne kadar devam etti. Bunun yanı sıra Veteriner Hizmetleri Müdürlüğü kamuoyunda sokak hayvanları için göstermiş olduğu çabalarla bilinse de İstanbul kırsalında hayvancılıkla geçinen üreticilere de desteklerde bulunmaktadır. Müdürlük 2021 yılında başlamış olduğu Kuzu Besi Yemi Desteği, 2022 yılında başlamış olduğu Sığır Süt Yemi Desteği ve yine 2022 yılında başladığı Arı Yemi Desteği ile hayvancılık ve arıcılıkla geçimini sağlayan çiftçilerimize önemli bir girdi desteği sağlamaktadır. Kurum yıl boyunca bu desteklerin planlamasını, satın alınmasını ve mahalle mahalle yemlerin dağıtılmasını sağlamakta ve bu konuda büyük çaba sarfetmektedir.

Çiftçinin girdi maliyetleri içinde tohum ve fide dışında kalemler de bulunmaktadır. Yine çiftçilerden gelen öneriler doğrultusunda gübre, damla sulama hortumu, malç naylonu desteklerinde bulunduk, ayrıca Tarımsal Üretim Kooperatiflerine ve Ziraat Odalarına, tarım makinası desteğinde bulunduk. Ekim, biçme, tohum temizleme ve ürün paketleme gibi işlerde kullanılan bu makinalar çiftçimizin oldukça işine yaradı. Köy köy tankerlerimizle dolaşarak çiftçinin traktörüne vermiş olduğumuz mazot desteği ise çiftçinin en memnun olduğu desteklerden biri oldu.

Girdi desteklerinin ardından üreticilerimizin ürünlerini pazarlama sorununu da Kadıköy ve Beşiktaş'ta iki adet üretici pazarı kurarak destek olduk. Cumartesi ve Pazar günleri kurulan bu pazarlarda üreticilerimiz ürünleri doğrudan İstanbul halkına ulaştırıyor. Bu sayede hem üreticilerimizin pazarlama sorunu ortadan kalkıyor hem de İstanbul halkı taze sebze ve meyveye ulaşmış oluyor.

İstanbul'da tarım yapıldığı, bu şehirde de bir üretim olduğu kırsal kesimin dışında da duyulmaya ve görülmeye başladı. Artık daha çok insan İstanbul'da tarım yapıldığının farkında olduğundan müdürlüğümüze çok çeşitli talepler gelmeye başladı. Şehirde yaşayan insanlar da köylerde atıl arazilerden yer istemeye, oralarda üretim yapmak istemek gibi talepleri olmaya başladı. Atıl görünen araziler sonuçta ya hazine arazisi ya da özel mülkiyet olduğundan bu mümkün değildi ama İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ait şehir içinde bulunan araziler bu konuda değerlendirilebilirdi. Kartal ve Pendik ilçelerinde tespit edilen 2 adet elverişli arazinin bu konuda kullanılmasına karar verildi ve buralara Halk Bostanları kuruldu. Bu bostanlarda toplam 212 adet parsel, o bölgede yaşayan vatandaşlara tahsis edilerek kendi sebzelerini üretmeleri sağlandı. Yine halkımızdan gelen talepler doğrultusunda Sarıyer İlçesinde "Yerel Tohum Üretim ve Muhafaza Merkezi" kurduk. Bu merkezde halkımızın talep ettiği atalık tohumlar hem yıllar boyu saklanacak hem de çoğaltılarak talep eden herkese dağıtılacak. Tarım ve Su Ürünleri Eğitim Şefliğimiz üreticilere ve okullardaki öğrencilere tarımsal eğitimler de vermektedir.

Özellikle İstanbul'da üretimin başladığı Mayıs ve Haziran ayları kurumun faaliyetlerinin en yoğunlaştığı dönemlerdir. Sahada İstanbul çiftçi ve balıkçılarının kurumsal çabalara olumlu geri dönüşü sayısal olarak da tespit edilmektedir.[37] TÜİK verilerine göre İstanbul'da üretim yapılan tarım arazilerinin son yıllarda 51.000 dekar artış göstermesini 2019 yılında başlayan desteklerimizin bir sonucu olarak değerlendirmekteyiz.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Tarımsal Hizmetler Dairesi Başkanlığı

Taşımalı eğitime geçilmesiyle birlikte Anadolu'nun pek çok yerleşiminde olduğu gibi İstanbul'un kırsal yerleşimlerinde de köy okulu binaları işlevsiz kaldılar. Bu yerleşimlerde farklı motivasyonlarla **atıl köy okullarının yeniden işlevlendirildiği girişimler** mevcuttur. İstanbul kırsalında, Şile'nin Ovacık ve Yeniköy Mahalleleri'nde iki örnekten bahsetmek mümkündür. Her iki girişim de kamu, özel sektör ve üretici köylülerin ortaklaşa geliştirdiği mekanizmalarla işlemektedir. Ovacık Mahallesi'ndeki atıl durumdaki köy okulu, yerleşim sakinlerinin yerel mutfağını misafirlere sunduğu bir organizasyon alanı olarak yeniden işlevlendirilirken; Yeniköy'deki köy ilkokulu arazisi, Şile Arıcılık Merkezi'ne ev sahipliği yaparak ilçe sınırları içindeki arıcılıkla uğraşan üreticilerin ihtiyaçlarına yanıt vermektedir. Özellikle Yeniköy'deki bu merkez, yerel üretici kooperatifi gibi yapıların sabit giderlerinin karşılanması ile idari ve teknik personel desteğinin yerel yönetimlerce sağlanmasına olanak tanıyan mekânsal bir model sunması açısından dikkat çekici bir örnek oluşturmaktadır.

> **Âtıl durumdaki eski Ovacık ilkokulunu UNDP, Kültür Bakanlığı ve Anadolu Efes sayesinde kadınların çalışıp para kazanmalarını ve gençlere ışık olsun, burada kalsınlar diye bir proje ile fon oluşturduk. Yeryüzü Pazarı'ndan sonra Boğaziçi Üniversitesi öğrencileri ve Akademisyen Burçin Kalabay ile beraber 2018 yılında proje yazıldı. İznik'e de beraber gitmiştik. Alınan fon ile birlikte Ovacık Köyünde Bir Gün Projesi adı altında restorasyon yapılarak, tamamen Şile'nin ve bu köyün gelenek ve kültürünü yaşatmak için yemekler ve atölyeler yaparak Şile'yi tanıttık.**
>
> ***Kadın, 62, Ovacık Mahallesi/Şile***

[37] İstanbul Tarım ve Orman İl Müdürlüğü'nün yayınladığı 2024 İstanbul Tarımsal Yatırım Rehberine göre İstanbul'da Çiftçi Kayıt Sistemi'ne (ÇKS) kayıtlı toplam üretici sayısı 5.100'dür. İstanbul Tarımsal Hizmetler Daire Başkanlığı 2025 yılında ÇKS'ye bağlı toplam 3.222 üreticiye destek sağlamıştır. Bu rakama göre İBB bitkisel üretimde İstanbul'daki üreticilerin yaklaşık %60'ına desteğini sunmaktadır. Ayrıca 2021 yılından bu yana toplam 2.471 hayvancılık işletmesine farklı destekler verilmiştir.

> O zamanki Büyükşehir Belediye Başkanına [Kadir Topbaş] bunu Şile Belediye Başkanı tarafından ilettik ve o da olumlu karşılayınca, Yeniköy'de harabe şeklinde olan tek katlı ilkokulda projelendirilmesi köy konakları konseptinde arıcılık merkezi olarak, tamamen sıfırdan dizayn edilerek yapıya başlandı. (...) Büyükşehir Belediyesi tüm inşaat faaliyetlerini karşıladı ve mülkün yeri özel idareden Şile Belediyesi'ne tahsis edildi. Daha sonra, İBB, Şile Belediyesi ve Tarımsal Kalkınma Kooperatifi tarafından üçlü bir protokol ile devreye alındı. 2017 ile inşaat başladı ama başkanın görevden alınması ve diğer süreçlerle beraber inşaat durdu. Ekrem İmamoğlu göreve gelince ekibiyle birlikte koordine ederek, kaba inşaatlı yapı bugünkü gördüğünüz haline getirildi. İçinde butik de olsa çok değerli olan 1 arıcılık merkezi, tam otomatik dolum tesisi, arıcılara yönelik arı malzemesi atölyesi ve eğitim salonları ile kooperatif merkezinin oluşturduğu ofislerin olduğu bir yapıya kavuştu. Bu yapı, İBB ve Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ortak protokolü tarafından işletilir oldu. İstanbul Büyükşehir Belediyesi burada büyük destek veriyor. Örneğin, buranın elektrik, doğalgaz ve güvenlik personeli gibi giderlerini karşılıyor. Şile Belediyesi ise veteriner hekim ve personel arkadaşlarımızı buraya görevlendirdi, bizlere de doğru bir şekilde üretmek kaldı.
>
> ***Erkek, 62, İmrendere Mahallesi/Şile***

Kamusal kurumların, yerel ve geleneksel **tarımsal gıda ürünlerine coğrafi işaret (Cİ) alınması ve yerele uygun tohum ıslahı** gibi tarımsal gıda ürünlerinin niteliklerinin korunması ve geliştirilmesinde önemli bir rolü bulunmaktadır. Cİ tescili ile birlikte bir bölgedeki ürünün benzersizliğini garanti altına alarak yörenin çiftçileri için katma değer kazanan mahsullerinin pazar değeri artmakta; bölge bu ürün vesilesiyle gastroturizm gibi sektörler üzerinden çekim merkezi haline gelme imkânı yakalamaktadır. Aynı zamanda, ünvanın korunması için üretimin kültür ve doğal içeriğinin de korunması bir zorunluluk haline gelmektedir. İstanbul'un ise kurumsal kapasitesine kıyasla kırsal alanında var olan yerel üretimin coğrafyaya özgülüğünü tescilleme konusunda zayıf kaldığı ifade edilmektedir. Ancak son yıllarda çeşitli girişimler tescil konusunda önemli sonuçlar almaktadır.

İstanbul'un kırsal alanlarındaki yerel tarımsal ürünlerin coğrafi işaretleme süreçleri, kamusal kurumların ve yerel aktörlerin iş birliğiyle hız kazanırken; bu girişimler sadece ürünlerin ekonomik değerini artırmakla kalmayıp, aynı zamanda kültür ve doğal içeriğin korunması ve kırsal alanların gastroturizm yoluyla yeniden canlanmasına katkı sunmaktadır.

İstanbul İl Tarım ve Orman Müdürlüğü'nün girişimiyle Çatalca Ormanlı Pirinci, Silivri Belediyesi'nin girişimiyle Silivri Yoğurdu geçtiğimiz yıllarda Cİ edinmişlerdir. Sahada görüşülen üreticilerden edinilen bilgiye göre Şile Belediyesi'yle Sınırlı Sorumlu Şile Arıcılık ve Arı Ürünleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nin ortak çabaları sonucu Şile Kestane Balı da Cİ almıştır. Başvurusu yapılan ancak Türk Patent ve Marka Kurumu'ndan Cİ onayı bekleyen ürünler de bulunmaktadır. Şahısların başvuruları ve kurumların İstanbul kent merkezindeki yeme-içme sektörü ürünlerine (Simit, Sarıyer Böreği vb.) yönelik başvurularını ayrı değerlendirmek gerekmektedir. Metropolün çeperinde öne çıkan tarımsal gıda ürünleri içinden İstanbul Ticaret Borsası'nın Çengelköy Hıyarı ve Yedikule Marulu, İstanbul İl Tarım ve Orman Müdürlüğü'nün İstanbul Manda Yoğurdu ve Büyükçekmece Belediyesi'nin Celaliye Bamyası için girişimleri bulunmaktadır.[38]

[38] Türk Patent ve Marka Kurumu. Erişim tarihi: 4.07.2025. Erişim adresi: https://ci.turkpatent.gov.tr/veri-tabani/.

> Coğrafi işareti kuruma ait değil. Biz bunu kurum olarak Şile Belediyesiyle tescilledik ama coğrafi işaret o coğrafyaya ait. Şartlarını yerine getiren herkes bunu kullanabilir ama şartlarını denetleyen de bir kurum var.
>
> ***Erkek, 62, İmrendere Mahallesi/Şile***

Gıdada kendi kendine yeterlilikle ilgili en önemli ayaklardan biri tohumun fikri mülkiyet haklarının konusu haline gelmesidir. Çiftçilerin tohumunu saklama ve çoğaltma hakkının piyasa dinamikleri içinde zorlaştığı koşullarda kamusal fayda gözeten kurumlar eliyle tohum ıslahının sürdürülmesi önem teşkil etmektedir. Farklı araştırma enstitülerinin çabalarının Şile Tıbbi Aromatik Bitkiler Kooperatifi gibi bir başka kamusal fayda gözeten ticari kurumun üretim faaliyetine katkı sunması bu anlamda dikkate değerdir.

> Trakya Araştırma Enstitüsü, Ege Araştırma Enstitüsü ve Karadeniz Araştırma Enstitüsü tescilli çeşitli tohumlar var. Bunların hepsini tek bir bölgede denedik. Şilenin en önemli özelliği, hem Trakya ikliminden feyz almış olması hem de Karadeniz ikliminden feyz almış olması bize çok güzel doneler verdi. Öne çıkan tohumlarımız oldu. Bunlardan en önemlisi, Trakya Araştırma Enstitüsü'nün yapmış olduğu Karakız ve Beyaz Gelin isimli tesciller oldu. Bireysel ve kooperatif olarak üreticilerimizle bu tescilli çeşitleri, Şile'de gelecek nesillere taşıyacak şekilde büyütmeye karar verdik.
>
> ***Erkek, 45, Değirmençayırı, Yakaköy, Ağva Mahalleleri/Şile***

Hayvancılıkla ilgili havza bazlı kamu inisiyatiflerinden **Halk Elinde Anadolu Mandası Islah Projesi** İstanbul'u da kapsamaktadır. Bakanlığa bağlı Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü öncülüğünde resmi olarak 2010'dan beri süren bu projede 20 vilayetle birlikte İstanbul il sınırları içindeki mandacıların yerli manda ırkının, manda süt ve süt ürünlerinin üretimi ve endüstrisinin sürekliliği hedeflenmektedir. İstanbul Damızlık Manda Üreticileri Birliği'nin paylaştığı verilere göre ilin 11 ilçesinde sayıları değişmekle birlikte 10.000'in üzerinde manda birliğin ve kamunun ortak mekanizması kapsamında yetiştirilmektedir.[39] En çok manda nüfusuna sahip iki ilçe olan Çatalca (Nakkaş Mahallesi) ve Eyüpsultan'daki (Pirinççi Mahallesi) iki manda yetiştiricisinin aktardıklarına göre; hibe destekleri safkan hayvan sayısına göre belirlenmekte; düzenli olarak küpelenmiş hayvanlar kayıt altına alınmakta ve hayvanların elden çıkarılmasında, yeniden üretimi engellemeyecek şekilde belirlenmiş kotalar destek sürecinin bir koşulu olarak öne çıkmaktadır. Proje kapsamında yerli manda ürünlerinin tüketiciyle buluşmasını teşvik etmek amacıyla, ulusal televizyonlarda yürütülen tanıtım çalışmaları da sürece eşlik etmiştir. Tüm metropoliten gelişme dinamiklerine karşın, söz konusu mekanizma İstanbul çeperlerinde hayvancılığın sürekliliğini sağlayıcı bir etkiye sahiptir.

> 2010 yılında Tarım Bakanlığı bölgeyi ve tüm Türkiye'yi kalkındırmak başlattığı Manda Islahı projesini Birlik Teşkilatı olan 20 ilde başlattı. Güzel de paralar verdiler. Her bir ilin proje lideri var ve bağlı olduğu üniversite hocasıyla gönüllülük esasıyla veri kayıtları alındı. Örnek olarak, yüksek verimli olanların dişi yavrularını damızlık olarak, yüksek verimli erkek mandaları da aşı için transfer ettiler.
>
> ***Erkek, 58, Nakkaş Mahallesi/Çatalca***

[39] İstanbul Damızlık Manda Üreticileri Birliği. Erişim tarihi: 4.07.2025. Erişim adresi: http://www.istanbulmanda.org/uyelik/.

> Bu proje [Halk Elinde Anadolu Mandası Islah Projesi] safkan manda ırkını koruma projesi. Mandalarımızın hepsi safkan Anadolu mandasıdır melez hayvanlar değil. (...) Biz de son 5 yıldır programa dahil olduk. Hibe programları sayesinde destek veriyorlar. Örneğin, manda başı 6-8 bin TL arasında hibe veriliyor ama mandayı ve yavrusunu satmamak koşulu ile. 2 yaşından sonra %25 dişi mandayı kendine damızlık bırakma şartı ile geri kalanını satabiliyorsun. Ek olarak, Genç Çiftçi Projesi başlatıldı ve damızlık hayvan dağıtılacak. Islah edilmiş bir projede zaten manda ürettiğimiz için damızlık hayvanları benden alıyor çünkü ben vücut yapısı en sağlıklı olanları ve verimi yüksek hayvanları damızlık bırakıyorum. Aynı programa yeni insanları da dahil ettikleri zaman üretim verimi artıyor. İstanbul'da bundan 5 sene önce manda sayısı yaklaşık 7.000'e kadar düşmüştü. Manda Islah Projesi aktif hale geldikten sonra ilk 3'e çıktık.
>
> ***Erkek, 45, Pirinççi Mahallesi/Eyüpsultan***

> Ben Bakanlık, Tarım Köy İşleri tarafından yeni doğan hayvanlar için verilen hibe programlarından destek alıyorum. İl ve İlçe Tarım Müdürlüğü'nden gelip hayvan sayısını ve kulak küpelerini tespit ediyorlar. Yeni bir hayvan doğduğu zaman Tarım İlçe'ye bildiririm, onlar geldiği zaman küpelemesini yapar. Her hayvanın ne zaman doğduğu, kaç kilo doğduğu, annesinin kaç kilo süt verdiğini, kulak küpesini vs. yazdığımız tablomuz bile var.
>
> ***Erkek, 45, Pirinççi Mahallesi/Eyüpsultan***

Eğer metropoliten çeperlerde tarımsal üretimin devamı hedefleniyorsa, yerel yönetimlere sadece tarımın korunmasına değil, aynı zamanda üretimin sürdürülebilirliği, çiftçilerin dayanıklılığının artırılması ve kırsal-kentsel ilişkilerin yeniden inşası gibi alanlarda da önemli sorumluluklar düşmektedir. Bu görevleri etkin biçimde yürütebilmek için farklı aktörlerle işbirliği içinde çok aktörlü yönetişim yapılarının kurulması gereklidir. Yerel yönetimlerin bu çerçevedeki rolleri ve sorumlulukları aşağıdaki şekilde ele alınabilir:

Koruyucu Rolü: Tarım arazilerinin imara açılmasını engelleyen, uzun vadeli arazi kullanım planları geliştirilmeli ve tarımsal alanlar stratejik öncelik olarak korunmalıdır.

Destekleyici Rolü: Sulama altyapısı, üretici pazarları, eğitim programları ve teknik danışmanlık gibi hizmetler sağlanmalı; bu süreçlerde üniversiteler, araştırma kurumları ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği kurulmalıdır.

Örgütleyici Rolü: Üretici kooperatifleri ve topluluk destekli tarım girişimleri desteklenmeli; çiftçiler arası dayanışma ve çiftçi-tüketici ilişkilerini güçlendiren sosyal ağlar teşvik edilmelidir.

Kolaylaştırıcı Rolü: Yerel pazarların kurulması, kısa tedarik zincirlerinin geliştirilmesi ve üreticilerin doğrudan satış yapabilecekleri sistemlerin oluşturulması sağlanmalıdır. Ayrıca, kamu mutfakları, okullar, hastaneler gibi toplu tüketim yapan kurumlarda yerel gıdanın kullanımı organize edilmeli, böylece çiftçilere güvenilir pazar olanakları sunulmalıdır. Bu tür alım garantileri, üreticinin gelirini güvence altına alırken kamunun da gıda tedarikini sürdürülebilir ve dayanıklı hâle getirir.

Bütünleştirici Rolü: İklim dostu tarım politikalarının geliştirilmesinin yanı sıra, kent içindeki boş alanlarda kentsel tarım uygulamaları teşvik edilmelidir. Özellikle dezavantajlı grupların bu süreçlere katılımı sağlanarak hem gıda güvencesi hem de toplumsal dayanıklılık artırılabilir. Kentsel tarım, sosyal dışlanmaya karşı bir araç olarak da değerlidir.

Doç. Dr. Ebru Seçkin

KENT GÜNDEMİ ARAŞTIRMALARI / TEMMUZ 2025

İstanbul'da alım garantili tarımsal üretimi teşvik eden kamusal mekanizmalar, çiftçilerin piyasa koşullarına karşı kırılganlığını azaltarak üretimin sürekliliğini sağlamada kritik bir rol oynuyor.

Alım garantili tarımsal üretim ve kamusal tarım mahsulünün destek alımını devlet kurumlarının taşra teşkilatları sürdürmektedir. Bunların içinde İstanbul'daki çiftçileri ilgilendiren kurumların başında Toprak Mahsulleri Ofisi'nin (TMO) yerel terminalleri gelmektedir. Özellikle Silivri gibi İstanbul'un ve Trakya'nın önemli tahıl yetiştiricilerinin olduğu bir ilçede tüccar alıcılarla işbirliğine girmek istemeyen, piyasanın tahıl fiyatlarına üretim maliyetleri nedeniyle inemeyen çiftçiler için TMO siloları destek alım noktaları olarak önemini korumaktadır. İstanbul'daki yerel yönetimlerin çiftçiyle buna benzer geliştirdiği mekanizma, İBB iştiraki Ağaç A.Ş.'ye aittir. Şirkete ait Bahçe Market mağazalarında satılan, Park ve Bahçeler Dairesi Başkanlığı'nın peyzaj düzenlemelerinde kullanılan çiçekler için İstanbul kuzeyindeki çiftçilerle çalışmaktadır. Çatalca Belgrat Mahallesi'ndeki çiftçilerin üretimi istikrarlı şekilde sürdürmesinin en önemli faktörü Ağaç A.Ş.'nin alım garantili bu mekanizmasıdır. Tarımsal gıda ürünleri için de benzeri yapıların kurulması bu yapının faydalarını görenler tarafından talep edilmektedir.

> Örneğin biz 1,5 milyon çiçek üretip sevkini yapıyoruz sözleşmeli ve alım garantili. Mesela İBB veya bir firma bize alım garantili olarak ekin biz sizden alırız dese biz ekeriz, ürünümüzün de tarlada kalmayacağını biliriz.
>
> ***Kadın, 32, Belgrat Mahallesi/Çatalca***

İstanbuldaki küçük çiftçilerin ve gıda üretimiyle ilgili kent sakinlerinin **ortak sorunlarını ve ilgilerini birlikte konuşabilmeleri ve eyleme geçebilmelerini sağlamak** için kamu kurumlarının ve kamusal gayesi ön planda olan kooperatif gibi yapılar inisiyatif almaktadır. Hayvancılık özelindeki çalışmalar, İstanbul Damızlık Manda Üreticileri Birliği'nin metropol kırsalında manda ve manda süt ürünleri üreticilerinin ortak sorunlarını gidermek için uğraşları, 15 yıldır süren proje kapsamında ayrıca irdelenmiştir. Şile merkez ve Ağva'daki kadın kooperatiflerinin faaliyetleri Büyükçekmece'deki üreticiler tarafından bilinmekte ve takdir toplamaktadır. Bu tanınırlığı sağlayan etkenlerden biri de büyükşehir belediyesi ve ilçe belediyeleri gibi kurumların üreticileri bir araya getirdiği periyodik toplantılardır.

İBB'nin ve Büyükçekmece Belediyesi'nin çiftçiler için düzenlediği toplantılar üreticilerin çeşitli özel sektör temsilcileriyle tanışmasına vesile olmakta, piyasanın beklediği ambalajlama ve raporlama gibi pazarlama aşamalarıyla ilgili bilgi edinmelerine imkân sağlamaktadır. Benzer şekilde Şile Arıcılık Merkezi'ni işleten kalkınma kooperatifi uluslararası sektörel etkinliklere ev sahipliği yaparak yöresindeki arıcıları dünyaya tanıtma iradesini göstemiştir. Ayrıca Şile'de tıbbi aromatik bitkiler alanında uzmanlaşmış olan kooperatif, yerleşik ve konvansiyonel yöntemlerde ısrar eden çiftçileri üretimde verimliliği artıracak yeni yaklaşımlara yönlendirme konusunda gerekli istikrarı göstermiş; kişisel menfaatin ötesine geçen yapısı ise güven tesis eden bir rol oynamıştır.

> Ben 30 senedir zaten buradayım. İBB'nin yaptığı etkinliklere de katıldım. En son sağlık müdürlüğünün düzenlediği Beylikdüzü'ndeki sağlık etkinliğine katıldım ve oraya uygun ürünler yaptım. Kooperatifler Birliği çalışmalarına katıldım. Ben 30 yıldır İstanbul'da tarım yapıyorum. (...) Ağva Kadın Kooperatifi ve Şile Kadın Kooperatifi çok güzel çalışıyor mesela. İBB'nin Kooperatifler Birliği ile düzenlediği bir toplantıya katılmıştık ve oraya çok köklü firmalar geliyor. Firmalar ürünlerinizi inceliyor, eğer beğenirlerse seninle ilgileniyorlar ve ürünleri devamlı yapabilir misin diye sana İBB bir kapı açıyor. Ben İBB sayesinde bunları yaşadım çünkü benim ürün içeriğim yoktu. Ürün hakkında etiket, içindekiler bilgisi vb. gibi şeyleri hazırlayıp maliyet raporu hazırlamam gerekiyordu ama ben kendim maddi olarak imkânım olmadığı için yapamadım. Bunlar hep emek ve maddiyat isteyen şeyler.
>
> ***Kadın, 46, Celaliye Mahallesi/Büyükçekmece***

> Bildiğiniz gibi, Tarımsal Kalkınma Kooperatifi oluşturduk ve bunun içerisinde yönetim kurulu başkanlığı yaparak aynı zamanda arıcılık yaparak, kurumsal faaliyetleri de yerine getiriyoruz.(...) 2017 yılında Dünya Arıcılık Kongresi 120 yıl sonra Türkiye tarafından İstanbul'da yapıldı ve yaklaşık 100 ülkeden katılımcılar vardı. İstanbul'da yapılan kongrede teknik turların Şile'ye gelmesini sağladık kurumsal yapı ile. Ondan sonra da dedik ki "madem biz bu özgüvene sahibiz, Şile'ye ve İstanbul'a yakışır bir Arıcılık Merkezi olsun" dedik.
>
> ***Erkek, 62, İmrendere Mahallesi/Şile***

> Biz gelenekselliğe katılıyoruz ancak, örneğin keten yüzyıllardır Şile'de ekilmiş ama hep yaz mevsiminde ekilmiş. İklim değişikliğiyle karşı karşıyayız bildiğiniz üzere ve bunu üreticilerimizle paylaşıp, kış ekimi yapıldığı takdirde veriminin yaklaşık 3 kat fazla olacağını ve yaz ekiminin başarısız olacağını belirttiğimiz halde, üreticimizin veri ya da bilime bakış açısı çok farklı. (...) Üreticilerimiz tarafından veriye ve bilime geçişin çok zor olacağını bildiğimiz için, onların istediğini minimal alanlarda yaparsak çok daha az zararla bu işi atlatıp, veri ve bilimle tarımı birleştirdiğimizde onlara denetme şansımız olacaktı. (...) Keten üretimindeki kaybımız minimal bir alanda olunca bir hakkımız oluştu ve onlardan bizim bakış açımızla bir ekim denemesi isteme şansımız oldu. İkinci yılda aynı şartlarda bunu yaptık ve onların da ikna olduğu üzere yaklaşık 4 kat gibi bir verim aldık. (...) Yani en önemli sorun, gelenekten çıkıp bilimi, teknolojiyi ve tarımı ekleyebilmek, şu an için bölgede en önemli problem.
>
> ***Erkek, 45, Değirmençayırı Mahallesi/Şile***

Ek olarak, kurumsal yapılar dışında da çiftçiler arasında gündelik dayanışma pratiklerinin sürdüğü de bilinmektedir. ÇKS belgesi olmayan kadın üreticilerin birbirleri adına fide alması ve paylaşması, zirai hastalıklarla ilgili birbirini bilgilendirme, tahıl üreticilerinin birbiriyle biçerdöverlerini paylaşması bunlardan bazılarıdır.

> Kayıt belgesi gerekiyor. Ama sağolsunlar buradaki ÇKS'si olan arkadaşlar yardımcı oluyorlar. Birlikte gidiyoruz fide almaya ve bize de veriyorlar, mağdur etmiyorlar. (...) Büyükçekmece tarım müdürlüğüyle çalışıyorum genelde onların alanlarında bulunuyorum. Hepimiz aynı ürünü satıyoruz ama kimse birbirinin müşterisine ne de ürününe laf ediyor. Çok iyi bir ekibiz, seviyoruz birbirimizi. Yani aynı işi yapıyoruz ama birbirimizden gocunmuyor ve kıskanmıyoruz çünkü çok güzel geçiniyoruz. Benden büyük oldukları için onlardan da destek alıyorum mesela fide gibi.
>
> ***Kadın, 46, Celaliye Mahallesi/Büyükçekmece***

KENT GÜNDEMİ ARAŞTIRMALARI / TEMMUZ 2025

Kırsal kalkınma artık yalnızca üretim artışıyla tanımlanamaz. Bu bağlamda İstanbul kırsalı gıda üretiminin yanı sıra ekolojik denge, biyoçeşitlilik, peyzaj hizmetleri ve yerel ekonomilerin sürdürülebilirliğine katkı sunar; yerel bilgi sistemleri, geleneksel üretim teknikleri ve alternatif üretim biçimleri ile yeni kır kimlikleri üretir; küresel krizler karşısında toplumsal hafıza, dirençlilik ve gıda güvenliği açısından stratejik öneme sahiptir. Bu nedenle tarım destekleme politikaları yalnızca üretim hacmine değil; agroekolojik üretim, yerel tohumların korunması, üretici-tüketici zincirlerinin kısaltılması gibi niteliksel dönüşümlere odaklanmalıdır.

Aynı zamanda, kırsal kalkınma ancak kırsal aktörlerin karar alma süreçlerine katılımıyla mümkündür. İstanbul'un kırsalında: üretici birlikleri, kadın kooperatifleri, topluluk destekli tarım girişimleri gibi yerel örgütlenmeler desteklenmeli; planlama süreçleri, yalnızca teknik düzenleme değil, yerel aktörlerle birlikte öğrenme ve yönetişim süreci olarak tasarlanmalıdır; plancılar, bu çok aktörlü yapının kolaylaştırıcısı ve arayüz tasarımcısı olarak konumlanmalıdır.

Tüm bu önerilerin ışığında; Kırsal Koruma Alanları oluşturulmalı, sadece tarım değil kültürel peyzaj ve toplumsal üretim ilişkileri de koruma kapsamına alınmalı, kısa tedarik zincirleri, üretici pazarları ve topluluk destekli modellerle yerel gıda sistemleri güçlendirilmeli, kooperatif ve lojistik ağları, adil ve şeffaf işleyen aracı yapılarla yeniden yapılandırılmalı ve İstanbul'un kırsalı, yalnızca "kent dışında kalan" değil, kentin doğayla, gıdayla ve hafızayla kurduğu ilişkiyi taşıyan kurucu alanlar olarak yeniden tanımlanmalıdır.

İstanbul gibi metropoliten alanlarda kırsal kalkınma, mekânsal adaletin, kültürel sürekliliğin ve dirençli kent geleceğinin anahtarıdır. Bu alanlar, sadece geçmişin değil, aynı zamanda geleceğin de taşıyıcısıdır. Dolayısıyla, kırsalı anlamak, geleceği planlamanın ön koşuludur.

Prof. Dr. Aliye Ahu Gülümser

Kamu kurumlarının tarım ve gıda sektörleriyle ilgili eğitim faaliyetleri üreticileri bir araya getiren bir kamusal ortam yaratmaktadır. Ancak bunun kadar önemli olan bir diğer yön de çiftçiliğe başlamaya hevesli emekli veya genç girişimciler, kent sakinleri ve tarım sektörünün teknik hizmetler ayağında çalışacak gençlerin **eğitim ve araştırma faaliyeti için yerel kamu kurumlarının inisiyatif almasıdır**. Şile köylerinde aromatik bitkiler üreten kooperatifin keten lifini katma değerli bir şekilde piyasada değerlendirmek için TÜBİTAK'la çalışması iki kamusal fayda öncelikli yapının İstanbul metropoliten alanında tarımsal faaliyetin gelişimi için işbirliğine bir örnektir.

> Türkiye'de keten lifini işleyecek bir mekanizasyon ve teknoloji şu an için yok. Bunu kabullenmemiz gerekiyor ama devletimiz ısrarla iplik keten diye kafa yoruyor. Geleneksel yöntemlerle bunu yapabilecek bir işgücü de yok. Bunun yerine, Avrupa'da organik malç konusuna ciddi bir boşluk var ve biz bunu TÜBİTAK ile de çalışıyoruz. Lifleri önce organik malç olarak değerlendirdikten sonra tekstil sektörüne (...) Bahsettiklerim endüstriyel konular yoksa geleneksel yöntemlerle yapılabilir yani 5 tane gömleği Şile bezinden ipliğe çevirip yapabiliriz. Bunu endüstriye yaymamız için çok büyük bir emek, zaman ve AR-GE gerekiyor. Bizim stratejimiz ise Avrupa ve dünyada oluşan organik malç boşluğunu keten lifi ile organik malç olarak tamamlayabilmek. Kısa vadede bu başarılabilecek bir hayal. Eğer bunu başarabilirsek ketendeki ekonomik değer minimum 3 katına çıkar, bu da sürdürülebilir tarıma katkı olur.
>
> ***Erkek, 45, Değirmençayırı Mahallesi/Şile***

Ziraat alanının yükseköğretim düzeyinde İstanbul'daki temsili oldukça sınırlıdır. Üniversitelerin üreticiler ve tüketicilerin buluşma imkanlarını artırmaya yönelik adımları,[40] tarımın TÜBİTAK destekli araştırmalara konu olması gibi farklı pek çok etmen İstanbul'da tarımsal gelişim için oldukça kıymetlidir. Bununla birlikte, bazı istisnai kurumlar, kentin beşeri sermayesini tarım alanında yeni uzman kadrolar yetiştirme yönünde değerlendiren ve örnek teşkil eden yapılar olarak öne çıkmaktadır. [41]

Lisans öncesi eğitimde de İstanbul tarım alanında kuvvetli bir örgün kapasiteye sahip değildir. Biri belediye girişimiyle kurulan 1'i özel 4'ü devlet lisesi olmak üzere beş tarım alanını kapsayan lise kentte faaliyet yürütmektedir. Bunlar Üsküdar'daki Selimiye Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi (MTAL) hariç tutulursa Silivri (Özel Silivri TÜRAM Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi), Çatalca (Şehit Özcan Çiftçi Çok Programlı Anadolu Lisesi); Eyüpsultan (Kemerburgaz Halis Kutmangil MTAL), ve Şile (Şile Borsa İstanbul MTAL) gibi tarımsal faaliyetin sürdüğü bölgelerde örgün eğitim vermektedir. Silivri TÜRAM'da, Silivri Belediyesi destekli ücretsiz modelle; Şile ve Kemerburgaz okullarında İl Milli Eğitim Müdürlüğü-İl Tarım Müdürlüğü protokolleriyle atölye/girdi destekleri yürütülmektedir. Ayrıca yerel yönetimlerin ve kooperatiflerin ilgili kurumları (Şile Arıcılık Merkezi ve Silivri Belediyesine bağlı TÜRAM) bölgedeki tarımda ihtisaslaşan lise öğrencilerinin stajları için bir adres haline gelmesini istemektedir. Bu tür ilişkilerin, tarım sektöründe ücretli uzmanlar ya da yeni girişimciler olarak faaliyet gösterecek yeni kuşağın çalışma anlayışını kamu yararı odaklı bir doğrultuda biçimlendirmesi mümkündür.

Müfredat dışı eğitim programlarıyla tarım bilgisini aktaracak mekanizmalar geliştiren yerel yönetimler de bulunmaktadır. Örneğin Büyükçekmece Belediyesi'nin Tarım Akademisi'nde 30 farklı alanda 1000'den fazla kişiye verilen eğitim, ilçenin köylerinde yaşayanların mahsul yetiştirmeye başlamasını veya tarım bilgisini derinleştirmesini sağlamıştır. İBB Tarımsal Hizmetler Dairesi Başkanlığı bünyesindeki Tarım ve Su Ürünleri Eğitim Şefliği de ilkokul öğrencilerine tarımsal eğitimler vermektedir. Bunun dışında İBB Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Hayat Boyu Öğrenme Şube Müdürlüğü'ne bağlı faaliyetlerini yürüten Enstitü İstanbul İSMEK'te de kent sakinleri için iki farklı bölümde dağılmış tarımla ilgili 40 farklı eğitim programı sürmektedir.

İstanbul'da yerel yönetimlerin kırsal üreticilere yönelik geliştirdiği üretici pazarları ve sanal satış platformları, küçük çiftçilerin aracısız satış yapabilmesini hedefleyerek, tarımsal üretimin sürdürülebilirliğine ve kırsal ekonominin güçlendirilmesine kamusal bir zemin sunuyor.

Son yıllarda kentlerin çeperlerindeki küçük çiftçilerin mahsulünü satabileceği, kamusal fayda gözeten fiziksel ve sanal mekanizmalar geliştirilmesi İstanbul'daki yerel yönetimlerin de gündemine girmiştir. **Yerel üretici pazarları ve sanal marketlerle** yerel yönetimlerin idari sınırları içinde çiftçiliği sürdürenlerin mahsullerini pazarlayabilmesi hedeflenmektedir. Böylece, alıcı ve satıcı arasındaki aracının, kâr maksimizasyonu ve maliyet minimizasyonunu önceleyen bir

[40] Yıldız Teknik Üniversitesi Teknopark'ta faaliyet gösteren bir "akademisyen girişimi" olan ECOLIC FARM da alternatif, dayanıklı ve sürdürülebilir gıda sistemleri geliştirmek için veriye dayalı gıda üretim, dağıtım ve tüketim modelleri sunmayı amaçlamakta, Şile çiftçilerinin ürünleriyle Anadolu Yakası tüketicilerini buluşturmak için İBB iştiraki Beltur ile şirketin Caddebostan ve Dalyan satış noktalarını kullandığı bir işbirliği geliştirmiştir.

[41] İstanbul Planlama Ajansı'nın da geçmişte toplantısına ev sahipliği yaptığı, 2014'ten beri 600'den fazla kişinin sertifika aldığı Özyeğin Üniversitesi Yerel ve Kırsal Kalkınma Uzmanlık Eğitimi Sertifika Programı bunun önde gelen örneklerindendir. Program, yılda bir kere 5 günlük yoğun bir takvimle politika yapıcıları, kırsal kalkınma profesyonellerini ve akademisyenleri sahaya yakınlaştırmayı; sahadaki bilgiyi akademi ve siyasetle, akademik birikimi de sahayla kaynaştırmayı hedeflemektedir. İstanbul kırsalındaki kooperatifler, yerel yönetimler ve işletmelere ziyaretler her sene düzenlenen programın değişmeyen 1 günlük ayağını oluşturmaktadır.

tüccardan ziyade; gerektiğinde bazı maliyetleri üstlenebilen kamusal bir aktör olduğu bir yapı inşa edilmektedir. Bu yaklaşıma, İBB ve ilçe belediyesinin desteğiyle Şile Tarımsal Kalkınma Kooperatifi tarafından Yeniköy'de kurulan ve arıcılık ürünlerinin pazarlanmasında kullanılan sanal market aracılığıyla faaliyet gösteren Şile Arıcılık Merkezi örnek verilebilir.

Büyükçekmece Belediyesi ilçe merkezinde açtığı üreticiler için satış yerleriyle ilçenin küçük çiftçileri için bir mekân yaratmıştır. Bunlardan biri ilçe sakini kadınların ürettiği tarhana, erişte, salça, turşu mahsullerine yer veren Tarım Market, bir diğeri ise yaz ve kış mevsimlerine girerken üreticilerin ürünlerini tüketicilere aracısız satış imkânı bulduğu Mevsime Merhaba Pazarları'dır. Üretici pazarı kuran ilçe belediyelerinden biri de Beykoz Belediyesi'dir. Benzer şekilde İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Avrupa Yakası, Beşiktaş/Ulus ve Anadolu Yakası Kadıköy/Hasanpaşa'da açtığı iki üretici pazarı il sınırlarında üretim yapan küçük üreticilere hafta sonları ürünlerini satabilecekleri tezgahlar sunmaktadır. İstanbul il sınırları içindeki ilk üretici pazarlarından biri Şile Yeryüzü Pazarı'dır. İlçe belediyesinin Yavaş Gıda Hareketi (*Slow Food International*) kıstaslarını kullanarak ilçe merkezinde geliştirdiği pazar yeri belirli bir menzil içinde belirli üretim koşullarında mahsul alan küçük çiftçilere yer vermektedir.

> **Yeryüzü pazarı ilk olarak 2014 yılında Şile Belediyesine ve Slow Food International'e bağlı olarak üretici pazarı şeklinde kuruldu. Dünyanın her yerinde bu pazarlardan mevcut ve belli kuralları var. Biz de dedik ki madem Şile'de bu kadar üretim yapan insan ve toprak var ama üretici pazarı yok, üreticiler ürünlerini satarak para kazansın ve tohumlarını korusun diye teşvik etmek amacıyla pazar denemesine 2013'te başladık. 2014'te Slow Food International'den markayı kullanmak için register aldık ve o günden bugüne kadar devam ediyor. (...) Normal semt pazarında domates 5 TL'ye satılıyorken, Yeryüzü pazarında 50, 100 TL'ye satabiliyor. Yani markayı satıyorlar.**
>
> ***Kadın, 62, Ovacık Mahallesi/Şile***

Aksayan Mekanizmalar

İstanbul kırsalında çiftçiliği sürdürmek hatta üretim koşullarını geliştirmek isteyen görüşmecilerin yakındığı konulardan biri **genel kredi ve hibelere erişim şartlarındaki kısıtlardır**. Tarım ve Orman Bakanlığının il ve ilçe tarım müdürlükleri kanalıyla veya Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın KOSGEB kanalıyla çağrıya çıktığı, çiftçileri bilgilendirdiği, ilgili çiftçilerin detaylarını incelediği hibelerin şartnamelerinin destek kapsamı dışarıda bıraktığı bir küçük çiftçi tabakası yarattığı anlaşılmaktadır. Örneğin asgari/azami arazi büyüklüğünü sağlamak, sonradan geri almak üzere yatırılacak birikime sahip olmak veya kurumun havzaya uygun bulduğu ürünü desteklemek gibi şartların dışında kalan küçük çiftçiler belirli kamusal destek programlarının dışında kalmaktadır. Benzer şekilde ziraat kredisi almak için de ön ödeme gücüne sahip olan, kendine ait tarlada üretimi sürdüren ve arazisini ipotek ettirebilecek güvencesi olan çiftçiler kredi desteğine erişebilmekte; kiracı, ön ödeme yapacak güvencesi olmayanlar sistemin dışında kalmaktadır.

> **Bir de hani teşvik anlamında kredi gibi şeyler vardır da onu da şartları çok. Geçenlerde köye geldiler, anlattılar. (...) İlçe Tarım. Şu kadar metrekare olması lazım, içerisinde o olması lazım vs damlama ve sulama desteği veriliyormuş galiba. Ödemeyi önce siz yapıyorsunuz kısacası çok farklı bir karmaşık sistemi vardı, onu da sağlayabilen köyden maalesef 1 kişi çıkmadı.**
>
> ***Erkek, 30, Gümüşdere Mahallesi/Sarıyer***

> KOSGEB İstanbul'da mantarı desteklemiyor. Başka şehirlerde oluyor ama önce tesisi kurup sonra hibe veya kredi alabiliyorsun.
>
> ***Erkek, 43, Göçbeyli Mahallesi/Pendik***

> Yani gittim devlet bankalarından özel bankalara da gittim. Bana 5 kuruş kredi vermedi. Tamamıyla kendi isteğimle yaptım yani sıfır kredi ile yaptım bütün bunları.
>
> ***Kadın, 63, Dağyenice Mahallesi/Çatalca***

> Seraya da hiç kimse destek vermiyor bankalar dahil. Sadece Ziraat Bankası'ndan 1, 1,5 milyon TL'lik kredi alabilmiştim ama bu da seranın polikarbon maliyetine bile yetmiyor. (...) Mesela bizim şu an projemiz büyük ama gücümüz yetmiyor. Ziraat Bankası bir kredi vermemek için elinden gelen zorluğu yapıyor, ipotek isteniyor. Mesela 3 bin metrekare İl Tarım'ın hibeli projesi var ama önce bunu yaptırıp ödeyecekmişim sonra da devletten geri alacakmışım. Ben de o para olduktan sonra ben neden devlete yük olayım ki? Benim param yok ki o krediye başvuruyorum. Hibe vermesinler bana, kredi versinler yeter. Mesela bana 1000 metrekarelik sera projesini onaylayıp ödesin, ertesi sene geri iade ederim. Devlete de bir yönden kızamıyorum çünkü çok fırsatçı var parayı alıp kaçan. İstanbul'da insanlara destek verip önünü açsalar bu işi yapacak olan çok insan var ama bu işi gerçekten yapabilecek insanlara yardım etmiyorlar.
>
> ***Erkek, 46, Paşamandıra Mahallesi/Beykoz***

Yukarıda belirtilen koşulların yanında ÇKS'de kayıtlı üretici olmak da pek çok destek için ön şart olarak belirtilmektedir. Ancak tapulu tarlaya sahip olmak ve ÇKS üyeliği gibi kriterler Anadolu'da olduğu gibi İstanbul kırsalında da çiftçi kadınların tarımsal üretimdeki emeklerinin hakettiği karşılığı almasında engeller çıkarmaktadır.

> Biz mazot ve gübre desteğinden de faydalanmak istedik fakat ÇKS kimin üzerineyse arabanın ona ait olması gerektiği için alamadık. (...) Öyle olduğunu bilmiyorduk başta ama aynı şey sonuçta niye öyle olsun ki? Sonuçta o benim eşim araç başkasının üstüne kayıtlı değil.
>
> ***Kadın, 39, Hasanlı Mahallesi/Şile***

Tarımsal üretimin öznelerini kademe kademe kayıt altına almak amacıyla devreye sokulan bu tür ön koşulların; kurumsallaşmayı güçlendirme, üretim planlaması için düzenli veri akışı sağlama ve vergi kayıplarını önleme gibi rasyonel gerekçelere dayandığı söylenebilir. Ancak arazi büyüklüğü, mülk sahipliği ve peşinat bedelleri gibi kriterler birlikte değerlendirildiğinde, mevcut destek mekanizmasının toprak sahipliği spektrumunun alt ve güvencesiz kesimlerini dışarda bıraktığına işaret eden güçlü emareler bulunmaktadır.

Kamu kurumlarının tarımsal girdi desteği, hibe ve kredilerde eksik bulunan yanlardan biri de **destek ve teşvik mekanizmalarının takibi ve yönlendirmesindeki sistemsizliktir.** Destek-teşvik mekanizmaları bölgeye, döneme, çiftçinin ve tarlasının niteliğine göre yeterince çeşitlenmemektedir. Uygun büyüklükteki tarlalar için münavebeye (ekim nöbeti)[42] uygun ürün yelpazelerinin düşünülmemesi ve destek-teşvik çağrılarının çiftçilerin üretim planlamasıyla uyumsuz bir ritimde sürdürülmesi şikayet konularındandır. Görece daha yerleşik bir mekanizma olan destek alımlarında da üreticiyle kamu kurumları arasında ritimsizlik kaynaklı sorunlar baş göstermektedir. Örneğin Silivri gibi İstanbul'un tahıl üretiminde öne çıkan bir bölgesindeki çiftçiler TMO'nun buğday destek alım takviminin kendileri için yarattığı açmazlardan bahsetmektedir. Buna göre üretimini borçla sürdüren bir çiftçi Ofis terminaline nakliye için ayrıca masrafa girip bir buçuk ay sonrasına kadar sarkacak makul bir kamu ödemesi almaktansa tüccar vasıtasıyla bir hafta içinde daha düşük fiyata mahsulünü elinden çıkarmayı tercih edebilmektedir. Sistemsizliğin bir diğer ayağı da tüm bu mekanizmaların etki değerlendirmesinin yapılmadan sürdürülmesidir. Tüm bunlar neticede kamu kaynaklarının israfı olarak yorumlanmaktadır.

> Bakanlıktan destek alıyorduk ama yaşı genç olanlara (genç girişimcilere) daha çok destek veriliyor. Tarım konusunda devlet yeterli desteği veriyor fakat takip etmiyor veya hangi ürünlerin ekilip ekilmeyeceğini yönlendirmiyor. Yani bir sene karpuz para ediyorsa herkes gidip karpuz ekmesin ve tek bir ürün yerine daha çeşitli ürünleri aynı arazide üretebilsin (özellikle büyük alanlarda). Yatay tarım gibi topraksız tarımlar da yapılabilir.
>
> ***Erkek, 40, Ovayenice Mahallesi/Çatalca***

> Bir önceki sene İlçe Tarımdan plansız bir şekilde fide desteği aldım ama bu sene zaten onu da yapmadılar. Her sene bir bahaneleri oluyor. Bizden talep topluyorlar fakat günün sonunda fide olmuyor. Bunu da ekime 1 hafta kala söylüyorlar. Ya da elimiz de fide var gelin alın diyorlar. (...) Deseler ki kardeşim ben sana fide vermeyeceğim ona göre planlama yapıyorum ama son dakika gelip fide var gelin alın derseniz gidip almayız niye alalım ki? Herkesin hakkı olan parayla yapılan bir milli servet olduğu için alsam da kullanabileceğim bir alan olmadığı için çöpe gidecek. Sadece destek yapmış gibi görünmeye çalışıyorlar zaten o yüzden dolayı bu haldeyiz.
>
> ***Erkek, 39, Öğümce Mahallesi/Beykoz***

> Devlete sattığında parayı alman 40-45 gün sürüyor. Paraya ihtiyacın varsa tüccara peşin olarak 7-10 gün içinde tahsilatı yaparak satıyorsun. (...) Ofis [TMO] terminalin hemen üstünde şehir içinde e onun için de kamyon tutuyorsun bu da ekstra maliyet demek. Ben bu şekilde ürün verdiğimde 15-20 bin TL'ye 1 kamyonunu götürüyorlardı, bugün ne kadar bilmiyorum.
>
> ***Erkek, 46, Akören Mahallesi/Silivri***

Kamusal tarım desteklerinin sürekliliği, yalnızca kurumsal kapasiteye değil; aynı zamanda siyasal istikrar, yönetsel devamlılık ve yerel örgütlenmenin kurumsallaşma düzeyine de bağlıdır.

Kamusal destek mekanizmalarında takip ve yönlendirmenin sistemsizliğinin yanında işaret edilen sorunlardan biri de bu mekanizmaları kesintiye uğratan siyasal gelişmelerdir. İl ve ilçe tarım müdürlüklerinin, ilçe ve büyükşehir belediyelerinin İstanbullu çiftçilere sunduğu destekler genel ve yerel seçim dönemlerinin yaklaşması, yönetimin değişmesi, yönetici kadroların çalışamaz hale geldiği soruşturma vb. gelişmeler sebebiyle süreklilik kazanamamaktadır. Bu etmen bazı desteklerin tek sezonluk kalmasına neden olurken; bazı mekanizmaların kurumsallaşmasına da engel olmaktadır. Şile Yeryüzü Pazarı'nın seyri bu anlamda örnek teşkil edebilir. Yeryüzü Pazarları'nın ilkelerini yerelde perçinleyecek bir yapının yokluğunun pazarı başlangıç hedef-

[42] Münavebe, farklı bitkilerin aynı alanda, birbirini takip edecek bir takvimde yetiştirilmesi anlamına gelmekte, ekim nöbeti olarak tanımlanmaktadır. Tarla tarımında ürünlerin nöbetleşe yetiştirilmesindeki temel amaç, toprağın üretkenliğini artırmaktır.

KENT GÜNDEMİ ARAŞTIRMALARI / TEMMUZ 2025

lerinden uzaklaştırdığı savunulmaktadır. Bu görüşe göre Yeryüzü Pazarı'nın ilkeler etrafından işleyen bir yer olmaktan uzaklaşmasının temel nedenleri arasında; Slow Food Türkiye'nin tüzel bir yapıda olmaması, bağlayıcı bir protokolün, Slow Food International çatı örgütünün denetim ve yaptırımının eksikliği ve ilçe belediyesinin yönetim kadrosundaki değişiklikler bulunmaktadır.

> Bu ilk 2-3 sene kurallara uyarak çok güzel gitti ama son zamanlarda çok kötü gidiyor. Zaten Slow Food International dünyanın her yerindeki pazar kurallarını değiştirmek zorunda kaldı. (...) Tüzel kişilik olmadığı ve Slow Food o zamanlar daha gönüllü işi olduğu için onlar da bu işin böyle gitmeyeceğini kavradılar. Şu an Türkiye'de yeni sistemle kurulan çok güzel örnek alınacak Yeryüzü Pazarları var. (...) İlk zamanlar biz de öyleydik ama gitgide politik nedenlerden dolayı ülkede siyasetin değişmesi nedeniyle gelen her yeni yönetime Slow Food'u anlatana kadar yönetim değişiyor.
>
> ***Kadın, 62, Ovacık Mahallesi/Şile***

İlgili kamu kurumlarının toprak ve ürün analizi için kapasitesinin yetersiz olması özellikle girişimci çiftçi profilindeki üreticilerin şikayet ettiği konular arasındadır. Bu görüşe göre metropoliten alanda il ve ilçe tarım müdürlükleri kent merkezindeki restoranlar ve marketlerin sattığı gıdaların denetimine odaklanmış durumdadır. Aynı zamanda, ilçelerdeki mühendis kadrosunun topraktaki ve mahsuldeki pestisit takibine seferber edilmemesi sıklıkla vurgulanan eleştiriler arasında yer almaktadır. Organik sertifikalı üretimde dahi denetim rutinlerinin suistimale açık şartlar barındırdığı belirtilmektedir. Kamu kurumlarının üretim ve pazarlama süreçlerini halk sağlığını önceleyen bir yaklaşımla denetlememesi ve gerekli yaptırımları uygulamaması durumunda, mevcut maddi koşullar altında çiftçilerin üretici-tüketici arasındaki karşılıklı güveni gözetmeyen yöntemlere yönelmesinin kaçınılmaz olacağı savunulmaktadır.

> Yok ki kriter. Ben şu küçücük Yeryüzü Pazarı için üzülüyorum ama Türkiye'yi katsanız ağlamam lazım. Organik pazarların kuruluşundan beri hepsini çok iyi biliyorum ve öğrenmek için kendime sertifika almaya çalıştım. O kurallar ile bizim insanlar neler neler yapar. 6 Ayda 1 birisini ziyaret edeceksin ve ona organik sertifika vereceksin. Sonra bizim üreticimiz 60 TL'ye salatalık satarken, Macrocenter'da organik ürünler 400 TL. Türkiye'de o kadar kolay ki oradan sertifika almak. Şimdi bu normal bir durum mu? (...) Ben görüyorum böyle geliyor bakıyor, raporunu tutuyor ama 1 tane bile analiz yapmıyor. Sen benim neyime güveniyorsun yani? (...) Yapmıyor. Yapan çıkmıştır da 6 ayda 1 olacak bir şey değil ki neye güveniyorsun? 6 Ayda 1 geldikleri için atarsın ilacı onlar gelene kadar ilaç kalmaz ve her şey tertemiz görünür. Mesela Yeryüzü Pazarı'nın kuralları ondan daha iyi.
>
> ***Kadın, 62, Ovacık Mahallesi/Şile***

Tarımsal üretimin, çiftçi refahının ve gıdaya erişimin sürekliliğinin sağlanmasının kamusal bir görev olduğu kabul görmektedir. Ancak kamusal destek mekanizmalarının niteliğiyle İstanbul'daki küçük üreticilerin meseleleri birlikte ele alındığında, pek çok **küçük üreticinin bu desteklere endeksli faaliyetini sürdürebildiği, mekanizmanın kendi kendine yeterliliği sağlayamadığı** anlaşılmaktadır. İstanbul kırsalında, piyasa mekanizmasının gerektirdiği ölçek ekonomisi karşısında özsermaye yetersizliği yaşayan ve ekonomik açıdan kırılgan çiftçi profilleri de bulunmaktadır. Görüşmeciler arasında, özellikle yazlık ve kışlık fide gibi tarımsal girdi hibeleri kesildiğinde üretim faaliyetlerini sürdüremeyeceklerini ifade edenler de yer almaktadır. Dolayısıyla sorun, yalnızca desteklerin sürdürülebilirliğine değil; aynı zamanda bu desteklerin, çiftçileri piyasa karşısında kırılganlaştıran ve bağımlı hâle getiren yapısına da işaret etmektedir.

> Destek güzel ama zamanında daha kolay yapıldığı için ağrımıza gidiyor. Nereye kadar destek alacağız ki? Sistem değiştiği için üst mercilerden diyaloğa girebileceğimiz birileri kalmadı ve artık çekinerek, korkarak konuşuyoruz.
>
> ***Erkek, 46, Akören Mahallesi/Silivri***

Üreticiler arası güven eksikliği, dayanışmaya dayalı ortaklaşa çözümleri engellerken yereli özdenetim mekanizmalarından mahrum bırakmakta, kısaca çiftçi örgütlüğünü temel alan bir kamusal alanın gelişimine ket vurmaktadır.

İstanbul kırsalında çiftçiler arasında resmi kamu kurumlarını yönlendirecek, onlara baskı kuracak kooperatif, dernek, birlik vb. örgütlülüğü temel alan bir **kamusallığın inşasında üreticiler arası güven ve dayanışma ilişkisinin** kritik bir etken olduğu belirtilmelidir. Gerek üreticilerin gerekse tüketicilerin, özellikle yerel üretici pazarlarında olmak üzere tüm pazarlama kanallarında belediyeleri ve bakanlık teşkilatlarını tek kamusal denetim merci olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bu durum ise, çiftçiler arasında yerelde (köy, havza ya da bölge ölçeğinde) karşılıklı gözetim ve denetimi mümkün kılacak dayanışma mekanizmalarının yeterince gelişmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak çiftçiler, birbirlerini rakip olarak görmekte ve suistimale açık durumlara karşı ortak çözüm üretmektense, birbirlerinden şikayetçi olmayı tercih etmektedir.

> Gezin pazarları hep Çatalca'dan organik domates diye satış yapılıyor ama Çatalca'da şu an domates, biber yok ki. Önce çıksa bizim buralarda çıkar çünkü buraların iklimi Çatalca'ya göre 6-7 derece daha sıcak. Kabağı daha bugün topluyoruz yarın inşallah Allah izin verirse Çarşamba pazarına götürecek eşim.
>
> ***Kadın, Yaş bilgisi yok, Hürriyet Mahallesi/Büyükçekmece***

> Üreticiye bıraktığımız zaman işlerin nasıl gittiğini bilemiyorsunuz. Mesela arkanızı dönüyorsunuz ilaç yazıp atıyorlar sonra da pazara hangi gün getiriyorlar belli değil. Normalde hiç ilaç atmayın demeniz lazım ama olmuyor. Muhakkak bir şeyler yapılıyor. Artık Yeryüzü Pazarlarında kesinlikle ilaç kontrollerinin düzenli bir şekilde yapılması, raporların okunması gerekiyor, vb. gibi kurallar koydular. Onlar da [Slow Food International] artık dünyanın her yerinde fark ettiler bu işlerin size güveniyoruz demekle olmadığını. İnsan faktörü ve para kazanma ile ticaret işin içine girdiğinde herkes yolunu daha çok para kazanmak için bir şekilde değiştirebiliyor. Bir yere kadar bir şeyler yapmaya çalıştık ama artık başa çıkılmaz bir halde. 2025'teki hayalim Yeryüzü pazarının sıfırlanması ve tekrardan yeni üretici, yönetici ve kurallarla kurulması.
>
> ***Kadın, 62, Ovacık Mahallesi/Şile***

Karşılıklı güven ilişkisinin zedelendiği koşullardan birini de profesyonel ücretli çalışma yaşamından, tarım sektörüne girişimci olarak geçiş yapan yeni çiftçilerle, taşındıkları köylerde yerleşik/konvansiyonel tarımsal üretimi sürdüren çiftçiler arasındaki farklılıklar oluşturmaktadır. Girişimci beyaz yakalar çiftçilikte ekolojik hassasiyetleri öncelemekte, agroekolojik yöntemleri veya güncel zirai teknikleri uygulamaya istekli bir tutum sergilemektedir. Komşu oldukları yerleşik çiftçilerin bu türden öncelik ve hassasiyetlere gösterdikleri direnç, tereddüt veya gönülsüzlük iki kesim arasındaki ilişkiyi giderek daha mesafeli hale getirmektedir. Geçim şartları dolayısıyla yerleşik/konvansiyonel üretimin gerekleriyle, halk sağlığı ve doğal denge arasında köylülerin ilkinden yana davranması, girişimci çiftçiler gözünde bir güvensizlik nedenidir. Endüstriyel girdilerden vazgeçmenin getireceği verim kaybının veya öngörülmez sonuçları olan

yeni tekniklere yatırım yapmanın geçimlik üretim yapabilen küçük çiftçi gözündeki riskle, girişimci çiftçilerin göze aldığı risk arasındaki asimetri aşikardır. Dolayısıyla, bu bağlamda iki çiftçi kesimi arasındaki farklılık ve mesafelenme durumu da anlaşılabilir bir nitelik taşımaktadır.

> Diğer çiftçilerin üretim yaptığı bizim de işleyip, kalite kontrol yapıp son tüketiciye ulaştırmayı denedik fakat iş diğer üreticilerin ürünlerde hastalık olunca yeterince ilaç atmadığımız için bizi suçlamasıyla sonuçlandı. O yüzden kendimi bu işlerden geri çektim. (...) Mesela ürettiğimiz kale bitkisi bize yetmiyor biz de kalanını çevredeki üreticilerden satın alma garantisi vererek karşılıyorduk. Çiftçilerde ektiğim ürünü satabilecek miyim derdi yaşadığı için iyi bir anlaşma olmuştu. Fakat ürettikleri ürünler istediğimiz standartta üretilmediği için (ilaçlı ürünü ilaçsız diye vermeye çalışmak gibi) bu işin bize zarar verdiğini gördük ve kendimizi geri çektik.
>
> ***Erkek, 36, Cumhuriyet Mahallesi/Beykoz***

> Süs bitkisinde mevsimlik çiçek üretenlerle çalışıyorum genelde. Mesela bende bir fide olmuyor, onlarda başka bir şey olmuyor ama yardımlaşıyoruz. (...) %80-90 alaylı oluyor. Bizde mektepli dediğiniz kavram çok az ama ben bu işi erbabıyla yapmanın taraftarıyım. Çünkü örneğin Ziraat Mühendisinden mavi ortanca aldığın zaman diyelim rengi biraz açık oluyor arıyorsun, ne atalım buna diyorsun. fosfor atabilirsin vs. diyor sana. Diğer köylülerden aldığın zaman az su ver veya gölgeye çek diyorlar o da çok yaratıcı ve kalıcı bir çözüm olmuyor. Elbette onlarda yılların tecrübesi olduğu için saygım var ama aynı dili konuşabildiğin, işini daha özenli ve titiz yapan insanlarla çalışmak daha iyi oluyor. Mesela İzmir'de Orman Mühendisi bir arkadaşım var şu an doku kültüründen sıvıların içerisinde ağaç üretmeye başladılar.
>
> ***Kadın, 29, Mahmutşevketpaşa Mahallesi/Beykoz***

SONUÇ

İçinde bulunduğumuz çoklu krizler çağında metropoller, dünya tarihinde bağlam ve ölçek anlamında daha önce benzeri görülmemiş bir şekilde odak noktası haline gelmiştir. Akademik literatürde çoklu krizler kavramı birbirinden bağımsız ve "mükemmel fırtına" tanımındakine uygun şekilde tesadüfen eş anlı gerçekleşen bir dizi kriz olarak görülmemektedir. Bu kavram daha çok, iklim değişikliği, pandemi, jeopolitik gerilimler ve ekonomik istikrarsızlık gibi farklı sistemlerdeki krizlerin nedensel olarak birbirine dolaşarak (causally entangled) toplam etkilerinin, parçaların toplamından çok daha büyük ve yıkıcı olduğu bir durumu ifade etmek için kullanılır.[43]

Yüksek nüfus yoğunluğu, karmaşık ve birbirine bağımlı kritik altyapı sistemleri (enerji, su, iletişim) ve küresel ekonomiye entegre olmuş kırılgan tedarik zincirleri, şehirleri sistemik risklere karşı son derece hassas hale getirmektedir. Bununla birlikte, metropolleri kırılgan kılan aynı özellikler, onları dayanıklılığın da beşiği haline getirmektedir. Yoğunluk ve çeşitlilik, aynı zamanda yenilikçiliğin, ekonomik dinamizmin, yaratıcılığın ve sosyal sermayenin de motorudur. Metropoller, nitelikli insan sermayesinin, girişimcilik ekosistemlerinin, üniversiteler gibi araştırma kurumlarının ve finansal kaynakların en yoğun şekilde bir araya geldiği merkezlerdir.

Bu ikilemin en çarpıcı şekilde ortaya çıktığı alanlardan biri, yukarıda ifade edildiği şekliyle hukuki ve istatistiksel görünmezlikle perçinlenen ve mega projelerle diğer gayrimenkul projeleri ve maden alanları gibi mekânsal baskılarla görünür olan kırsal kırılganlıktır. Geleneksel kent-kır ayrımının anlamsızlaştığı günümüzde, gıda üretimi veya su kaynakları gibi "kırsal" kökenli krizler, küresel veya ulusal tedarik zincirleri aracılığıyla doğrudan metropollerde gıda güvensizliği veya su kıtlığı olarak yaşanmaktadır. İstanbul örneğinde, gıda tedariği ulusal çaplı bir zincirleme reaksiyona bağlıdır. Özetlemek gerekirse, neredeyse tüm gıdasını Antalya, Adana, Mersin, Konya, Manisa gibi tarım sektöründe kuvvetli illerden sağlayan İstanbul, bu bölgelerde ortaya çıkan özellikle iklim kaynaklı herhangi bir dönemsel veya yapısal krizle (kuraklık ve eşanlı yaşanan seller, hortum ve fırtına gibi aşırı hava olayları) gıda açısından bir anda kırılgan hale gelmektedir. Bu etkinin büyük olmasının sebebi elbette İstanbul'un nüfus yoğunluğudur. Su açısından verilecek en çarpıcı örnekse, bütün dünyada yaklaşmakta ve yer yer yaşanmakta olan su krizi için alınacak tedbir ve yöntemlerin konuştuğu bir dönemde, merkezi hükümetin İstanbul'daki içme suyunun %10'unu sağlayan Sazlıbosna barajı üzerine kurmak istediği Kanal İstanbul ve Yenişehir Projesini hızla hayata geçirme konusundaki ısrarıdır.

Bu açıdan paradoks, kırsal kırılganlıkların çoğunlukla metropollerde ortaya çıkması ve olası çözümlerinin de metropol mekânına içkin olmasıdır. İstanbul'u ekolojik kaynaklı krizlere karşı dayanıklı kılacak en büyük fizik-mekânsal potansiyeli tüm doğal kaynaklarının bulunduğu, tarımsal üretimle iç içe geçen kuzey ve güney batısında yer alan kırsal dokuda yer almaktadır. İstanbul kırsal alanlarının "korunması", edilgen ve "muhafazakar" denebilecek bir koruma pratiğinin ötesine geçmelidir. Bunun yerine, korunamamış ve artık sürdürülemez halde olan bazı mekanizmaların onarılması, yeniden geliştirilmesi ve günümüz koşullarında dijital teknolojiler ve yenilikçi yöntemlerle pro-aktif bir "geliştirerek koruma ve onarma" pratiğini hayata geçirmektir.

Bu açıdan bakıldığında kırsalının korunmasının temel ayaklarından birini, kırsalın ve kırsalda yaşayanlarla yaşatılması oluşturmaktadır. Bu durumda İstanbul'da tarımsal üretimin korunması, onarılması ve geliştirilmesi kırsal hayatın devamlılığı için elzem olarak görülmelidir. Dolayısıyla İstanbul'da kırsalın proaktif bir şekilde korunması, temelde bir "metropol çeperindeki küçük-orta büyüklükteki tarımsal üretimin ve çiftçiliğin korunması" sorunu olarak ortaya çıkmaktadır.

---

[43] Lawrence, M., Homer-Dixon, T., Janzwood, S., Rockstöm, J., Renn, O., & Donges, J. F. (2024). Global polycrisis: the causal mechanisms of crisis entanglement. Global Sustainability, 7, e6. http://doi.org/10.1017/sus.2024.1.

Bu noktada, yukarıda bahsedildiği gibi, İstanbul'un bazı temel özellikleri kırsaldaki üretimin korunabilmesi için güçlü potansiyeller içermektedir. Kırsal üretim açısından İstanbul'un en temel avantajı pazar hacmidir. Türkiye nüfusunun yaklaşık beşte birine ev sahipliği yapan bu devasa metropol, kırsal çeperindeki tarımsal üreticiler için oldukça geniş bir pazar hacmi sunmaktadır. Sahada yapılan görüşmelerde farklı üreticiler daha fazla alan ve daha fazla üretim kapasitesine sahip oldukları takdirde daha fazla satış yapacaklarını veya "tezgahta ürün kalmadığını" sıklıkla belirtmişlerdir. Metropol pazarının sunduğu avantaj sadece niceliksel büyüklükle sınırlı değildir; aynı zamanda nitelikli, bilinçli tüketime ve sağlıklı gıdaya yönelik talebin en yoğun olduğu merkezlerden biridir İstanbul. Özetle İstanbul'da kırsal alanlardaki ürün arzı kentsel talebi karşılayacak düzeyde değildir ve bu durum üreticiliğin desteklenebileceğini ve artma potansiyelini göstermektedir.

İstanbul'daki tarımsal üretimin en belirleyici özelliklerinden biri tarımsal işletmelerin önemli çoğunluğunun küçük ve orta ölçekli işletmeler olmasıdır. Bu özellik, üretici açısından bazı dezavantajlarının yanında, bölge açısından değerlendirilmesi gereken ve metropol ile uyumlanabilecek potansiyel avantajlar taşıyor olabilir. Öncelikle, yüksek arsa değerleri, kentleşme baskısı ve büyük ölçekli endüstriyel tarıma elverişli olmayan parçalı arazi yapısı gibi faktörler, mevcut koşullarda büyük sermayenin bölgede tarımsal üretime girmesini engellemiş gibi görünmektedir. Öte yandan büyük perakende zincirleri, operasyonel modelleri gereği standartlaştırılmış ürün, büyük alım hacimleri ve sürekli düşük fiyat talep etmekteler. Bu beklentiler, küçük ve orta ölçekli üreticilerin kapasiteleri ve üretim çeşitlilikleriyle uyumsuzdur. Sonuç olarak, bu büyük alıcılar, ekonomik ve lojistik sebeplerle küçük üreticilerle çalışmaya yanaşmamakta, bu da küçük çiftçileri bu baskın tedarik zincirinin dışına itmektedir.

Yapısal olarak konvansiyonel tedarik zincirinin dışında kalan küçük üreticilerle, İstanbul'da giderek güçlenen, gıdasının kaynağını bilmek isteyen, sağlıklı, güvenilir ve yerel ürüne daha yüksek bedel ödemeye hazır bilinçli bir tüketici kitlesinin talebinin kesişimi "alternatif gıda ağları" olarak adlandırılan sistemlerinin alt yapısını oluşturmuştur.[44] Yukarıdaki anlatılan avantajları özetlemek gerekirse (1) **İstanbul'daki pazar hacminin genişliği** ve (2) **tarımsal üretimin ağırlıklı olarak küçük üreticilerle yapılıyor olması** İstanbul'u "alternatif gıda ağlarının" geliştirilebilmesi için oldukça avantajlı bir konuma sokmaktadır.[45] Alternatif gıda ağları, günümüzde üretimini sürdürmek isteyen küçük üreticiler için zorunlu bir çıkış yolu olmasının ötesinde, çeşitli avantajlar da sağlamaktadır. Küçük üreticiler alternatif gıda ağları sayesinde nispi bir ekonomik bağımsızlık kazanırlar. Aracıların devre dışı kalmasıyla "tarladaki ürün - tezgahtaki ürün" arasında oluşan devasa fiyat farkını minimize edip karlarını arttırırlar. Öte yandan monokültür tarımdan farklı olarak daha çeşitli ve niş pazarlara hitap edebilme, ekolojik tarım, iyi tarım veya organik üretim gibi biçimlere daha kolay adapte olabilme ve üretimi bu yönde esneterek özel ürün üretebilme kabiliyetleri oluşur.

İstanbul kırsalındaki üretici profillerine bakıldığında, en kitlesel üretimi yapan geleneksel tarla üreticileri için uygulanabilecek çözümler belediyelerden sağlanacak doğrudan ürün alımları, sanayiciler, depocular ve tüccarlar gibi aracıları ortadan kaldıracak şekilde kamusal aktörlerin oluşturacağı gıda işleme birimleri (depo, değirmen, fırın) etkili olabilir. Ancak tarımsal üretimin nesilden nesile aktarımını sağlamaya aday çiftçi profili, İstanbul köylerinde doğmuş, merkezde farklı işler yaptıktan sonra üretim amacıyla köyüne geri dönen istisnai profildir. Saha çalışması profillerin İstanbul'daki genel üreticiler içindeki yaygınlığını analiz etmekten ziyade, potansiyel içerebilecek olasılıkların görülmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla bu üretici profilinin yaygın olup olmamasından bağımsız olarak, mevcut köye dönüş ve üretime geçiş örneklerini ele alıp buradan stratejik bir örüntü çıkarmak elzemdir. Diğer potansiyel sayılabilecek profil ise köy

[44] Oba, Beyza & Özsoy, Zeynep. (2024). Türkiye'de Gıdanın Ekonomi Politiği: Başka Bir Gıda Sistemi Mümkün mü?. Alternatif Politika. 16. 471-503. 10.53376/ap.2024.17.

[45] İstanbul özelinde yapılmış bir çalışma için bkz. Kozaman, Senem & Seçkin, Ebru. (2020). Development of alternative food networks in the peri-urban areas of Istanbul. 10.4324/9780429288111-9.

kökenli olmaksızın kırsala dönüp kooperatif veya dernekleşmeye giden örneklerdir. Ancak bu örneklerin kırılganlığı, toprak sahipliği ve dönüşün başarılı olması için gereken sermaye yapısına bağlıdır. Toprak kiralayarak girişim yapanlar, bunu sürdürmek için öncesinde nispeten büyük sayılabilecek bir sermayeye muhtaçtır. Öte yandan toprak sahipleri, her an başlayabilecek bir gayrimenkul faaliyeti ile topraklarını kiralamaktan vazgeçebilirler.

İkinci önemli potansiyel, başarılı kooperatif örneklerinde aranmalıdır. İstanbul'da köylerdeki küçük üreticileri bir araya getirerek doğrudan satış kanalları sağlayan ve dahası katma değerli son ürünlerin üretilebileceği sermaye yoğun biçimleri küçük üreticiler için mümkün kılan kooperatifleşme örnekleri bulunmaktadır. Bunların yukarıda bahsedilen potansiyel üretici profilleriyle birleştirildiği başarı örüntüleri oluşturulmalıdır. Tarlada doğrudan alış benzeri yöntemlerle birleştirilen "köy deneyimi", agro-turizm ile de kırsal kalkınmada destekleyici olacaktır.

Bu potansiyellere ek olarak söylenebilecek olan, yerel ve merkezi yönetimin desteklerinin sürmesi ve farklı modellerle mümkün iyileştirmelerin yapılmasıdır. İlçe belediyelerinin doğrudan ürün alımı pratikleri üreticiyi kurtaran pratiklerdir. Belediyelere bağlı park bahçe birimlerinin Beykoz ve Çatalca örneklerinde olduğu gibi süs bitkisi üretiminde köylerden ürün alması, olası bir kalkınma modeli için önemli birer örnektir. Öte yandan bazı ilçe belediyeleri tarafından kurulan üretici pazarları da önemli adımlardır. Ancak ilçe belediyeleri yetkilerini kullanarak belirli günlerde açılan semt pazarlarının çeperlerinde sadece üreticilere yönelik tezgahların kurulmasını önemli bir hedef olarak önlerine koyabilirler. Öte yandan belirli üreticiler üretici pazarlarının daha da yaygınlaşabileceğini ve sadece merkezi noktalarda değil, çeperlerde de kurulması gerektiğini ifade etmişlerdir. Atıl köy okullarının işlevlendirildiği özellikle Şile'deki iki örnek İstanbul köyleri için bir kalkınma modeli oluşturabilir. Bu modelin yukarıdaki örüntülerle birlikte ele alınması önemli olacaktır. Bütün bunlara ek olarak, 2019'dan bu yana İstanbul Planlama Ajansı bünyesinde hazırlanan Vizyon 2050 Strateji Belgesi ve Eylem Planı ile İstanbul Gıda Strateji Belgesi ve İBB İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı'nca hazırlanan Koru İstanbul Strateji Belgesi'nde sunulan strateji ve eylemlerin sürekliliğinin sağlanarak yeni hazırlanacak İstanbul Çevre Düzeni Planı'nın bu çerçeveden beslenmesi sağlanmalıdır. Son olarak, İstanbul kırsalını anlamak için gelecekteki çalışmalarda araştırma odağını küçük-orta ölçekli üreticiler dışındaki öznelliklere de çevirmek gerekmektedir. Örneğin kadın çiftçiliğin, kırdaki tarım işçilerinin ve tarım dışı sektörlerde çalışan işçilerin özgün koşulları için özen ve ilgi göstermek İstanbul kırsalıyla ilgili bilgi ve deneyimlerin derinleşmesini sağlayacaktır.

Özetle, İstanbul'un kırsalının korunabilmesi, küçük ve orta ölçekli üretimin sürmesine bağlıdır. Üreticiler arasında kırsala dönerek üretim yapmayı tercih eden yeni nesil üretici profili ile başarılı kooperatif örnekleri birlikte ele alınarak başarı örüntüleri ortaya koymak ve bunlar üzerinden hem çeperlere hem de kırsala yönelik kalkınma modelleri geliştirmek mümkündür. Kır-kent arayüzündeki ilişkileri kentleşme dinamikleri lehine bozan, çoklu krizleri içinden çıkılmaz, geri döndürülmez gösteren gelişmeler kent ve kır sakinlerini, politika yapıcıları pasif bir tepkiselliğe yöneltebilir. Ancak koşullar ve öznelerin iradesi birlikte hakça yaşanabilir ve ekolojiyi gözeten, üretken bir kır-kent ikişkisinin eskizlerini sunan proaktif bir güzergah da oluşturabilir. Çoklu krizler çağına metropollerin çeperinden verilecek yanıtlara ciddi bir katkı da İstanbul'un kır-kent arayüzündeki çiftçilik deneyimlerinden ve yereldeki kamusal stratejilerden türetilebilir.

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

TARIMSAL HİZMETLER DAİRESİ BAŞKANLIĞI

İstanbul Planlama Ajansı

ipa.istanbul ipaistanbul ipa.istanbulplanlamaajansi